Prof. [illegible]'a
Sevgi ve saygılarımla
[illegible]

TÜRK TARİH KURUMU YAYINLARINDAN
VI. SERİ — No. 2

TRAKYA — KIRKLARELİ

KUBBELİ MEZARLARI
VE
SAHTE KUBBE VE KEMER PROBLEMİ

DIE KUPPELGRAEBER VON KIRKLARELI
IN THRAKİEN

Dr. ARİF MÜFİD MANSEL

TÜRK TARİH KURUMU BASIMEVİ — ANKARA

1 9 4 3

TRAKYA—KIRKLARELİ

KUBBELİ MEZARLARI

VE

SAHTE KUBBE VE KEMER PROBLEMİ

DIE KUPPELGRAEBER VON KIRKLARELI
IN THRAKİEN

TÜRK TARİH KURUMU YAYINLARINDAN
VI. SERİ — No. 2

TRAKYA — KIRKLARELİ

KUBBELİ MEZARLARI
VE
SAHTE KUBBE VE KEMER PROBLEMİ

DIE KUPPELGRAEBER VON KIRKLARELI
IN THRAKİEN

Dr. ARİF MÜFİD MANSEL

TÜRK TARİH KURUMU BASIMEVİ — ANKARA
1 9 4 3

Kısaltmalar

AA.	Archäologischer Anzeiger
AbhBerlin	Abhandlungen der Preussischen Akademie (Berlin)
AJA.	American Journal of Archaeology
AM.	Athenische Mitteilungen
AScAtene	Annuario della R. Scuola Archeologica di Atene
BCH.	Bulletin de Correspondance Hellénique
BIAB.	Bulletin de l'Institut Archéologique Bulgare
BSA.	Annuals of the British School at Athens
JHS.	Journal of Hellenic Studies
NSc.	Notizie degli Scavi
OeJh	Österreichische Jahreshefte
RA.	Revue Archéologique
RE.	Pauly-Wissowa-Kroll, Realencyclopaedie der klassischen Altertumswissenschaft
RM.	Römische Mitteilungen
RV.	Ebert's Reallexikon der Vorgeschichte
VJb.	Vorgeschichtliches Jahrbuch

İçindekiler

I. TRAKYA KUBBELİ MEZARLARI

a - Kırklareli Kubbeli Mezarlarının Keşfi

Kırklarelinin (eski Kırkkilise) aşağı yukarı 3 km. cenubunda Aşağıpınar mevkiinde, Kırklareli - Asilbeyli yolunun sağında ve solunda, tarlaların ortasında üç sunî tepe (tümülüs) vardır. Bu tepeler düz bir hat üzerinde, cenup batıdan şimal doğuya doğru uzanmakta ve eski konik şekillerini kaybetmiş bulunmaktadırlar. Trakyada Türk Tarih Kurumu adına 1936 senesinden beri yapmış olduğum tetkik seyahatleri ve kazılar esnasında[1] Kırklareline bir kaç defa uğramak fırsatını elde ettim. Dokuz metre yüksekliğinde olan doğudaki tepe o zamanlar en çok dikkat nazarlarımı çekmişti. Bu bölgeye ve hattâ bu tepelere dair bazı malûmata raslamam, bunlar üzerinde durmama yeni bir vesile teşkil ediyordu. Nitekim M. Kristodulos adında bir Rum papası "Kırkkilise Sancağına dair tarihî ve coğrafî araştırma„[2] adını taşıyan ve 1881 de Atinada basılmış olan eserinde (sah. 23-26), Kırkkilisenin eski eserlerini tarif ettiği sırada, şehrin cenubunda, bir çeyrek mesafede, Kilisecik yolunda ve Aşağıpınar mevkiinde bağcılar ve çiftçiler tarafından, toprağı kazdıkları esnada, bir takım eski sikkeler, mezarlar ve duvar kalıntıları, birçok taş ve kemik eserler, tuğlalar, büyük zahire küpleri, çeşitli altın, gümüş, tunç ve demir alât ve edevat bulunmuş olduğunu bildirmekte, bu keşiflerden bütün bu bölgenin İlk Çağda meskûn olduğunu istidlâl etmekte, yığma tepelere ise şu cümlelerle temas eylemektedir (sah. 24-25): "Aşağıpınar mevkiinde, Türkçe tepe adını taşıyan, Rum ahali arasında ise "tumba„ tabir olunan bir höyük vardır. Bu höyüğün alt kısmında, 1828 senesinde Kırkkiliseyi işgal etmiş olan Ruslar tarafından yapılan kazıda bir yapı meydana çıkarılmıştır. Bu tepenin bir az ötesinde, bir kaç sene önce, bir süvariyi tasvir eden bir mermer heykel bulunmuş, fakat bu heykel maalesef tahrip edilmiştir. Bu tepenin batısında, bir kaç dakikalık mesafede, bundan daha küçük bir tepe vardır ki bunun altında, 1874 de büyük ve yumuşak taşlardan yapılmış bir mezar meydana çıkarılmıştır. Bu tepenin yanı başındaki tarlada pek çok eski sikkeler bulunmuştur.„ Bundan sonra Kristodulos (sah. 25, not 2) üzerleri kemerle örtülü dik dörtgen şeklinde bir dehliz ve bir de mezar odasından ibaret olan bu son tepenin altındaki mezar binasının içine bizzat girmiş olduğunu beyan etmekte, bu binanın ölçülerini bildirmekte ve iç tertibatı hakkında bir takım enteresan malûmat vermektedir (aşağıda sah. 31 e bakınız).

Kırklareli bölgesinde kıymetli tetkiklerde bulunmuş olan İngiliz arkeologlarından F. W. Hasluck "Kırıkkilisede bir tholos mezarı„ adli etüdünde[3] Kırklareli tümülüslerine dair şu satırları yazmaktadır: "Bu anıtlar [yani tümülüsler] bilhassa Edirnenin 35 mil (56 km.) doğusunda, Kırkkilise yöresinde çok miktarda görülmektedir. Kırkkilisenin tahminen yarım saat cenubunda, üç höyükten ibaret bir grup vardır. Bu höyükler aynı hizada, cenub batıdan şimal doğuya doğru uzanırlar. Bunların 1828 ve 1878 seferleri esnasında Ruslar tarafından açıldıkları söylenmektedir. Bu üç höyükten en cenuba düşeni açıldıktan sonra tekrar kapatılmamıştır, öyle ki mezar odasının ve bu odaya bitişik olan methalin plânını açıkça görmek mümkündür. Bu oda ve methal mahallî büyük kalker taşlarının, harçsız olarak sağlam bir tarzda biri birinin üzerine oturtulmasiyle, yapılmıştır. - Cenuba doğru açılan, üzeri küçük taşlardan yapılmış bir kemerle örtülü bir dehliz, içine gayet sade işlenmiş bir kapı ile girilen asıl mezar odasının önünde bulunmaktadır. Bu üç höyükten ortadaki aynı şekilde tanzim edilmiştir. Bu höyüğün geçidi tamamile harabolmuş ve mezar odası çökmüş bir durumdadır. Bu mezar da cenuba doğru açılır„. Bundan sonra Hasluck asıl etüdünün konusu olan Kırklarelinin batısında, Eriklice mevkiindeki kubbeli mezarın tetkikine geçmektedir.

[1] Bu seyahatler ve tetkiklere dair kısa ve toplu malûmat için: Belleten IV, 1940, sah. 89—94 e müracaat olunması.

[2] M. Kristodulos, Περιγραφὴ ἱστοριογεωγραφικὴ τῆς ἐπαρχίας Σαράντα Ἐκκλησιῶν, Atina 1881.

[3] BSA. XVII, 1910-11, sah. 76—79.

c - Trakyadaki diğer kubbeli mezarlar

Kırklareli B mezar anıtı hakkında böylece bir fikir edindikten sonra kendi kendimize şöyle bir sual sorabiliriz: Acaba bu şekilde bir mezar anıtı tek bir eser midir, yoksa Trakyada buna benzer mezar anıtları varmıdır? Bu suale müsbet bir cevap verebilmek için Kırklarelinden pek uzaklara gitmeğe hacet yoktur. Çünkü Kırklareli kasabasının batısında tümülüs altında böyle bir mezar binası bulunmuştur. Kristodulos adını zikrettiğimiz eserinde (sah. 26), Kırkkilisenin bir çeyrek batısında ve İraklitsa (Eriklice) köyünden yarım saatlik bir mesafede bulunan bu höyükten bahsetmekte, "Trakya ve Kırkkilise[9]„ adlı 1897 de İstanbulda basılmış olan ikinci bir eserinde (sah. 268) bu höyükte bulunmuş olan mezar binası hakkında şu mâlûmatı vermektedir: "Kırkkilisenin şimal batısında, yarım saatlik bir mesafede, yüksek bir yerde, ziyaretciye güzel bir manzara arzeden bir yerde, taş ve topraktan yapılmış büyük bir höyük vardır. Höyüğün yöresindeki arazi teşekkülâtından bunun sunî bir tepe olduğu anlaşılmaktadır. Pek yakında yapılan tahkimat dolayısiyle ve hasıl olan lüzum üzerine bu höyükten toprak nakledilmiştir. Bu yüzden 1 İlkteşrin 1891 de yapılan kazı sonunda bu höyüğün ortasında duvarları taşla örülmüş bir mezar binası meydana çıkarılmıştır. Bu mezarda bir taş yatak üzerinde yatan ölüye ait kül ve bazı kemikler bulunmuştur. Bunun altında ise bir atın kül ve kemiklerine raslanmıştır. Bundan başka altın kaplama, gümüş, bakır, demir ve pişmiş topraktan yapılmış daha birçok eserler bulunmuştur. Bütün bu eserler İstanbuldaki Müzei Hümayuna götürülmüş ve orada yerleştirilmiştir[10]. Halen bu mezar çıplak bir haldedir. Fakat yapıya hiçbir halel gelmemiştir„.

Bu mezarın keşfinden bir müddet sonra Edirnedeki Fransız konsolosu M. Degrand Kırkkiliseye gelerek bu mezarda tetkiklerde bulunmuş, bu tetkiklerinin neticesini Paristeki "Académie des Inscriptions et Belles Lettres„e arzetmiş ve mezarın mimarisinden ziyade muhteviyatını nazarı itibare alan bu komüniksyon üzerine G. Perrot kısa bir not yazmıştır[11]. Degrand buradaki mezarın bir kubbeli mezar olduğunun farkına varmamış, mezar odasını sadece bir kemerle örtülü (voûtée) olarak göstermiş olacak ki gerek Perrot, gerek Perdrizet bu anıtı Makedonya tipindeki mezarlar serisine ithal ediyorlar.

Bu binanın ilk plân ve kesimlerini ve etraflı bir tarifini "Kırkkilisede bir tholos mezarı„ adlı makalenin müellifi F. W. Hasluck'a borçluyuz[12]. Ba mezar binası 1,06 m. uzunluğunda bir koridor ve 3, 92 m. kutrunda yuvarlak bir odadan ibarettir (res. 9). Bina büyük yerli kalker taşlarından yapılmış, bu taşlar muntazam ufkî sıralar halinde işlenmiştir. Bir tanesi müstesna (1,61 m. uzunluk), diğer taş blokların vasatî uzunluğu 0,72 m. dir. Bunlar binanın iç kısımlarında itinalı olarak işlenmiş ve biribiriyle imtizaç ettirilmiş, dış kısımlarında ise, burası toprakla örtülü olduğundan, kaba bir halde bırakılmışlardır. Binanın dış manzarası bunu teyid eder. Yalnız cenup doğuya bakan kapının üzerinde silmeli bir arşitrav bulunmakta ve bu kısımda taşlar, dışta da itinalı bir surette işlenmiş olup bir cephe meydana getirmektedirler. Kapının yüksekliği 1,82 m., alt genişliği 1,15 m., üst genişliği ise 1,11 m. dir. Şu halde kapının yan söğeleri burada da içeri doğru hafif meyillidir. — Koridorun binanın tam mihverinde olmayışı dikkate değer. Ancak koridorun sol duvarı uzatıldığı taktirde, yuvarlak odanın mihverinden geçebilir. Bu yüzden koridorun yan duvarlarının uzunlukları biribirinden farklıdır. Koridorun üzeri geniş ve yassı taş levhalarla örtülmüştür.

Bu koridordan doğrudan doğruya yuvarlak odaya geçilir. Bu odanın üzeri, şakulî olarak yükselen üç halkadan sonra yukarıya doğru, biribirinin üzerinden taşmak suretiye, darlaşan 11 taş halkadan müteşekkil bir kubbe ile örtulmüştür. Kubbenin yüksekliği 3,45 m. yi bulmaktadır. Fakat Kırklareli B de olduğu gibi kubbenin içi düz değildir. Taşların iç cephelerinde, üst kısımlarda, şerit halinde ince bir zırh bırakılmış, bu zırhın alt kısmı ise konkav olarak oyulmuş ve bu suretle bu taşlara, profilden bakıldıkta, konsol şekli verilmiştir. Bu

9 M. Kristodulos, Ἡ Θράκη καὶ αἱ Σαράντα» Ἐκκλησίαι, İstanbul 1898, sah. 268.

10 Bu eserleri ayrıca toplu bir halde neşredeceğiz.

11 G. Perrot, Note sur une communication de M. Degrand, consul de France à Andrinople (RA. 1892, sah. 35). Krş. P. Perdrizet BCH. XXII, 1898, sah. 344 ve not 2. -E. W. Hasluck, BSA. XVIII, 1912-13, sah. 216.

12 F. W. Hasluck, BSA. XVII, 1910-11, sah. 76 v. d. Bu esas püblikasyondan başka krş. Filov, BIAB XI, 1937, sah, 92 v. d. , res. 104-107. - Arif Müfid Mansel, Trakyanın Kültür ve Tarihi (Edirne ve yöresi eski eserleri koruma yayınlarından, No. 5), İstanbul 1938, sah. 17, res. 9-11. - RE. VI, A, 1, sah. 533 (G. Kazarow).

suretle halkaların biribirinin üzerinden taşması dekoratif bir motif olarak kullanılmış ve kubbenin içine kademeli bir şekil verilmiştir. On dördüncü halkadan sonra büyük ve yassı bir taş levha (1,04×1,00×0,22) kubbenin üzerini tamamiyle kapatmağa kâfi gelmiştir. Bu levhanın iç kısmında, yani kubbenin merkezinde bir rozet kabartması izlerini Hasluck görmüştür.

Degrand ve Kristodulos'un ifadelerinden yuvarlak odanın içinde taştan bir "ölü yatağı„ durduğu anlaşılıyor. 1912 de, Balkan harbi esnasında bu mezarı ziyaret etmiş olan B. Filov burada böyle bir yatak görmemiş, yaptığı tahkikatta bunun 1910 senesine doğru tahrip edilmiş olduğunu tesbit etmiştir [13]. Bugün bu mezar anıtı tamamiyle ortadan kalkmıştır. Bu mezar içinde bulunan ve Hasluck tarafından kısaca zikredilmiş olan eserler M. ö. IV üncü asrı ima etmektedirler [14].

Diğer iki kubbeli mezara Türk-Bulgar hududunda Svilengrad (Cisri Mustafa Paşa) tren istasyonunun aşağı yukarı 6 km. cenup batısında, Mezek köyü yöresinde raslamak kabil olmuş ve bunlar hâfir B. Filov tarfından Bulgar Arkeoloji Enstitüsü Belleteninde "Mezek kubbeli mezarları„ adlı mufassal bir makalede neşredilmişlerdir [15]. Mezek yöresi höyüklerinin en büyüğü olan Maltepe'de (yüksekligi 13 m.; kutru 90 m.) o civarda 1903 de bir mermer kaide üzerinde duran bir domuz heykeli bulunması üzerine [16], İstanbul Müzeleri Müdürlüğü, Th. Makridi'nin idaresinde, araştırmalar yaptırmış, fakat esaslı bir netice elde edememişti. Ancak 1931 senesinde köylüler bu tepenin altındaki mezar binasının içine girmeğe muvaffak olmuşlardır. Fakat Bulgar hükümetinin vaktinde işe el koyması sayesinde mezarın ihtiva etttiği eserlerin büyük bir kısmını kurtarmak ve bunları Sofya Müzesine götürmek imkânı hasıl olmuştur [17]. Bunun üzerine Prof. Filov ve arkadaşları Maltepe'den başka yine o bölgedeki Kurtkale adını taşıyan tepede de araştırmalar yapmışlar ve bu araştırmaların neticelerini yukarda zikrettiğimiz Enstitü Belleteninde neşretmişlerdir. Eteğinde, toprağın kaymasına mani olmak için halka şeklinde bir istinad duvarı (krepis) bulunan [18] Maltepe tümülüsünün ortasında ince uzun bir koridor, dik dörtgen şeklinde iki ve bir de yuvarlak odadan ibaret genel uzunluğu 30 metreyi bulan bir mezar binası bulunmuştur [19] (res. 8). Bu bina Kırklareli mezarları gibi muntazam ufkî diziler meydana getiren yerli kalker bloklardan harçsız olarak yapılmıştır.

21,50 m. uzunluk, 1,55 m. genişlik ve 2,60 m. yüksekliğinde olan koridorun üzeri biri birinin üzerinden taşan ve iç cepheleri eğik olarak düzletilmiş bulunan, binaenaleyh arzanî kesimi bir ücgen teşkil eden taşlarla örtülmüştür. Genişliği 1,50 m. derinliği 1,26 m. ve yüksekliği 3,20 m. yi bulan birinci oda ve genişliği 1,82 m. derinliği 2,12 m. ve yüksekliği 3,60 m. olan ikinci odanın üzerinde aynı şekilde bir tavan vardır. 3,30 m. kutrunda olan yuvarlak mezar odası 13 halkadan müteşekkil kovan şeklinde bir kubbe (yüksekliği 4,30 m.) ile örtülüdür. Kubbenin içi, Kırklareli B de olduğu gibi, düzdür.

Binanın kapıları dikkate değer. Koridorun dış kapısı [20] 1,55 m. genişliğinde ve 2,62 m. yüksekliğinde olup büyük ve yassı taş levhalarla kapanmıştı. Bu kapının yanında bulunmuş olan duvar kalıntıları mezar binasının başlangıcından itibaren tamamile toprakla örtülmemiş,

[13] BIAB. XI, 1937, sah. 92.

[14] Hasluck, ismi geçen makale, sah. 79. - Filov, ismi geçen makale, sah. 93. - Perdrizet, ismi geçen makale, sah. 344, not 2. - Bunlar, yukarıda (not 10) söylediğimiz gibi, ayrıca neşrolunacaklardır.

[15] B. Filov, BIAB. XI, 1937, sah. 1-116.

[16] İstanbul Müzesindedir. Env. 2577. Krş. O. Hamdy, RA. 1908, I, sah. 1-3, levha VIII-IX. P. Devambez, Grands Bronzes du Musée de Stamboul (Mémoires de l'Institut Français d'Archéologie de Stamboul IV), Paris 1937, sah. 13 v. d., levha III-V.- Bu heykel bir taş kaide üzerinde duruyor ve hiç şüphesiz büyük bir av grupuna ait bulunuyordu. Devambez'e göre arkayik devre değil, M. ö. V inci asrın ortalarına ait olan bu heykel Kristodulos tarafından Kırklareli C tümülüsünün yanında bulunmuş olduğu bildirilen süvari heykelini hatırlatmakta (sah. 25) ve büyük tümülüslerin yanında heykel ve heykel grupları rekzetmenin Trakyada bir gelenek haline gelmiş olduğunu göstermektedir.

[17] Bu eserler Filov'un yukarıda gösterilmiş olan makalesinde (sah. 30-79) etraflı bir surette tarif olunmuşlardır.

[18] Filov, ismi geçen makale, sah. 9, res. 3.

[19] Filov, ismi geçen makale, sah. 11, res. 5.

[20] Filov, ismi geçen makale, sah. 13-15, res. 7-9.

methalin uzunca bir zaman açık kalmış, binaenaleyh mezarın müteaddid defalar kullanılmış olduğunu isbat etmektedir. Birinci odanın kapısı büyük taş söğelerle çerçevelenmiş olup 1,66 m. yüksekliktedir; genişliği üst kısmında 0,78 m., alt kısmında ise 0,83 m. dir. Aynı tarzda yapılmış olan ikinci odanın kapısı 1,34 m. yüksekliğinde olup üstte 0,72 ve altta 0,78 m. genişliğindedir. Yuvarlak mezar odasının 1,42 m. yüksekliğinde olan kapısının ise üst genişliği 0,69 m. alt genişliği 0,72 m. dir. Bu kapının, odanın içine doğru açılan tunç kanatları zamanımıza kadar gelmiştir. [21].

Kubbeli odanın içinde, binanın esas mihveri üzerinde, yekpare bir taş bloktan yapılmış büyük bir ölü yatağı (uzunluğu 2,40 m. genişliği 1,12 m. yüksekliği 0,76 m.) [22] ve bu yatağın sağında ve solunda üzerleri yassı taşlarla örtülmüş birer taş sandıka vardır.

Bu binanın zaman ile bir takım değişikliklere uğramış ve buraya müteaddit defalar ölü defnedilmiş olduğunu burada yapılan kazılar göstermiştir. Koridor ve odaların zeminlerinde görülen büyük taşlardan yapılmış döşemeler [23] muahhar bir devre aittirler. İlk iki odada, bu döşeme altında M. ö. IV üncü asrın ikinci yarısına ait iki mezar bulunmuştur. Bu mezarların altında ise çok daha itinalı bir surette yapılmış olan asıl zemin döşemesine raslanmıştır. Bu hususları ve yuvarlak odada bulunmuş olan çeşitli eserleri göz önünde bulunduran Prof. Filov esas binanın IV üncü asrın ilk yarısına ait olduğunu kabul etmektedir.

İkinci kubbeli mezara Mezek köyünün cenup batısında Kurtkale tepesinin üzerindeki bir tümülüste (yüksekliği 6 m., kutru 30 m.) raslanmıştır [24]. Pek eski bir zamanda açılmış ve soyulmuş olduğu anlaşılan bu mezar binası, Maltepede olduğu gibi, muntazam orthogonal teknikte işlenmiş taşlardan yapılmış olup 1,74 m. genişliğinde ve 2 m. uzunluğunda dik dörtgen şeklinde bir ön oda ve 3,75 m. kutrunda ve 3,45 m. yüksekliğinde, 11 halkadan müteşekkil kovan şeklinde bir kubbe ile örtülmüş yuvarlak bir mezar odasından ibaret bulunmaktadır (res. 6.) Ayrıca bir koridor mevcut değildir. 1,17 m. yükseklik ve alt kısmında 0,66 m., üst kısmında ise 0,64 m. genişliğinde olan ön odanın dış kapısı, üst kısmında silmeli bir blok ihtiva etmektedir ve büyük ve yassı taşlarla örtülmüştür [25]. Yüksekliği 1,20 m. alt genişliği 0,65, üst genişliği 0,63 m. olan yuvarlak odanın kapısı iç içe geçmiş iki çerçeve şeklini gösteren taş söğelerle çerçevelenmiştir [26]. Ön oda tavanının şekli üzerinde durulmağa değer. Bu tavan, alt kısmında, zeminden 1,65 m. yükseklikte, köşelere aykırı olarak yerleştirilmiş ve üçgen şeklini almış dört yassı taş levhadan terekküb etmekte, bu suretle açık kalan daha küçük bir kare saha meydana gelmektedir. Bu saha ise yine köşelere aykırı olarak yerleştirilmiş taşlarla üç defa daha küçültülmek suretile en üstte açık olarak küçük bir saha (0,82 × 0,57) kalmış ve bu da yassı bir taş levha ile kapatılmıştır [27] (res. 7).

Bu mezarda hiç bir eser bulunmamıştır. Bu yüzden binanın tarihini tesbit edebilmek için mimarisini incelemek ve Maltepe ile karşılaştırmak icabetmiştir. Binanın orthonogal teknikteki inşa tarzı ufkî taş halkalardan ibaret "sahte kubbesi„ Maltepe ile büyük bir benzerlik gösterir. Fakat kubbeli oda duvarlarının alt kısmındaki silmeli kaide, bu odanın kapısının iç içe gecmiş iki çerçeve şeklini gösteren söğeleri ve dış kapının üzerindeki silmeli blok [23] bu binada Maltepede mevcut olmıyan mimarî süslere karşı bir temayül bulunduğuna işaret etmektedir. Bundan dolayı Kurtkalenin Maltepeden daha yeni olduğu ve IV üncü asrın ikinci yarısına ait olduğu kabul olunabilir.

1851 de, Filibe dolaylarında Rahmanlı bölgesinde bulunmuş olan bir kubbeli mezarın mimarisi hakkında maalesef pek az malûmata sahip bulunuyoruz [29]. İçinde bulunan eserlere

[21] Filov, ismi geçen makale, sah. 22-24, res. 18-20.
[22] Filov, ismi geçen makale, sah. 27-28, res. 24-25.
[23] Filov, ismi geçen makale, sah. 18-19, res. 13-15.
[24] Filov, aynı yerde, sah. 79 v. d.
[25] Filov, aynı yerde, sah. 81, res. 93.
[26] Filov, aynı yerde, sah. 82, res. 94-95.
[27] Filoy, aynı yerde, sah. 82-84, res. 94-96.
[28] Filov, aynı yerde, sah. 82, 93, 94,
[29] Zarigrodski Vestnik No. 29, 31.III.1851. - Mirozreine (Wien) 1851, sah. 80 v. d. - G. Çukalas, Ἱστοριογεωγραφικὴ περιγραφὴ τῆς ἐπαρχίας Φιλιππουπόλεως, Wien 1851, sah. 36. - N. M. Şişedziev, Mariça Gazetesi II, No. 66, 16.III.1899 tarihli nüsha. - H. ve K. Şkorpil, Mogili, sah. 124 v. d. - B. Filov, Die Grabhügelnekropole bei Duvanlij in Südbulgarien, sah. 158 v. d.

göre M. ö. Vinci asrın ikinci yarısına ait olması lâzımgelen bu mezar binası mermer bloklardan (?) yapılmış, kapısı iki yassı taşla kapatılmış imiş. Škorpil kardeşlerin burada yapmış oldukları tetkiklere göre yuvarlak mezar odasını örten kubbe kovan şeklinde idi[30]. Bir koridorun bulunup bulunmadığı tesbit edilememiştir.

Rodoplarda, Lâskovo ile Bodoşina köyleri arasında bulunan on kadar tümülüsten birinin altında kubbeli bir mezarın kalıntıları mevcuttur. Daha henüz lâyıkiyle araştırılmamış olan bu binada yuvarlak mezar odasını örten kubbenin yüksekliği 3 m. imiş. Kapının önünde bulunmuş olan keramik parçaları bu mezar binasının da M. ö. V inci asra ait olduğunu göstermektedirler[31]. Bu dağlık bölgede daha başka kubbeli mezarlar bulunacağı ümid olunabilir.

d — Trakya kubbeli mezarlarının biri biriyle mukayesesi

Bu bahsin başına Trakya kubbeli mezarlarının ölçülerini ve bazı hususlarını gösterir bir cetvel ilâve etmek, zannımıza göre, faydasız değildir.

Kubbeli mezar	Kubbenin kutru	Kubbenin yüks.	Taş halkaların adedi	Kubbenin içi	Ön odalar		Koridor uzunl.	Kubbeli odadaki mezarın biçimi
					Adet	Ölçüsü		
Kırklareli B	6,80	6,60 (?)	14 (?)	Düz	1	4,83×5,53	—	Taş lâhit
Kırklareli Eriklice	3,92	3,45	14	Silmeli	—	—	2,06	Taş yatak
Kurtkale	3,75	3,45	11	Düz	1	2,00×1,65	—	?
Maltepe	3,30	3,40	13	Düz	2	1. 1,50×1,26 2. 2,12×1,72	21,5	Taş yatak
Rahmanlı	?	?	?	?	?	?	?	?
Lâskovo yöresi	?	?	3	?	?	?	?	?

Trakya kubbeli mezarlarının kâffesi mükemmel bir taş işçiliği ile temayüz etmektedir. Bütün bu binalarda orthogonal teknik tatbik edilmiştir. Bu binalar asıl mezar odası olan yuvarlak bir oda, bu odanın önünde bir koridor (Eriklice, Maltepe), yahut dehliz olarak kullanılmış dik dörtgen bir oda (Kırklareli B, Kurtkale) yahut ta hem koridor ve hem de odalar (Maltepe) ihtiva etmektedirler. Yuvarlak odaların kutru 3,30 m. ile 6,80 m. ararında değişmekte ve konsantrik taş dizilerinin biri birinin üzerinden taşırılması sayesinde elde edilen kovan şeklindeki sahte kubbelerin yüksekliğinden ekseriya bir az daha büyük bulunmaktadır. Yalnız 3,30 m. ile en küçük kutra malik olan Maltepe yuvarlak odasının kubbesi 3,40 m. yükseklik ile bu kaideden ayrılmaktadır. Kubbenin içi ekser binalarda düzdür (Kırklareli B, Maltepe, Kurtkale). Kurtkalede kaidede görülen silmelerin daha gelişmiş bir şekilde bütün kubbenin içinde bir süs motifi olarak kullanıldığını Eriklice göstermektedir. Düz kubbenin içinde alçı ve belki de madenî levhalarla yapılmış süs kalıntılarına şimdiye kadar yalnız Kırklareli B de raslamek kabil olmuştur. Eriklicede kubbenin merkezinde bir rozet kabartması vardı. Maltepe ve Rahmanlıda, duvarlarda, çeşitli eşyanın asılabilmesi için, büyük demir çiviler mevcuttu. Koridorların uzunluğu pek değişiktir. Meselâ Maltepe koridorunun uzunluğu Eriklice koridorunun uzunluğunun on mislinden fazladır. Ön odaların ölçüleri dahi değişmektedir. Bu kabil odaların en büyüğüne Kırklareli B sahip bulunmaktadır. Koridorların üzerleri Eriklicede yassı taşlarla, Maltepede ise biri birinin üzerinden taşan ve iç cepheleri eğik olarak

[30] Škorpil, Mogili, sah. 46, res. 7 ye bakınız.
[31] I. Velkov, Bulgarski Misal III, 1934, sah. 418.- Filov, BIAB. XI, 1937, sah. 94.

işlenmiş taş dizileriyle örtülmüştür. Maltepenin iki odası da aynı şekilde bir tavan ihtiva etmektedirler. Kurtkaledeki ön oda ise yine taşırma tekniğinde, fakat odanın köşelerine aykırı olarak konulmuş taşlar sayesinde örtülecek sahayı yukarıya doğru mütemadiyen küçültmek suretiyle meydana getirilmiş bir tavana sahip bulunmaktadır. Oldukça büyük bir oda olan Kırklareli B deki ön odanın üst kısımları hakkında maalesef bir fikir edinemiyoruz.

Bu mezarların kapılarını, bunların ölçü ve hususiyetlerini gösterir bir cetvel halinde aşağıda gösteriyoruz:

Mezar	Kapı	Yüks.	Alt gen.	Üst gen.	Diğer hususlar
Kırklareli B	Dış kapı	2, 35 (?)	1,05	?	
	İç kapı	2, 08 (?)	1,10	?	Yan söğelerin içinde şakulî oluk
Eriklice	Dış kapı	1,82	1,15	1,11	Kapının üstünde profilli blok
Maltepe	Dış kapı	2,62	1,55	1,55	Taşlarla örtülü
	1. kapı	1,66	0,83	0,78	Belki taş kanatlar
	2. kapı	1,34	0,78	0,72	» » »
	3. kapı	1,42	0,73	0,69	Tunç kanatlar
Kurtkale	Dış kapı	1,17	0,66	0,64	Üstte silme
	İç kapı	1,20	0,65	0,63	Çerçeve şeklinde söğeler

Bu cetvel bize kapı yüksekliğinin alt genişliğin iki mislinin aşağısında kaldığını, yalnız bir defa (Maltepe, 1. kapı) iki mislini bulduğunu göstermektedir. Kırklareli dış kapısının sögesi alt genişliğin iki mislini geçtiğinden kapının, bu söğenin bugünkü yüksekliği olan 2,35 m. yi aşmaması lâzımgelir. İç kapının yüksekliğini ise 2,08 m. olarak kabul edebiliriz. Kırklareli-Eriklice ve Maltepenin dış kapıları bunları ayrıca çerçeveleyen söğeler ihtiva etmekte, diğerleri ise yassı ve uzun bloklardan yapılmış söğelerle çerçevelenmektedir. Maltepenin dış kapısı mütesna olmak üzere, yan söğeler şakulî olmayıp kapının içine doğru hafif meyilli olarak durmakta, alt genişlik ile üst genişlik arasındaki fark Eriklicede 4, Maltepede 4-6, Kurtkalede ise 2 santimetreyi bulmaktadır. Bu kapıların bazan yalnız üst söğeleri (Eriklice, Kurtkale, dış kapı) bazan ise hem yan ve hem de üst söğeleri silmelerle (Kurtkale, iç kapı) süslenmiş bulunmaktadır. Maltepede mezar odasının içine doğru açılan tunç kanatlar bulunmuş, diğer oda kapılarının ise mermer kanat taklidi levhalarla örtülmüş olduğu ihtimal dahiline girmiştir. Kırklareli B nin kapılarında ise kanatlara dair hiç bir iz bulunmamış olduğundan bunların taşlarla örülmüş olduğunu kabul etmekten başka çare yoktur. Bu şekilde kapatılmış kapılara Kırklarelinde C tümülüsünde raslamak kabil olmuştur. Rahmanlı mezarının kapısının da aynı şekilde örtülmüş olduğunu Çukalas (bk. sah. 6, not 29) bildirmektedir.

Trakya kubbeli mezarlarının muhteviyatına gelince, bu mezarlardan hiç birinin arkeologlar tarafından el sürülmemiş bir durumda bulunmamış olduğunu göz önünde bulundurmak lâzımdır. Rahmanlı kubbeli mezarı 1851 de tesadüfen bulunmuş ve muhteviyatı Türk otoriteleri tarafından müsadere edilerek Filibeye götürülmüştür. Bu keşiften altı ay sonra burada ikinci defa olarak, daha başka eserler bulmak ümidiyle, bir araştırma yapılmıştır. Bu mezarın muhteviyatı hakkında açık bir fikir edinemiyoruz. Yalnız ölünün yakılmamış olduğunu, başında miğfer ve üzerinde zırhlı elbise olduğu halde (belki bir lâhit içinde) yattığını biliyoruz[32]. Ölünün hayatında sevdiği ve kullandığı eşyalardan başk burada bulunmuş olan eserler arasında bir altın çelenk bilhassa zikre lâyıktır. Kırklareli - Eriklice mezarı 1891 de askerî inşaat esnasında meydana çıkarılmış, içindeki eserler, bunların ne şekilde durduklarına dair hiç bir tetkik yapılmaksızın, İstanbul Arkeloji Müzelerine gönderilmiştir; Kristodulos bize bir ölü yatağından, cesedin yakılmış olduğundan, atın sahibinin yanına defnedilmiş olduğundan bahsetmektedir. Müzeye gelen eşya lüks ve günlük eserlerden ibaret bulunmaktadır. - Maltepe mezarının hususiyeti belki bir aile mezarı olarak müte-

[32] Filov, Die Grabhügelnekropole, sah. 161, 163.

addit defalar kullanılmış olmasında, binaenaleyh bir kaç mezar ihtiva etmesindedir. Yuvarlak odanın içindeki asıl mezar belki İlk Çağda karıştırılmış ve 1931 de buraya girmeğe muvaffak olan köylüler tarafından eşyasının büyük bir kısmından mahrum edilmiştir. Bu yüzden bunların odanın nerelerinde durmuş olduğunu tesbit etmek kabil olmamıştır. Bu eserlerin tam bir envanterini Prof. Filov (ismi geçen eser, sah. 28 v. d.) vermekte, ilk önce altın süs eserlerini (No. 1-12), sonra aralarında birçok vazolar ve dikkate değer bir şamdan bulunan tunç (No. 13-42), demir, fayans ve toprak eserleri (No. 43-58) birer birer tarif etmektedir. Odanın içinde, iki taş sandıkanın arasında bulunmuş olan yekpare bir taş bloktan yapılmış olan ölü yatağı hakkında Filov'un adı geçen makalesindeki res. 24-26 bir fikir vermektedir. Ön odaların sonraki zemini altında meydana çıkarılmış olan mezarların içinde yakılmış olan cesedin külü ve bir takım süs eşyaları arasında Büyük İskenderin iki gümüş drahmisi bulunmuş, bu keşifler sayesinde bu mezarların M. ö. IV üncü asrın sonlarına ait olduğu anlaşılmıstır [33]. Kurtkale mezarının vaktile soyulmus olduğuna yukarıda işaret etmiştik.

Trakya kubbeli mezarlarında yapılmış olan keşiflerin bu noksan durumu, bu mezarların tarihlerinin tam olarak tesbitine ve bu mezarlar arasında esaslı bir mukayese yapılmasına mani olmaktadır. Bununla beraber bugün bilinen Trakya kubbeli mezarlarının M. ö. V inci asırdan daha eski ve M. ö. IV üncü asırdan daha yeni olmadıklarını, ölüleri gömme usullerinde muayyen kaideler tatbik edilmediğini, ölünün bazan yakıldığını (Kırklareli B, Eriklice, Maltepe), bazan ise yakılmadığını (Rahmanlı), bu mezarlardan bazılarında taş bir yatak (Eriklice, Maltepe), bir tanesinde ise (Kırklareli B) taş bir lâhit bulunduğunu görüyoruz. Bu ritüel değişikliklere inzimam eden bazı mimarî farklara rağmen gözden geçirmiş olduğumuz bütün Trakya kubbeli mezarlarının homojen bir grup teşkil ettiklerini söyliyebiliriz.

Yukarıda tetkik ettiğimiz kubbeli mezarlar arasında Kırklareli B mezarı, ihtiva ettiği bir takım yeniliklerden dolayı, özel bir yer almaktadır. Bu mezar 6,80 m. kutrundaki kubbeli odasiyle halen bilinen Trakya kubbeli mezarlarının e n b ü y ü ğ ü v e e n a b i d e v i s i d i r ve kubbesinin içinde bulunan süsler bakımından son derece önemlidir. Bu abidenin, Trakya kubbeli mezarlar grupunun diğer gruplarla mukayesesinde önemli bir rol oynamağa namzed olduğunu aşağıdaki tetkikler gösterecektir.

II. CENUBÎ RUSYA KUBBELİ MEZARLARI

Trakya kubbeli mezarlarının yeknasak bir grup teşkil ettiklerini teşbit ettikten sonra şu suali sorabiliriz: Acaba Avrupa kıtasında aşağı yukarı aynı devirlere ait kubbeli mezarlar var mıdır? Bu suale cevap verebilmemiz için Trakyadan şimale çıkmamız ve Cenubî Rusyada, Kırım yarımadasında bulunan mezar anıtlarını gözden geçirmemiz icabeder.

a - Kubbeli mezarlar

Kırım yarımadasında, Pantikapaion (bugünkü Kerç) yöresinde büyük kurganlar, yani yığma tepeler altında bulunmuş olan mezar anıtlarından yalnız bir tanesi hakikî bir kubbeli mezar olarak telâkki olunabilir: O da "Altın Kurgan" adını taşıyan büyük bir yığma tepenin ortasında, XIX uncu asırda bulunmuş olan binadır [34]. Bu bina 6,48 m kutrunda yuvarlak bir oda ve aşağı yukarı 4,80 m uzunluğunda, yuvarlak odanın tam mihverine raslıyan bir koridordan ibarettir (res. 11). Kubbe yukarı doğru darlaşan 17 ufkî taş halkadan ve en üstteki deliği örten büyük ve yassı bir taş levhadan müteşekkil olup yüksekliği 9 m yi bulmaktadır. Kubbe taşlarının iç cepheleri eğik olarak işlenmemiş olduğundan kubbenin içi kademeli bir şekil almıştır. Koridorun duvarlarında 4 taş dizinin şakulî olarak yüksel-

[33] Filov, BIAB. XI, 1938, sah. 75 v. d.

[34] S. Reinach, Antiquités du Bosphore Cimmérien (2. tabı), 1892, sah. 31-32, levha Aa. - J. Durm, OeJh. X, 1907, sah. 237 v. d. Plân ve kesimler için sah. 234, res. 71. - M. Ebert, Südrussland im Altertum (1921), sah. 306 v. d., 320. Bibliyoğrafya için: sah. 409 v. d. - F. Schachermeyr, Etruskische Frühgeschichte (1929), sah. 94. - B. Filov, BIAB. XI, 1937, sah. 100 v. d., res. 109-110.

mekte, bundan sonra karşılıklı 6 dizinin, biri birinin üzerinden taşmak suretile, biri birine yaklaşmakta, en üst kısmın ise yassı taşlarla örtülmüş olduğu göze çarpmaktadır.

b - Kubbeli mezarlarla ilgili diğer mezarlar

Yine Kerç bölgesinde "Kıral Kurganı", yahut "Çar Kurganı" adını taşıyan yığma tepenin altında evvelki mezardan plân ve konstrüksiyon bakımından birçok noktalarda ayrılan bir mezar anıtıyla karşılaşıyoruz[35]. Bu bina 4,37+4,48+4,32+4,49 m. eb'adında hemen hemen kare şeklinde bir oda ve 20 m. uzunluğunda ve 3,20 m. genişliğinde bir koridordan müteşekkildir. Odanın duvarları orthogonal teknikte işlenmiş 9 taş dizisinden mürekkeptir (yükseklik: aşağı yukarı 4,10 m). Köşelerde iç kısımları yukarı doğru taşan 5 taş dizisinden ibaret dairevî pandantifler bulunmakta ve bunlar sayesinde kare saha, üst kısımda, daire şeklini almış bulunmaktadır (res. 10). Pandantiflerin üzerinde, yukarıya doğru darlaşan 12 konsantrik ufkî taş tabakasından müteşekkil, yüksekliği 4,50 m. yi bulan bir "sahte kubbe" oturmaktadır (res. 12). Koridorun şakulî olarak yükselen duvarları 8 taş tabakasından ibaret bulunmakta, bunların üzerinde, biri birinin üzerinden taşan 9 taş dizisi ve en son olarak biri birine çok yaklaşmış olan iki karşılıklı duvarın üzerine oturtulmuş yassı taş levhalar bu koridoru tamamen örtmeğe kâfi gelmektedirler.

"Kül Oba" kurganında ise hemen hemen kare şeklinde bir oda (3,71+3,69+3,70+3,64) ve bu odanın mihverine raslamıyan 1,80 m. genişliğinde kısa bir koridor buluyoruz[36]. Odanın duvarları orthogonal teknikte işlenmiş 5 taş tabakasından ibaret olup 1,93 m. yüksekliğindedirler. Bu yükseklikten başlıyarak her dört duvardan 7 taş tabakası, bir alttakine nazaran daha ileri verilmek suretile, merkeze doğru uzanan dört üçgen satıhtan ibaret bir tavan meydana getirmektedirler ki bu şekilde tavanlara "manastır kubbesi" adı verilir[37]. Bu tavanın yüksekliği burada 2,22 m. yi bulmaktadır. Koridorun yan duvarları şakulî olarak yükselen 5 ve biri birinin üzerinden taşan 4 taş tabakasından müteşekkildir.

XIX uncu asırda açılmış ve pek ilmî bir şekilde araştırılmamış olan bu mezarlar ihtiva ettikleri pek zengin eserlerle temayüz etmektedirler. Bunların üzerlerini örtmekte konsantrik yahut düz taşırma usulü tatbik edilmiş olmakla beraber bu üç mezarı, Trakya mezarlarında olduğu gibi, homojen bir grup halinde birleştirmeğe imkân yoktur. Kare bir odanın üzerinin bir kubbe, yahut bir "manastır kubbesi" ile örtülmesi Trakyada bulmadığımız mimarî bir yeniliğe işaret etmektedir. Bu mezarlar muhteviyatları bakımından M. ö. IV üncü asra aittirler[38].

III. ETRURYA MEZARLARI

a - Kubbeli Mezarlar

Trakya kubbeli mezarlarından bir kaç asır daha eski olan ve inşaî bakımdan birçok hususlarda bunlardan ayrılan kubbeli mezarlara İtalyada, Etrüsklerin oturmuş oldukları bölgelerde, raslanmıştır. Bu bölgelerin en önemlilerinden biri Populonia'dır. Buradaki nekropollerde meydana çıkarılmış olan mezar anıtları tümülüs altında yuvarlak yahut oval

[35] S. Reinach, ismi geçen eser, sah. 32 v. d. , levha Ab. Durm, ismi geçen makale, sah. 238 v. d. , res. 72-76. -N. Kondakov - C. Tolstoi - S. Reinach, Antiquités de la Russie Méridionale (1892), sah. 28, res. 24. - Minns, Skythians and Greeks, sah. 194, res. 86-87. - M. Ebert, ismi geçen eser, sah. 318-9, res. 10. - F. Schachermeyr, ismi geçen eser, sah. 92.

[36] S. Reinach, ismi geçen eser, sah. 30, levha A.-Durm, ismi geçen makale, sah. 241 v.d., res. 77.-Ebert, ismi geçen eser, sah. 319, res. 108.- Minns, ismi geçen eser, sah. 196, res. 89.

[37] B. Filov, BIAB. XI, 1937, sah. 101.

[38] Ebert, ismi geçen eser, sah. 318 v.d. - Schachermeyr, ismi geçen eserinin sonuna ilâve ettiği krokilerde (Skizzentblatt IV, No, 2), düz taşırma tekniğinde örtülmüş binalar serisine bir koridor, ince uzun bir dehliz ve hemen hemen kare olan asıl mezar odasından ibaret bir mezar binasını ithal etmekte ve Olbia'da bulunmuş olan bu bina için (sah. 99) bibliyoğrafya olarak Ebert'i (sah. 310 v.d.) göstermektedir. Bu mezar binası Heuresibios ve Arete namında bir karı kocaya aittir ve M. s. 200 senelerine doğru yapılmıştır. Fakat mezar odasının üzeri hakikî bir beşik kemerle örtülmüştür (krş. Minns, ismi geçen eser, sah. 417 v. d., res. 308-9). Binaenaleyh bu binanın sahte kemerlerle örtülü Kerç mezarlariyle hiç bir ilgisi yoktur.

bir oda ve alelekser bu odanın mihverine raslıyan bir dromos'tan (koridor) müteşekkildir. Yuvarlak odanın üzeri biri birinin üzerinden taşan ve ufkî diziler teşkil eden yassı taşlardan yapılmış basık bir kubbe ile örtülmüştür. Koridorların üzeri yassı taşlarla örtülmüştür. Ne kubbe ve ne de koridorda Trakya yahut Kırımda bulduğumuz orthogonal taş tekniğine raslanmamaktadır [39].

Bu bölgede, Poggio delle Granate nekropolünde bulunmuş olan bir mezar 2,38 m. kutrunda yuvarlak bir odadan ibaret bulunmaktadır [40]. Üzeri, zeminden itibaren darlaşmağa başlıyan konsantrik taş halkalardan müteşekkil bir kubbe ile örtülmüştür. Yüksekliği 1,15 m. olan bu kubbenin Trakya ve Kırım kubbelerine nazaran çok basık ve hemen hemen yarım küre şeklinde olduğu göze çarpar. Mezar odasının kapısı, odanın yuvarlaklığına uymıyan büyük taş söğelerle çerçevelenmiştir. Odanın zemini taşla döşenmiştir. Bu mezar kayalığın içine oyulmuştur; binaenaleyh üzerinde bir yığma tepe yoktur. İçinde bulunmuş olan eserlere göre bu mezar, M. ö. VII nci asra ait bulunmakta ve bugün bilinen Etrurya kubbeli mezarlarının en eskilerinden birini teşkil etmektedir.

Minto tarafından aynı Granate nekropolünde araştırılmış olan mezarların büyük bir kısmı oval şeklinde oda mezarlarıdır [41]. Bunlardan hâfir tarafından "quasi circolare„ olarak gösterilmiş olan bir mezarın kubbeli mezarlar serisine girmesi muhtemeldir [42].

Cecina mansabı yöresinde Casal Marittimo'daki kubbeli mezar binası 3,20 m. kutrunda yuvarlak bir oda, bu odanın önünde bulunan bir dehliz ve bir koridordan ibarettir [43]. Yuvarlak odanın duvarları, Kırklareli - Eriklice'de olduğu gibi, 1,45 m. ye kadar şakulî olarak yükselmekte, bundan sonra yukarı doğru darlaşan 11 taş halkadan ibaret bir "sahte kubbe„ şeklini almaktadır. Kubbenin içi kademelidir. Odanın ortasında, kubbeye bir destek teşkil etmek üzere, bir taş direk vardır (res. 15.). 0,80 m. yüksekliğinde olan kapının alt genişliği 0,76, üst genişliği ise 0,74 m. dir; binaenaleyh yan söğeler, Trakyada olduğu gibi, buradada tam şakulî değildir. Bu mezar M. ö. VI ncı asrın ortalarına aittir. Buna benzer bir kubbeli mezar Monte Catini'de bulunmuştur [44].

Corneto'da şimdiye kadar yuvarlak plânda bir tek kubbeli mezara raslamak kabil olmuştur [45]. Volterra'da ise yuvarlak şekilde ve ortalarında, Casal Marittimo'da olduğu gibi, birer direk ihtiva eden kubbeli mezarlar meydana çıkarılmıştır [46]. Bunlardan bir tanesi [47] (res. 13-14) 3,20 m. kutrunda yuvarlak bir oda ve kareye yaklaşan bir dehlizden ibaret bulunmakta, yuvarlak odanın oldukça intizamsız kalker taşlarından yapılmış olan duvarlarının 1,43 m. ye kadar şakulî olarak yükseldiği, bundan sonra gayet muntazam işlenmiş 11 taş halkadan ibaret içerisi kademeli sahte kubbenin geldiği görülmektedir. Tümülüs altında bulunan ve M. ö. VI nci asra ait olduğu anlaşılan bu mezar binasının Giritte Praisos A mezariyle (sah. 31-32) gösterdiği benzerlik dikkate değer.

Yukarı İtalyada, Quinto Fiorentino'da keşfedilmiş olan kubbeli mezar, 10 m. yi bulan kutru ve 25 halkadan ibaret kubbesiyle bu çeşit mezar anıtlarının en büyüğü ve en abidevisidir [48]. Kubbe hemen zeminden başlamakta ve 5 m. den az fazla bir yükseklikte olduğundan yarım küre şeklinde bulunmaktadır. Mezar odasına isal eden, zemini meyilli, bir ko-

39 Minto, Populonia (Firenze 1922) - Schachermeyr, Etruskische Frühgeschichte, sah. 123 v. d.

40 A. Akerström, Studien über die etruskischen Gräber (Skrifter utvigna av Svenska Institutet i Rom III.), Lund 1934, sah. 141, res. 34, 1.

41 Minto, NSc. 1923.

42 Akerström, ismi geçen eser, sah. 144.

43 Petersen, RM. XIII, 1898, sah. 409 v. d - Minto, Studi Etruschi IV, sah. 58 v. d. - Schachermeyr, ismi geçen eser, sah. 126.

44 AA. 1932, sah. 464.

45 Schachermeyr, ismi geçen eser, sah. 130. Sah. 130 not 4 te gösterilen bibliyoğrafyaya da bakınız.

46 Schachermeyr, ismi geçen eser, sah. 170.

47 Krş. RM. XIII, 1898, 409 v. d. (Petersen) - Yukarı İtalyada Bomarzo'da, ortalarında birer direk bulunan yuvarlak mezar binalarına raslanmışsada bunların üzerlerinin ne şekilde örtülmüş olduğu kesin olarak tesbit edilmemiştir (RM. XIII, 1898, sah. 412, not 1. Krş. Schachermeyr, ismi geçen eser, sah. 177).

48 RM. XIX, 1904, sah. 244 v. d. (Petersen) - Akerstörm ismi geçen eser, sah. 164. - Schachermeyr, ismi geçen eser, sah. 170.

ridor ile bu oda arasında ayrıca bir dehliz vardır. Eski bir zamanda açılmış olan ve bugün bir villânın kileri olarak kullanılan bu mezar binasının VI ncı asra ait olması muhtemeldir.

Gasaglia'da bulunmuş olan diğer bir kubbeli mezar Mingazzini tarafından neşredilmiştir[49].

b — Kubbeli mezarlarla ilgili mezarlar

Populonia ve Vetulonia nekropollerinde, Kerç'teki Çar kurganında olduğu gibi, kare şeklinde odaların üzerini örten ve odaların köşelerindeki pandantiflere istinad eden "sahte kubbeler„le karşılaşıyoruz. S. Carbone'de, tümüls altında bulunan 1 ve 2 numaralı mezar anıtları[50] (res. 16) yahut Vetulonia yöresindeki "Tomba del Diavolino„ ve "Tomba del Pozzo all' Abate„ adını taşıyan mezarlar bu hususta karakteristik misaller teşkil ederler. Bunların ortalarında bir direk bulunması da dikkate değer[51].

Vetulonia'daki Pietrera mezar anıtı [52] tümülüs altında üst üste yapılmış (muhtelif devirlerde) iki kare oda (t. 5×5m.) ihtiva etmektedir. Her iki odanın uzun birer koridoru vardır. Her iki odada duvarlar 2,90 m. ye kadar şakulî olarak yükselmekte, bundan sonra taş sıraları yukarıya doğru çıktıkça yavaş yavaş yuvarlaşmakta ve muayyen bir yükseklikte hemen hemen bir daire şeklini almaktadırlar. Odaların ortasında, kubbeyi desteklemek üzere, birer direk vardır, Odaların üzeri konsantrik taşırma tekniğinde yapılmış birer kubbe ile örtülmüştür[53]. Burada üzerinde durulacak nokta zemindeki kare plândan yuvarlağa geçişin köşelere pantantif konulmadan elde edilmiş olmasıdır. Kubbelerin yıkılmış ve tekrar yapılmış, fakat buna rağmen pandantiflar kullanılmamış olması Vetulonia mimarlarının sahte kubbe inşasında büyük bir tecrübe sahibi olmadıklarını gösterir[54].

Üzerleri kubbe ile örtülmüş bu kare mezarların yanında Etruryada ince uzun dörtgen şeklinde bir mezar nev'ine daha ralanmaktadır ki buna İtalyanlar "Corridoio„ yani "koridor tipi„ nde mezar adını vermektedirler. Corneto'da bulunmuş olan bu şekildeki mezarların üzerleri uzun taraf duvarlarından karşılıklı olarak taşan ufkî taş sıraları ile örtülmekte ve oldukça kaba bir tarzda işlenmiş olan taşların odanın içine bakan cepheleri eğik olarak yontulmuş bulunmaktadır[55]. Plân ve kesimleriyle esaslı bir surette daha henüz neşredilmemiş olan bu Corneto mezarları hakkında Caere'de, "Regolini Galassi„ adını taşıyan bir yığma tepenin ortasındaki mezar binası bir fikir vermektedir[56]. Bir koridor şeklinde olan bu mezarın duvarları ufkî diziler teşkil eden büyük bloklardan yapılmış ve üzeri, bu blokların tavana yakın bir seviyede biribirinin üzerinden taşmasiyle örtülmüştür. Bu blokların iç cepheleri eğik olarak işlenmiş olduğundan tavan balık sırtı şeklini almıştır. Mezar bölme duvarlarla bir takım kompartimanlara ayrılmış, içine bir merdivenle inilen birinci kompartimanın iki tarafında kayalar içinde iki yuvarlak oda kazılmıştır. Bu mezarın yakınında buna benzer ikinci bir mezar daha vardır [57]. — Volterra'da aynı tavan şekli gösteren bir mezar odasına isal eden bir koridor bulunmuştur[58]. Aynı düz taşırma tekniğinde yapılmış tavanlara Marsiliana'da Mocchiabuja'daki "tumulo mezzo„ altındaki mezarda, yahut corridoio tipinde olan ve yahut bu tipten ayrılan Mantecalvario, Camuscia (Grotto Sergardi), Poggibonsi ve Orvieto mezarlarında raslanmıştır[59].

49 Mingazzini, Studi Etruschi VIII, 1934, sah. 59 v. d. Bu eseri burada bulmak kabil olamadı.

50 Akerström, ismi geçen eser, sah. 152-154.

51 Akerström, ismi geçen eser, sah 130 v. d., res. 31.

52 Akerström, ismi geçen eser, sah. 132 v. d., res. 32, 1-2. - Schachermyer, sah. 157, not 8 deki bibliyoğrafyaya da bakınız.

53 Falchi (NSc. 1893, sah. 158) ve Duhn (RV. XIV, sah. 163-4) bu odaların üzerinde hakikî birer kubbe kabul etmektelersede bu doğru değildir. Krş. Minto, Populonia, sah. 111 v. d. -

54 Schachermeyr, ismi geçen eser, sah. 143, not 1.

55 Schachermeyr, ismi geçen eser, sah. 132, v. d.

56 RV. II, sah. 254. v. d., levha 116 b - 118 a-b, 119 a. (v. Duhn).- Schachermeyr, ismi geçen eser, sah. 134 v. d. - Bibliyoğrafya: sah. 134, not 3.

57 Schachermeyr, ismi geçen eser, sah. 135, not 6-7. Aynı yerdeki Skizzenblatt IV, No. 4 e de bakınız.

58 Schachermeyr, ismi geçen eser, sah. 170.

59 Marsiliana için: Minto, Marsiliana, levha V, 2 ve sah. 25. Diğer mezarlar için: Schachermeyr, ismi geçen eser, sah. 171, 177.

Caere'e bulunan ve aynı mihver üzerinde arka arkaya dizilmiş bir koridor, bir dehliz ve iki odadan ibaret olan bir mezar binası önemlidir[60]. Mezar odalarının üzerlerinin düz olarak örtülmüş olmasına mukabil dik dörtgen şeklindeki dehlizin üzerinde her dört duvardaki üst taş dizilerinin biri birinin üzerinden taşırılmasıyla elde edilmiş bir "manastır kubbesi„ vardır. Pandantifler mevcut değildir. Bu tavan şekli Kırımdaki Kül Oba mezar odasının tavanına çok benzemekte, yalnız burada kare bir odayı değil, dik dörtgen bir odayı örtmektedir.

Bu misallerin gösterdiği gibi taşırma tekniğinde yapılmış tavanlar Etruryada oldukça geniş bir alana yayılmış olmakla beraber bu bahsin ilk kısmında saydığımız kubbeli mezarlar bir istisna teşkil etmektedirler[61]. Binaenaleyh bunların buraya başka bir yerden getirilmiş olması lâzımdır. Trakya ve Kırım kubbeli mezarlarıyla Etrurya mezarları arasında görülen bir takım benzerlikler ve değişiklikler bu mezar tipinin buraya doğrudan doğruya Trakyadan gelmemiş, fakat her iki grupun bir merkezden neş'et etmiş, aralarında coğrafî ve kültürel birçok farklar gösteren bu şimal ve batı ülkelerinde oldukça değişik bir gelişim göstermiş olduğuna işaret etmektedir. Bu müşterek merkez Yunanistan ve Ege bölgesidir.

IV. YUNANİSTAN KUBBELİ MEZARLARI

a - Miken devri kubbeli mezarları

Yunanistandaki kubbeli mezarların en eskileri Argolis'te Miken şatosu yöresinde bulunmaktadır. Bunlardan bazıları Son Hellas (S. H.) I in sonlarına, yani M. ö. XVI ncı asrın son senelerine aittirler[62]. Burada bulunmuş olan yuvarlak bir oda ve bu odaya hariçten isal eden uzun bir koridordan ibaret bulunan dokuz aded kubbeli mezar, bu devirden başlamak suretiyle, XV inci ve XIV üncü asırlarda, seyrini, İngiliz arkeologlarından Wace'in esaslı tetkiklerinden sonra, adım adım takibedebildiğimiz bir tekâmül geçirmektedir[63]. Wace, Miken kubbeli mezarlarını üç büyük grupa ayırmaktadır:

1 inci grup: Oda ve kubbe küçük ve gayrı muntazam taşlardan yapılmıştır. Bu taşların arasında harç yoktur. Mezarın dışındaki topraklar taş halkaların sağlamca biri birinin üzerinde oturmasını temin etmektedir. Daha büyük taşlardan yapılmış olan methal odanın yuvarlaklığına uymamaktadır. Başlı başına bir kapı mevcut değildir. Her defin merasiminden sonra methal büyük taşlarla yeni baştan örülmektedir. Dromos sadece toprağın içine kazılmış ince uzun bir yol şeklindedir, yani ayrıca yan duvarları yoktur.

2 inci grup: Kubbe daha muntazam taşlarla örülmüş, kapı büyük taş bloklarla çerçevelenmiş ve üst söğenin iç kısmı, odanın yuvarlaklığına uygun olarak konkav şekilde oyulmuş, kapının üzerinde üçgen şeklinde bir boşluk vücude getirilmek suretiyle kubbenin baskısı mümkün olduğu kadar yanlara verilmiştir. Kapıların yan söğeleri, Trakyadaki kapılarda olduğu gibi, az eğik bir vaziyette durmaktadırlar. Bazan dromos'un yanları büyük taşlardan yapılmış duvarlarla kaplanmıştır.

3 üncü grup: Bu gelişimin son safhasını "Atrevs hazine binası„ adını taşıyan kubbeli mezar teşkil etmektedir. Kutru 14 ve yüksekliği 13 m. yi geçen kubbe muntazam ufkî tabakalar meydana getiren son derece itinalı bir tarzda destere ile kesilmiş ve işlenmiş tak bloklardan yapılmış bulunmakta ve yan söğeleri içeriye doğru hafif meyilli olan kapının üst

60 Schachermeyr, ismi geçen eser, sah. 136.

61 Akerström, ismi geçen eser, saa. 146.

62 Giritte Knossos sarayı hâfiri A. Evans'ın kubbeli mezarların M. ö. XVII. - XVI. asırlara ait olduğu ve sonraki devirlerde, emniyetsizlik yüzünden, bunların muhteviyatının Miken şatosusunun içindeki «kuyu mezarları» na nakledildiği teorisi (A. Evans, The Shaft Graves and Bee-hive tombs, sah. 1 v. d.) bugün umumiyetle reddolunmaktadır (krş. G. Karo, RE. XVI, 1 sah. 1020. - Arif Müfid Mansel, Mısır ve Ege tarihi notları [1938], sah. 212).

63 Wace - Heurtley, BSA. XXV, 1921 - 1923, sah. 284 v. d., levha 44 v. d. - Bazı ilâveler ve tamamlamalar için: Persson, The Royal Tombs of Dendra, sah. 140 v. d. - G. Karo, RE. XVI, 1 sah. 1018 v. d. - J. Wiesner, Grab und Jenseits, sah. 75 v. d.

söğesi iki büyük taştan (bunlardan bir tanesinin ağırlığı 120 tonu bulmaktadır) ibaret bulunmakta ve bunlardan içe gelen taş odanın yuvarlaklığına tam olarak intibak etmektedir. Kapının cephesi yarım direkler, tunç ve muhtelif renkli mermer kabartmalar sayesinde bir halıyla örtülmüş hissini vermektedir. Trakyada olduğu gibi düz olan kubbenin içi, buradaki deliklerin gösterdiği gibi, tunç süsler ihtiva ediyordu. Bu süsler belki alt kısımlarda ince uzun şeritler, üst kısımlarda ise münferit rozetlerden ibaretti. Din törenlerine tahsis edilmiş olduğu anlaşılan bu yuvarlak odanın yanında, kayalar içine oyulmuş gayrı muntazam bir dörtgen şeklinde olan bir mağara mezar odası olarak kullanılıyordu (res. 17).

Mikendeki bu üç mezar grupunu bu suretle tesbit ettikten sonra Yunanistanda bulunmuş olan ve adedleri seneden seneye artan diğer kubbeli mezarların tasnifi için bir çerçeve elde etmiş oluruz. Fakat Miken dışındaki kubbeli mezarları bu üç grupa ithal etmekle bunların tarihlerini tesbit etmiş olmayız. Meselâ Mesenyadaki kubbeli mezarlar ikinci grupa girmekle beraber S. H. III devrine aittirler. Yahut yine ikinci grupa giren Tiryns ve Dendra mezarları, devir bakımından, Mikendeki üçüncü grupa tabakül etmektedirler.

Bu mezar tipi, evvelce de söylemiş olduğumuz gibi, XVI ncı asırda Mikende evveliyatsız olarak ortaya çıkmakta, XV inci asırda bütün Yunanistana yayılmakta, burada esas itibarile XII inci asra kadar yaşamakta, fakat Dor gücünden sonra da büsbütün ortadan kalkmamakta, inhitat etmekle beraber M. ö. VIII inci asrın içerlerine kadar bazı bölgelerde, meselâ Tesalyada tutunabilmektedir. Biz J. Wiesner'in "Grab und Jenseits„ (Religionsgeschichtliche Versuche und Vorarbeiten, Bd. XXVI. Berlin 1938) adlı eserinde (sah. 1 v. d.) yapmış olduğu keşfiyat istatistiğine dayanarak Yunanistandaki bütün kubbeli mezarları bir liste halinde toplıyacak, sonra bu listeye istinad ederek bazı genel vasıflar çıkarmağa çalışacağız [64].

Yunanistanda Miken devrine ait kubbeli mezarlar

Sayısı	Yeri	Bölgesi	Kubbenin Kutru	Kubbenin Yüks.	Wiesner sah.	Notlar
		BİRİNCİ GRUP				
3	Mykene:	Argolis			21	
	1. Epano Phurnos		11	t. 10		
	2. Aigistos		t. 13	t. 13		
	3. Kiklop		t. 8	t. 7,5		
1	Bellusia	Evböya	t. 4,2	?	28	
		İKİNCİ GRUP				
1	Berbati	Argolis	t. 8	?	20	
1	Dendra	„	7,5	?	21	
1	Heraion	„	9,5	t. 10	21	
3	Mykene:	„			21	
	1. Panagia		t. 8,3	t. 8		
	2. Kato Phurnos		t. 10,5	t. 9		
	3. Aslanlı mezar		t. 14	t. 15		
1	Tiryns	„	8,5	t. 8,6	22	
1	Marathon	Attika	?	t. 6	23	
1	Elevsis	„	3,2	t. 3,85	22	

[64] Bu listenin tanzimi için Wiesner'in eserinden başka keşfiyat istatistikleri ihtiva eden şu eserlere de müracaat ettik : D. Fimmen, Die kretisch-mykenische Kultur (1924), sah. 1 v. d.—G. Karo, RE. Suppl.-Bd. VI, sah, 604 v. s.- Karo, aynı etüdünde (sah. 588-9) Yunanistan kubbeli mezarlarının en önemlilerini bir liste halinde toplamış ve aynı yerde (sah. 589) kubbelerin kutur ve yükseklikleri de göstermiştir. Bu listede Karo Wiesner tarafından II inci grupa ithal edilmiş olan bir takım kubbeli mezarı III üncü gruptan olarak göstermiş-

Sayısı	Yeri	Bölgesi	Kubbenin		Weisner sah.	Notlar
			Kutru	Yüks.		
1	Menidi	„	8,35	8,74	23	
2	Thorikos:					
	1. Mezar	„	9,15	?		
	2. Mezar	„	9×3,50	?		Oval şeklinde olan bu bina belki kubbeli mezar değildir.
Birçok	Arkines	Lakonya	?	?	25	
1	Kampos	„	?	?	25	
1	Vaphio	„	10,15	10,35	25	
3	Kakovatos:	Mesenya			25	
	A mezarı		12	?		
	B mezarı		12,9	?		
	C mezarı		10,15	10,35		
2	Malthi-Bodia:	Mesenya			25/6	
	1. Mezar		6,85	5,80		
	2. Mezar		5,15	t.5		
1	Osmanağa (Pylos)	„	t.6	t.6	26	
4	Vasiliko-Kopanaki	„			26	
	1. Kopanaki	„	t.5,35	t.4,5		
	2. Vasiliko	„	t.6,5	t.5,5		
1	Tragana (Pylos)	„	?	?	26	
2	Dimini:	Tesalya			26	
	1. Mezar		8,30	t.9		
	2. Mezar		8,50	t.9		
1	Ghura	„	?	?	27	
1	Gonnos	„	?	?	27	
1	Kapaklı (Volo)	„	t.10	?	27	
1	Karditsa	„	?	?	27	
1	Marmariani	„	?	?	27	
1	Rahmani	„	?	?	27	
1	Sesklo	„	?	?	27	
1	Katakalu	Evböya	?	?	28	
1	Oxylithos	„	?	?	28	
			ÜÇÜNCÜ GRUP			
3	Mykene:	Argolis			24	
	1. Atrevs mezarı		14,50	13,20		
	2. Klytaimestra		13,40	?		
	3. Geniler mezarı		8,40	t.8		
1	Orkhomenos	Böotya	t.14	?	24	

Wiesner tarafından muayyen bir grupa ithal edilmemiş olan kubbeli mezarlar

Birçok	Khalandritsa	Akhaya	?	?	19	
1	Bartholomio	Elis	?	?	24	
1	Bugari - Mandres	Mesenya	?	?	25	
2	Gliata	„	?	?	25	
1	Maliki	„	?	?	25	
1	Zerelia	„	?	?	27	
1	Halikais	Zakynthos	?	?	29	

Bu listeden anlaşıldığı gibi Miken en çok (9 aded) ve en büyük kubbeli mezarlara sahip bulunmaktadır. Başka yerlerde, meselâ Vasiliko - Kopanaki'de 4, Kakovatos'da 2, Dimini'de 2, Thorikos'ta 2, Pylos'ta (Osmanağa, Tragana) 2, diğer yerlerin kâffesinde bir tek kubbeli mezar vardır. Birinci grupa giren mezarlara Miken'de ve Evböya'da, 3 üncü grup mezarlarına ise Mikenden başka Orkhomenos'ta raslanmıştır. En fazla taammüm etmiş olan şekil ikinci grup mezarlarının şeklidir. Aka mimarlarının bu şekli, teknik bakımdan mütekâmil olmıyan birinci, yahut hiç şüphesiz çok pahalıya çıkan ve uzun zamana ihtiyaç hissettiren üçüncü grup mazarlarına tercih ettikleri anlaşılıyor.

Yukarıki listede bu mezarların ölçüleri hakkında da bir fikir edinmek kabildir. Büyüklüklerine göre kubbeli mezarları üç boya ayırabiliriz. Küçük boyda olan mezarların kuturları 5,50 m. - 7 m., yahut 8-9 m., orta boydakilerin 10-12 m., büyük boydakilerin ise 13-14 m. arasında değiştiği görülüyor. XIV üncü asra ait olan Atrevs, Klytaimestra (Miken) ve Orkhomenos mezarlarında 14 m. yi bulan bir kubbe kutru elde edilmiştir. Fakat kubbenin sağlamlığına halel getirmemek için Miken devri mimarları bu azami haddi aşmamışlardır. Mikenden uzakta bulunan, binaenaleyh buradaki mimariden fazla müteessir olmamış olan bölgelerde kubbeli mezarlar küçüklükleriyle temayüz etmektedirler. Bu hususta Mesenya mezarları (meselâ Kopanaki; kutru 5,35) ve Evböya'da Bellusia'da bulunmuş olan bir mezar (kutru 4,20) misal olarak gösterilebilir. Kubbeli mezarlara en son sahip olan bölge Tesalyadır. Buraya bu çeşit mezarların ancak S. H. III den sonra nüfuz ettikleri anlaşılıyor [65].

Kubbeli mezarların ekserisinde kubbe yüksekliği kubbe kutrundan biraz daha küçüktür. XIII üncü asra ait muahhar mezarlarda (meselâ Tiryns, Dimini, Menidi) ise kubbenin yüksekliği kubbe kutrunu aşmaktadır. Tiryns'teki yüksek ve narin kovan şeklindeki kubbe bilhassa dikkate değer.

Yuvarlak odanın üzerlerini örten kubbelerin kâffesi konsantrik taşırma tekniğinde yapılmış olup bunların iç kısımları düzdür. Mesenya mezarlarında yukarı doğru darlaşan taş halkalar ufkî olmayup odanın içine doğru hafif meyilli olarak yapılmış ve bu suretle buradaki sahte kubbeler hakikî kubbelere yaklaştırılmıştır. Burada Kakovatos A ve Bodia 1 mezarlarının kubbeleri son derece itinalı yapılmıştır. Odanın ortasındaki çukurdan burada bir direk bulunduğu ve bu direğe bağlı bir iple kubbe ynvarlaklığının her an kontrol edildiği istidlâl olunmaktadır [66].

Bu mezarlarda göz önünde bulundurulacak diğer bir nokta bu mezarların dış kısımlarının tamamile toprakla örtülü olmaları icabettiğidir [67]. Arızalı arazi bu kabil mezarların inşasına en fazla elverişli idi; çünkü mezar binalarını tepelerin yamaçları içine oturtmak kabildi. Bu hususun Miken kubbeli mezarlarında tatbik edildiği görülüyor. Fakat mezarın bir kısmı yamacın dışında kaldıkta bu kısmın ayrıca toprakla örtüldüğünü Mikende Kiklop, Epano Phurnos, aslanlı mezar ve Dendra mezarı göstermektedir. Bilhassa Kakovatos A mezarında dromosun yuvarlak odaya amud gelmeyüp araziye uydurulmuş olması o devir mimarlarının mezar binalarını gizlemek kaygusunda olmadıklarını gösterir. Çünkü mezar eğer tamamile toprağa gömülmüş olsaydı, buna hiç te lüzum kalmazdı. Kakovatos'ta en eski mezar olan C mezarı pek derine yerleştirilmemiş, bu yüzden bu mezarın üzerinde oldukça büyük sunî bir tepe yapmak gerekli olmuş, bu fena tecrübe üzerine daha yeni olan diğer iki mezar (A ve B) daha derin kazılan çukurlar içine oturtulmuştur. Fakat bir takım kubbeli mezarlar, civarda tepeler bulunmasına rağmen, düz arazi üzerinde yapılmışlardır. Bunların üzerinde ayrıca sunî tepeler yapılmıştır. En bariz misaller olarak Bodia, Kopanaki, Osmanağa, Patras, Menidi, Marathon, Thorikos ve Ka-

tir. Mükemmel bir taş işçiliği gösteren bazı mezarlar vakıa III üncü grupa ait olarak kabul olunabilir. Fakat biz Wiesner'le beraber bu son grupa en büyük ve en abidevî mezarların girdiğini kabul ederek diğer mezarları II inci grupa ithal ettik.

65 Heurtley—Skeat, BSA. XXXI, 1930-31; sah. 11. Wiesner, ismi geçen eser, sah. 77.

66 W. Dörpfeld, AM. XXXIII, sah. 299.

67 Chr. Belger, Die griechischen Kuppelgräber, Berlin, Progr. 1887, sah. 7. Kubbeli mezarların üzerinde yığma tepeler bulunduğu keyfiyeti N. Valmin tarafından uzun uzadıya tetkik edilmiştir. (N. Valmin, Tholos tombs and tumuli. Corolla Archaeologica princip. hered. regni Sueciae Gustavo Adolpho dedicata, Lund, 1932, sah. 216 v. d.).

paklı mezarları gösterilebilir [68]. Yüksek tümülüs altında, fakat yüksek ve gösterişli yerlerde yapılan mezarlar arasında Tragana, Kakovatos-Pylos ve Vaphio mezarları zikrolunabilir. Bilhassa saray yolu üzerinde bulunan Kakovatos mezarları bu hususta karakteristik misaller teşkil ederler [69].

Bu mezarların ekserisi eski devirlerde açılmış ve soyulmuştur. Mikendeki Atrevs mezarını M. s. II inci asırda Yunanistanı dolaşmış olan Pavsanias (II, 16,2) tarif etmektedir. Bu mezarların pek zengin hazineler ihtiva ettiklerini el sürülmemiş bir durumda bulunan bir kaç mezar göstermektedir [70]. Mezar odalarının içinde ölüler ya basit çukurlar, taş sadukalar veyahut derine kazılmış "kuyu mezarları„ nda yatıyorlardı. İkinci grup mezarlarında bir cesedi içine alabilecek kadar büyük çukurlar veyahut taş sandukalar vardır. Bunların odanın içinde intizamsız bir durumda bulundukları göze çarpmaktadır.

b — Dor göçünden sonraki kubbeli mezarlar

Uzun müddet, Yunanistanda Aka devleti ve medeniyetinin yıkılmasiyle kubbeli mezarların dahi ortadan kalkmış olduğu zannedilmiş, fakat sonraları Dor göçünden sonra, "submiken„ ve "protogeometrik„ devirlerde kubbeli mezar geleneğinin devam ettirilmiş ve hattâ yeni kubbeli mezarlar da yapılmış olduğu tesbit edilmiştir [71]. Akalar devrinden kalma bazı

Sayısı	Yeri	Bölgesi	Kubbenin		Wiesner Sah.	Notlar
			Kutru	Yüks.		
Birkaç tane	Khlandritsa Trumbes	Akhaya	?	?	36	
1	Bartholomio	Elis	?	?	39	
1	Anodraniste	Tesalya	4,70	t. 3,50	40	
1	Argalaste	„	?	?	40	
4-5	Khyretia Perrhaebia	„	?	?	40	
1	Halos	„	?	?	40	
3	Lestiane :	„			40	
	1. mezar		5,20			
	2. mezar		3,50	1,20—		
	3. mezar		2,67	1,65		
Birkaç	Meleai	„	?	?	40	
6	Marmariani	„			40	
	1. mezar		3,2×3	?		
	2. mezar		5,6×5,4	?		
	3. mezar		2,30	?		Bir kısmı oval şeklindedir.
	4. mezar		2,7×2,5	?		
	5. mezar		3,25	?		
	6. mezar		5,75×5,4	?		
5	Sesklo :	„			40	
	1. mezar		3,05	t. 1,10		
	2. mezar		3,25	t. 1,50		
	3. mezar		2,85	t. 1,65		
	4. mezar		2,90	t. 1,15		
	5. mezar		3,65	t. 1,80		
Birkaç	Volo	„	?	?	41	

[68] N. Valmin, ismi geçen eser, sah. 217.
[69] N. Valmin, ismi geçen eser, sah. 218.
[70] G. Karo, RE. Suppl.—Bd. VI, sah. 590 v. d.
[71] Wiesner, ismi geçen eser, sah. 94.—Akerström, ismi geçen eser, sah. 156 da Akalar devrinden sonraki devirlerde Yunanistanda kubbeli mezarlara raslanmadığını yazarsa da bu doğru değildir.

kubbeli mezarların tarihî devirlere kadar kullanılmış olduğunu Heraion ve Tragana mezarları, bazılarında uzun müddet merasim yapıldığını Menidi ve Kopanaki mezarları isbat etmektedirler Bu devirde yeni yapılmış olan kubbeli mezarlar hakkında Elis'te Bartholomio mezarı bir fikir vermektedir. Bu mezar kubbeli mezarların umumî şeklini ve inşa tekniğini temadi ettirmekle beraber eski kubbeli mezarlara nazaran çok daha küçük ve itinasız olarak yapılmıştır ve kubbeli mezar geleneğinin Yunanistanda 1200 senesinden sonra artık zevale yüz tutmuş olduğunu göstermektedir.

1200 senesinden sonra Orta ve Cenubî Yunanistanda kubbeli mezarların pek azalmış olmasına rağmen bu kabil mezarlar M. ö. 800 senelerine kadar Şimalî Yunanistanda tutunmuşlardır. Buraya kubbeli mezarların Miken devrinin sonlarına doğru (S. H. II) nüfuz etmiş olduğuna yukarıda işaret etmiş ve buradaki en eski kubbeli mezar olarak Volo yöresindeki Kapaklı mezarını göstermiştik. Sah. 15 deki listede gösterilen diğer bütün kubbeli mezarlar S. H. III e aittirler. Submiken ve protogeometrik devirlere ait Tesalya mezarlarının, Wiesner'in adı geçen eserindeki keşfiyat istatistikine dayanarak, bazı tashihler ve ilâvelerle yapılmış bir listesini sah. 17 de bulmak kabildir.

Yuvarlak bir oda ve dar bir koridordan ibaret olan Tesalya kubbeli mezarları Miken devri kubbeli mezarlarının küçük bir örneğidirler. Bazan mezar odası yuvarlak olmayup oval seklindedir. Kuturlar 2,30 ile 5,20 arasında değişmektedir. Odaların üzerini örten kubbe intizamsız işlenmiş küçük taşlardan yapılmıştır. Yalnız bazı mezarlarda (meselâ Marmariani Nr. 3) en alt tabakaların oldukça muntazam olduğu göze çarpar. Üst kısımlardaki taş tabakalarına daha büyük bir sağlamlık vermek için çamur ve kil kullanılmıştır. Fakat bu ihtimamlara rağmen esas itibarile fena bir teknikte yapılmış olan kubbelerin birçoğu çökmüştür. Onun için kubbe yükseklikleri hakkında esaslı bir fikir edinmek güçtür. Fakat Sesklo mezarlarında bu yüksekliğin odanın yarım kutruna aşağı yukarı denk geldiği göz önünde bulundurulacak olursa bu kubbelerin basık ve yarım küre şeklinde olduğu, binaenaleyh kovan şeklindeki Akalar devri kubbelerine benzemediği meydana çıkar. Koridorlar bazan yuvarlak odanın mihverine raslamakta, bazan da yuvarlak oda münhanisinin bir devamını teşkil eden duvarlarla tahdit edilmeleri sonunda mezar odasına aykırı bir durum almaktadırlar. Koridorların yan duvarları kaba işlenmiş taşlarla örülmüştür. Birçok defalar ancak koridorun son kısmının üzeri yassı taşlarla örtülmüştür. Khyretia Perrhaebia'da ise üzerleri tamamile örtülmüş koridorlar bulunmuştur. Koridor ile mezar odası arasındaki kapıda ekseriya kanat yoktur. Bu kapının iri taşlarla örüldüğünü Marmariani 3 ve 6 mezarları göstermektedir. - Hülâsa olarak kubbeli mezarların Tesalyada Dor göçlerinden sonra da yaşamakta davam ettiğini, fakat bunların abideviliğini kaybettiğini ve alelâde mezarlar gibi çok sayıda ve itinasız bir şekilde yapıldığını söyliyebiliriz. Bu kabil inhitat devresine girmiş bir mezar tipinin uzun müddet tutunamıyacağı kendiliğinden anlaşılır. Nitekim bu mezarlar Tesalyada da VIII inci asrın başlarında büsbütün ortadan kalkmıştır.

V. EGE ADALARI KUBBELİ MEZARLARI

a - Tunç devri (II. bin) Girit kubbeli mezarları

Üçüncü binde üzerleri kovan şeklinde kubbelerle örtülü oldukları anlaşılan Mesara yuvarlak mezarlarını meydana getirmiş olan Girit[72] II nci binde bu mezar tipini terketmiştir. Yalnız bu devre ait bir kaç tane münferit mezarı kubbeli mezar olarak gösterebiliriz. Bunlardan bir tanesi Vasiliki yöresinde Hagios Theodoros'ta bulunan kubbeli mezardır[73]. Fakat bu mezar o kadar küçüktür ki bunu, yukarı doğru darlaşan taş halkalardan müteşekkil bir kubbe ile örtmek teknik ve inşai bakımdan büyük bir mesele teşkil etmemiştir. Tunç devri Girit mimarlarının kubbeli mezar inşasında ne kadar beceriksiz olduklarını Platy (Psychro) mezar binası göstermektedir[74]. Yuvarlak odanın kutru 1,70 m. ile 1,80 m. ara-

[72] St. Xanthudides, The vaulted tombs of Mesera (London, 1914). Bu mezarlara ait münferit bibliyoğrafya için Wiesner, ismi geçen eser, sah. 4-6, No. 11-24, 27-28, 30-31, 34-38, 39-40, 43-44, 49-52.

[73] Wiesner, ismi geçen eser, sah. 32, No. 135.

[74] Wiesner, ismi geçen eser, sah. 43. No. 47. Plân ve kesimler için: BSA. XX, 1913-14, sah. 13 v. d.

sında değişmekte ve üzeri gayrı muntazam taşlardan yapılmış kovan şeklinde bir kubbe ile örtülmüş bulunmaktadır. Koridorun bir taraf duvarı yuvarlak odanın doğrudan doğruya bir devamını teşkil etmekte, fakat yuvarlak odadan başlamak suretile kazılmış olan bu koridor sonunda bir kayalığa çarpmakta ve burada tıkanarak sona ermektedir. Binaenaleyh dıştan mezar odasına isal eden koridor mefhumu burada tamamile unutulmuştur.

b - İkinci bine ait başka mezar tipleri

Muahhar S. M. III devrinde üzerleri pandantiflere dayanan sahte kubbelerle örtülü kare şeklinde mezarlara Muliana'da raslanmıştır[75]. Fakat Orta Tunç devrinden başlıyarak burada başka bir mezar nev'inin revaç bulduğu görülmektedir. Bu mezarlar dik dörtgen şeklinde odalardan ibaret olup üzerleri karşılıklı uzun taraf duvarları taş dizilerinin taşırılması ve taşların iç cephelerinin konkav olarak oyulması sonunda husule gelen bir sivri kemerle örtülmüştür. Bu çeşit mezar odalarının en karakteristik bir şeklini İsopata kıral mezarı temsil etmektedir. Mezar odasına uzun bir koridor isal etmektedir[76]. İsopata'daki 1 numaralı mezar da (res. 24) aynı prensipe göre yapılmıştır[76a]. Gerek koridorun, gerek dik dörtgen şeklindeki mezar odasının düz taşırma tekniğinde yapılmış sahte kemerlerle örtüldüğünü Damania mezarı göstermektedir[77].

c - Demir devri Girit ve Thera kubbeli mezarları

Dor göcünden sonra Tesalya kubbeli mezarlarını andıran küçük ve itinasız yapılmış kubbeli mezarlara Giridin çeşitli yerlerinde raslanmıştır. Bunların en önemlilerini aşağıda bir liste halinde topluyoruz:

Sayısı	Yeri	Bölgesi	Kubbenin		Wiesner	Notlar
			Kutru	Yüks.		
1	Praisos A.	Girit	4,07	t.2,50	43	
3	Erganos:	»			42	
	1. Mezar		1,30	0,80		
	2. Mezar		1,70	1,00		
	3. Mezar		1,90	t.1,25		
4	Kamares:	»			42	
	1. Mezar		2,00	1,60		
	2. Mezar		2,40	1,80		
	3. Mezar		2,00	1,60		
	4. Mezar		2,20	2,00		
1	Kavusi	»	2,90	2,20	42	
Birçok	Kurtes	»			42	
	1. Mezar		2,90	Vasatî 1,70		
	2. Mezar		1,40			
	3. Mezar		1,15			
	Diğer mezarlar		2,20-2,60			
			1,80			
			1,45-1,70			

Bu listeden görüleceği gibi 1200 senesinden sonraki Girit kubbeli mezarları, Tesalyadakiler gibi, küçük ölçüde yapılmış binalardır ve yuvarlak odanın kutru 1 m. ile 2 m. arasında değişmekte ve nadiren bu hududu aşmaktadır (meselâ Praisos A da olduğu gibi).

[75] Wiesner, ismi geçen eser, sah. 31, No. 254.

[76] A. Evans, Archeologia LIX, 1906, sah. 136 v. d. — Evans, The Palace of Minos IV, 2, sah. 771 v. d. Wiesner, ismi geçen eser, sah. 31 ve 79-80.

[76a] Archaeologia LXV, 1914, sah. 6 v. d.—Evans, The Palace of Minos IV, 3, sah, 775 v. d.

[77] Wiesner, ismi geçen eser, sah. 29, No. 242 ve sah. 80.

Odaların plânları pek muntazam değildir. Kurtes'te bulunmuş olan bazı mezarlar oval şeklindedirler. Bunlardan bir tanesi dışta yarım oval, içte ise Ω şeklindedir. Bunların kutuları 1 ile 1,50 m. arasında değişir. Mezar odasının önünde dar ve kısa bir koridor (Kamares, Kavusi, Erganos), yahut III. bin Mesara kubbeli mezarlarında olduğu gibi, dik dörtgen şeklinde bir dehliz vardır. Praisos A mezarında bu dehlizin uzunluğu 2,30 m. genişliği ise 1,50 m. dir (res. 18). Bazı mezarlarda ise (meselâ Kurtes) ne koridor ve ne de dehliz vardır. Kubbeler kaba işlenmiş; fakat oldukça muntazam diziler meydana getiren taşlardan yapılmıştır. Bu teknik Tesalya kubbeleri tekniğine tekabül etmektedir. Giritte de kubbelerin hemen kâffesi çökmüştür. Bunun için kubbelerin yüksekliği hakkında sarih bir fikir edinmek güçtür. Bununla beraber bazı kubbelerin, Etruryada olduğu gibi basık ve yarım küre (meselâ Praisos A), bazılarının ise (renkonstrüksiyon eskislerinden anlaşıldığına göre) kovan şeklinde oldukları görülmektedir. Büyük bir kısmı yamaçlar içine yerleştirilmiş olan bu mezarların üzerinde bir yığma tepe olduğu taktirde de bu tepe, hiç bir zaman, Yunanistanda olduğu gibi, büyük ve abidevî bir şekil almamaktadır.

Thera adasındaki nekropolde bir tek mezar (No. 42) tam bir kubbeli mezar olarak kabul olunabilir[78]. Aşağı yukarı 2m. kutrunda olan bu mezarın üzerinde kısmen az işlenmiş, kısmen ise hiç işlenmemiş taşlardan yapılmış bir sahte kubbe vardır. Kapı mezarın arka tarafında idi. Kapı söğelerinin şakulî bir vaziyette duran büyük taşlardan ibaret olduğu anlaşılıyor. Bu kapının önünde ayrıca bir dehliz, yahut bir koridor yoktur. Bu misal bize bu adada kubbeli mezarların lâyıkiyle gelişmemiş olduğunu gösterebilecek mahiyettedir.

d — Demir devrine ait diğer Girit ve Thera mezarları

Giritte, yukarıda tetkik ettiğimiz yuvarlak ve üzerleri kubbelerle örtülü mezar binalarının yanında kare yahut dik dörtgen şeklinde, ekseriya uzunca bir koridor ihtiva eden mezarlar vardır. Bunların üzerlerinde yine konsantik taşırma tekniğinde yapılmış sahte kubbeler bulunmaktadır. Köşelerde ise muayyen bir yükseklikten sonra pandantifler göze çarpmaktadır[79]. Bu hususta karakteristik bir misal olarak Praisos B mezarını gösterebiliriz (Res. 19-20). Kare şeklinde olan (2,50 m. × 2.50 m.) odanın dıvarlarında iki taş dizisi şakulî olarak yükselmekte, üçüncü sırada köşelere aykırı konmus pandantif ayakları bulunmakta, dördüncü sıra odanın dört tarafında içeri doğru taşmakta, beşinci sırada ise yine pandantif taşları görülmektedir[80]. Praisos E mezarı dahi B mezarının küçük bir nümunesidir[81]. Panagia'da bulunmuş olan küçük mezar binası (1,90×1,65) her dört taraf taş dizilerinin taşırılması sayesinde, Kerçte (Kül Oba) yahut Etruryada (Caere) olduğu gibi, bir çeşit manastır kubbesiyle örtülmüştür.

Thera nekropolünde meydana çıkarılmış olan mezarların ekserisi at nalı yahut oval (No. 4 ve 53), yahut dörtgen şeklindedir. Sonuncuların plânları dik dörtgene yaklaşır. Bâzı dörtgen ile yuvarlak arasında yer alan plânlara da raslanmaktadır. 4 No. lı mezarın içinin oval, dışının ise dörtgen şeklinde olduğu göze çarpmaktadır. Gayrı muntazam ve küçük taşlardan yapılmış olan ve satıhları 1,2-5,5 m. yahut 4-8 m. kare arasında değişen bu mezarların üzerleri bir çok defalar konsantrik taşırma tekniğinde yapılmış kubbelerle örtülmüş ve burada da kare satıhdan yuvarlağa geçiş köşe pandantifleriyle temin edilmiştir. Bir mezarda kubbeyi destekliyen tahta bir direğin taş kaidesi bulunmuştur ki bu husus Etrurya kubbeli mezarlarındaki taş direkleri hatırlatır[81a]. 15 No. lı mezarda, bu mezarın üzerini örten ve eğik olarak duran büyük taşların destek izlerine raslanmıştır[82]. Bu mezarların üzerinde abidevî bir şekil almağı istihdaf eden yığma tepeler yoktur.

[78] Thera. Untersuchungen, Vermessungen und Ausgrabungen in den Jahren 1895-1898. Hrsg. von Frhr. Hiller von Gaertringen, cilt II. (H. Dragendorff). - E. Pfuhl, AM. XXVIII, 1903, sah. 45-46, res. 11.

[79] Demir devri oda mezarlarının bir listesini Wiesner, ismi geçen eser, sah. 41-42 de bulmak kabildir. Aynı eserde sah. 94 e de bakınız.

[80] BSA. VIII, 1901-2, sae, 245 v. d. - Wiesner, ismi geçen eser, şah. 43, No. 45.

[81] BSA. VIII, 1901-2 sah. 254.

[81a] AM. XXVIII, 1903, sah. 242.

[82] Aynı yerde, sah. 29 v. d. ve 242.

VI. ANADOLU

Anadoluda mezar anıtları araştırmaları daha henüz başlangıç safhasında olduğundan burada sahte kubbeler yahut kemerlerle örtülü mezar binalarını bir sistem halinde tetkik edebilecek bir durumda bulunmuyoruz. Bununla beraber bugün bildiğimiz bu kabil anıtlar Anadolunun sahte kubbe ve kemer probleminin çözülmesinde büyük bir rol oynamağa namzed olduğuna işaret etmektedirler. Bu geniş ülkenin çeşitli bölgelerinde bulunmuş olan bu seriye dahil anıtlar ya asırlarca evvel açılmış ve soyulmuş ve yahut ta kazılar sonunda meydana çıkarılmış olmakla beraber noksan ve hatalı bir tarzda neşredilmiş ve yahut henüz hiç neşredilmemiştir. Bu durum karşısında bu anıtların plânları ve bilhassa kronolojisi hakkında açık bir fikir edinmek kabil olmadığından biz aşağıda, bu mezarları pek umumî bir kronolojik çerçeve içinde muayyen tiplere ayırmak suretile gözden geçireceğiz.

a - Miken devri kubbeli mezarları

Miken medeniyetiyle pek eski zamanlardan beri ilgilenmiş ve Aka kafilelerinin istilâsına da uğramış olan Anadolunun batı kıyılarında şimdiye kadar II inci bine ait bir tek kubbeli mezara raslanmış olunması calibi dikkattir. İçinde bir takım muahhar Miken keramikleri ihtiva ettiği anlaşılan bu kubbeli mezar Atinadaki Amerikan Arkeoloji Enstitüsü ile işbirliği yapan Harvard Üniversitesine bağlı Fogg Art Museum'un 1922 senesi yazında Kolophon yöresinde, Değirmenderedeki nekropolde yaptığı kazılarda, çok harap bir durumda bulunmuş, fakat buna dair daha henüz esaslı hiç bir şey yazılmamıştır [83].

b — Birinci bin kubbeli mezarları ve bunlarla ilgili diğer mezar anıtları

I — *Konsantrik taşırma tekniğinde örtülmüş mezarlar.* Anadolunun batı kıyılarında, Kolophon'dan başka yerlerde de, kubbeli mezarlar bulunmuş ve bu mezar geleneğinin burada uzun müddet yaşamış olduğunu Milet'te bulunan ve içindeki eserlere göre M. ö. VII nci asra ait olduğu anlaşılan bir kubbeli mezar göstermektedir. Fakat bu hiç şüphesiz önemli mezar binasına dair G. Karo'un "Reallexikon der Vorgeschichte VII, sah. 197 „ deki kısa bir notundan başka hiç bir malûmatımız yoktur [84].

Lidyada, İzmirden Ephesos'a giden yol üzerinde, Kozpınar istasyonundan Tireye doğru uzanan ovanın cenubunda, Belevi köyünden 40 dakikalık mesafede, yüksek ve gösterişli bir yerde büyük bir tümülüs ve bu tümülüsün yakınlarında bir „Mavsoleum„ yani bir türbe vardır [85]. Tümülüsün altında, sonuna doğru genişliyen uzun bir koridor, ve arka arkaya sıralanmış dik dörtgen şeklinde iki odadan ibaret bir bina bulunmakta ve bu bina hem konsantrik, hem düz taşırma tekniğinde ve hem de pandantiflerle örtülmüş odalar ihtiva ettiğinden dolayı bizim tetkiklerimiz için büyük bir öneme sahip bulunmaktadır. Aşağıda ayrıca tetkik edeceğimiz iki odanın tavanları üzerinde, baskıyı mümkün olduğu kadar azaltmak için, mimarlar birer boş saha vücude getirmek ihtiyacını hissetmişler, yuvarlak olarak yaptıkları bu sahaların üzerlerini yukarıya doğru darlaşan kaba taş halkalardan ibaret sahte kubbelerle örtülmüşlerdir [86]. Bir zamanlar M. ö. VI ncı, son zamanlarda ise III üncü asrın ortalarına ait olarak gösterilen [87], fakat fikrimizce IV üncü asırdan daha

[83] AA. 1922, sah. 339. - AJA. 1923. sah. 68. - VJb. I, 1926, sah. 105. - Wiesner, ismi geçen eser, sah. 36, No. 290. - Schachermeyr, sah. 89.

[84] Schachermeyr, ismi geçen eser, sah. 90 ı da karşılaştırınız.

[85] G. Weber, Tumulus et hiéron de Bélevi, sur l'ancienne route d'Ephèse à Smyrne (Μουσεῖον καὶ Βιβλιοθήκη, 1878-1880, sah. 89 v. d.). - Perrot-Chipiez, Histoire de l'Art dans l'Antiquité V, sah. 280 v. d., res. 182 v. d. - Bu anıtların eski resimleri için krş. P. Trémaux, Exploration archéologique en Asie Mineure. 1. et 2. livraison (tarihsiz), levha 2-4. - Schachermeyr, ismi geçen eser, sah. 104-5 e da bakınız. Avusturyalılar tarafından burada 1931-1932 senelerinde yapılmış olan araştırmalara dair bakınız: OeJh. XXVIII, 1933, Beibl. 28 v. d. (J. Keil); XXIX, 1935, Beibl. 105 v. d. (J. Keil).

[86] Weber ve Perrot-Chipiez yalnız son odanın üzerinde bir boşluk zikretmektedirler. Keil ise ilk odanın üzerinde de kubbeli bir boşluk tesbit etmiştir.

[87] Perrot-Chipiez bu anıtın VI ncı, Keil ise aşağı yukarı M. ö. 250 senesine ait olduğu fikrindedirler. Bina esaslı bir surette neşredilmeden bu hususta kesin bir hüküm vermeğe imkân yoktur.

muahhar olmaması lâzımgelen bu bina İyonyanın gerilerinde kubbeli mezar geleneğinin uzun müddet tutunmuş olduğunu gösterdiğinden dolayı çok önemlidir; fakat maalesef daha henüz esaslı bir surette neşredilmemiştir.

Bithynia'da, İzmit yöresinde bir tetkik seyahati yapmış olan İstanbul Alman Arkeoloji Enstitüsü üyelerinden F. K. Dörner Ekşioğlu (Şemseddin) köyünün şimal doğusunda, aşağı yukarı 1,5 saatlik bir mesafede [88], "Yarımbaş mezarlığı„ adını taşıyan mahalde, bir yamacın içine yerleştirilmiş bir kubbeli mezar bulmuştur. [89]. Bugün kubbenin yalnız en üst kısımlarını görmek kabildir. Kapak taşı ve bunun altındaki ilk halkaların kırılmış ve buradan mezarın içine birçok toprak kaymış olması, bu mezarın eski bir zamanda açılmış olduğuna işaret etmektedir. En üstteki kapak taşı 3,20 m. uzunluk, 1,17 m. genişlik ve 0,37 m. yüksekliğindedir. Bunun altında biri birinin üzerinden taşan 3 halka görülebilmektedir. 0,30 m. yüksekliğinde olan bu halkaları vücude getiren taşların iç cepheleri eğik olarak işlenmiş olmakla beraber taşların alt kenarları alt tabaka taşlarının üst kenarlariyle imtizac ettirilmemiş ve bu suretle kubbenin içerisi kademeli olarak bırakılmıştır. Yukarıdan başlamak suretile birinci halkanın kutru üst kısmında 1,54, alt kısmında 2 m., ikinci halkanın kutru üstte 2,20, altta 2,64 m., üçüncü halkanın kutru ise altta 2,87, üstte 3,30 m. dir. Bu binanın alt kısmının yuvarlak mı, yoksa Girit, Etrurya ve Kırımda olduğu gibi, dörtgen şeklinde mi olduğunu ancak hafriyat gösterebilir. Bu önemli binanın bir an evvel kazılması şayanı arzudur.

Kubbeli mezarların Anadolunun şimal bölgelerinde, Bithynia'dan başka Paphlagonia'da da bulunduğunu Çerkeşin 25 km cenup batısında, Işıkdağında bulunan bir bina göstermektedir. R. Leonhard tarafından "Kiklop tarzında yapılmış bir bina„ olarak gösterilen [90] ve iki karşılıklı dıvarında birer höcre ihtiva eden dik dörtgen şeklinde bir oda, bu odaya bitişik 6 m. kutrunda yuvarlak diğer bir oda ve aşağı yukarı 8 m. uzunluğunda bir koridordan ibaret bulunan bu anıt (res. 91) zannımıza göre bir mezar binasıdır ve üzeri bir yığma tepe ile örtülmüştü. Leonhard yuvarlak odanın üzerinin biri birinin üzerinden taşan taş halkalardan müteşekkil bir sahte kubbe ile örtülmüş olması lâzımgeldiğini odanın içine doğru eğilmiş olan alt duvarlardan istidlâl etmekte, analoji olarak E. Boré tarafından İflâni'nin doğusunda, Kiraz köyünde bulunmuş olan iki yuvarlak binayı göstermektedir [91]. Fakat gerek bunların, gerek Işıkdağ anıtının tarihlerini tesbit edebilecek hiçbir emareye sahip bulunmuyoruz.

Bununla üzerleri sahte kubbelerle örtülmüş olduğu muhakkak olan yuvarlak anıtlar serisini bitirmiş oluyoruz. Fakat burada Karyada raslanan oldukça nadir bir mezar tipini de gözden geçirmemiz icabeder. Bu tip mezarların dış duvarı daire şeklinde ve şakulidir. İçte bu dıvar bir noktada nisbeten ince kalmakta, diğer taraflara doğru ise kalınlaşmakta ve bu kalın taraflar içinde bir takım dörtgen şeklinde odalar ihtiva etmektedir. Bu duvarla çevrilmiş olan asıl mezar odası da daire şeklindedir. Bu odaya dışarıdan en ince tarafın civarında bulunan bir kapı vasıtasile girilmektedir. Yuvarlak odanın iç duvarlarının biri birinin üzerinden taşan taşlardan müteşekkil olması, yani içe doğru bariz meyilli bulunması bunların üzerlerinin sahte taş kubbelerle örtülmüş olduğuna işaret edebilecek mahiyettedir. Fakat yuvarlak odaların kuturlarının ekser hallerde çok büyük olması ve bu odaların içinde bu kabil kubbelere işaret edebilecek kâfi miktar enkaza raslanılmaması bu hususu şüpheli kılmaktadır. Belki bu kubbelerin alt kısımları taştan, üst kısımları ise tahtadan yapılmıştı [92]. - Geresi ve Gökçağlar nekropollerinde bulunan bu kabil mezarların [93] en iyi yapılmış ve en iyi korunmuş olanını Gökçağlar'daki Evce-ören mezarı teşkil etmektedir [94] (res. 23). Dairevî dış duvarlar 3 m. yüksekliğinde muhafaza edilmiş olup üst taraflarında bir korniş taşımaktadırlar. Bu kornişten sonra da duvarın şakulî olarak yükselmekte

[88] Ekşioğlu köyü Tavşancılın şimal doğusuna raslamaktadır.

[89] F. K. Dörner, Inschriften und Denkmäler aus Bithynien (İstanbuler Forschungen, Bd. 14), Berlin 1941, sah. 16-17, res. 3 ve levha 11, 1-2.

[90] R. Leonhard, Paphlagonia, sah. 226 v. d., res. 71 ve levha XV.

[91] E. Boré, Correspondances et mémoires d'un voyageur en Orient I, (Paris, 1840) sah. 293-4, 413.

[92] W. R. Paton-J. L. Myres, JHS. XVI, 1896, sah. 248. Sah. 251 deki not 1 e dahi bakınız.

[93] Bunlar a, b, c ilâh... harfleriyle yukarıda zikredilen makalede birer birer gösterilmişlerdir.

[94] JHS. XVI, 1896, sah. 250-251. ASAtene IV-V, 1921-22, sah. 429 v. d.

devam ettiğini üst kısımda kalmış bir kaç blok göstermektedir. Zemin plânı mihverinin şimal - cenup istikametinde olmasına rağmen kapı batı tarafındadır. Yuvarlak odanın iç duvarı dış duvar gibi, ufkî diziler teşkil eden mahallî kalker bloklarından itinalı bir tarzda yapılmıştır. Bu duvarların odanın içine doğru çok bariz bir meyli vardır[95]. 22 m. kutrunda olan bu odanın üzerinin büyük bir taş kubbe ile örtülmüş olup olmadığını, binayı esaslı bir surette tetkik etmeden önce, tesbite imkân yoktur[96]. Yuvarlak odanın etrafındaki duvarın kalın tarafının içinde muhtelif büyüklükte sekiz oda vardır. Bunlardan bir kısmının üzeri düz taşırma tekniğinde yapılmış taş tavanlarla örtülmüştür. Biri birinin üzerinden taşan taşların cephelerinin, Maltepe odalarının tavanlarında olduğu gibi, eğik olarak yontulduğu, binaenaleyh bu tavanların arzanî kesimine üçgen bir şekil verildiği anlaşılıyor. I harfiyle gösterilen odanın üzerinde ise manastır kubbesine benzeyen bir tavan vardır. Bu odaların üzerinde ikinci bir kat olduğunu E de görülen merdiven isbat etmektedir. Bu üst katın ne şekilde olduğuna dair açık bir fikir edinmek mümkün değildir. Evce-ören ve buna benzer yuvarlak anıtlar Karyada, bir takım değişikliklere uğramış olmakla beraber, esas itibarile konsantrik taşırma tekniğini muhafaza etmiş olmalarından dolayı büyük bir önem taşımakta ve bu bölgede kökleşmiş olduğu anlaşılan bir geleneği aksettirmektedirler.

Üzerlerinde pandantiflere dayanan sahte kubbeler bulunan kare şeklinde mezar odalarına yine Karyada Gökçağlar nekropolünde raslamak kabil olmuştur. Kare odanın bir tarafı 4-4,50 m. uzunluğundadır. Bu odaya hariçten 4-4,5 m. uzunluğunda ve 1 m. genişliğinde bir koridor isal etmektedir. Bu odaların üzerini bir zamanlar örtmüş olduğu anlaşılan yığma tepenin eteğinde bir "krepis„ bulunuyordu[97]. Bu odaların üzerindeki kubbelerin kâffesi yıkılmıştır; yalnız bazılarının köşelerinde pandantifler bulmak mümkündür[98].

Bazı dik dörtgen odaların pandantifsiz olarak sahte kubbelerle örtülmüş olduğunu Karyada Halikarnas yarımadasının cenup ucunda, Asarlık nekropolünde Paton tarafından kazılmış, fakat pek noksan plân ve kesimlerle neşredilmiş olan protogeometrik devre ait iki tümülüs altı binası göstermektedir[99]. Bunlardan A mezarı 2,43 × 2,07 büyüklüğünde dik dörtgen bir oda ve 3,95 m uzunluğunda bir koridordan müteşekkildir. Uzun tarafların taş dizileri çok, kısa taraflarınki ise nisbeten daha az biri birinin üzerinden taşmak suretile res. 22 de görülen konik bir kubbe vücude getirmektedir. En üstte bir kaç tane yassı kapak taş vardır. Maalesef Paton'un kesiminden dörtgenden yuvarlağa geçişin ne suretle temin edilmiş olduğu açık olarak görülmüyor. Burada da, Gökçağlarda olduğu gibi, pandantiflere başvurulmuş olunması ihtimal dışında değildir. Fakat Paton'un resmi burada, aşağı yukarı Etruryada Pietrera mezarında olduğu gibi, bir tavan şekli bulunmuş olduğunu daha kuvvetli bir ihtimal dahiline sokuyor. - B tümülüsü altındaki bina dahi aşağı yukarı aynı şekilde idi.

II — *Düz taşırma tekniğinde örtülmüş mezarlar.* Bu çeşit tavanların Lidyalıların meçhulü olmadığını Lidyanın merkezi Sardes yöresinde, Marmara gölü ile Gediz çayı arasındaki nekropolde[100] bulunan bazı mezar anıtları göstermektedir. Bu anıtların bir kısmı dörtgen şeklinde bir oda ve dromos[101], bazan da yalnız bir odadan ibarettir-

95 ASAtene IV-V, 1921-22, sah. 430-1, res. 35-38 i karşılaştırınız.

96 Yuvarlak odanın kutru 22 m. olduğuna göre Paton-Myres'in bu odanın üzerinde 7-8 m. yüksekliğinde bir kubbe (sah. 250) kabul etmelerine şaşmamak kabil değildir. Bu kadar basık bir kubbe mimarî bakımdan hemen hemen imkânsızdır. 22 m. kutrunda olan bir odanın üzerinde, şimdiye kadar kubbeli mezarlardaki nisbetleri göz önünde tutarak, aşağı yukarı 18-20 m. yüysekliğinde bir kubbe kabul edebiliriz. Böyle muazzam bir kubbenin o zamanki vasıtalarla yapılabileceğine pek ihtimal vermediğimizden taştan olan alt kısımların üzerinde tahta bir kubbe kabul etmek, yahut yuvarlak odanın üstünün açık olduğunu farzetmek bize daha mülâyim geliyor. JHS. XVI, 1896, sah. 251, not 1 de bu odalar üzerindeki kubbeleri reddeden Paton'un mülâhazalarına da bakınız.

97 ASAtene IV-V, 1921-22, sah. 428 v. d.

98 Aynı yerde, sah. 428-9, res. 33-34.

99 W. R. Paton, JHS. VIII, 1887, sah. 66 v. d. Bu anıtın düzeltilmiş ve daha ilmî bir şekle sokulmuş plân ve kesimlerine Perrot-Chipiez, Histoire de l'Art dans l'Antiquité V, sah. 317, res. 214-15 de raslamak kabildir. Schachermeyr, ismi geçen eser, sah. 100 ü dahi karşılaştırınız.

100 Perrot-Chipiez V, sah. 265 v. d. - Schachermeyr, ismi geçen eser, sah, 103.

101 Perrot-Chipiez V, sah. 275 v. d., res. 166, 170.

ler[102]. Bunların üzerleri ekser hallerde düz olarak geniş taş levhalarla örtülmüştür. Fakat bazan, örtülecek sathı küçültmek için, karşılıklı iki dıvarın taş dizilerinin taşırıldığı ve taşların iç cephelerinin eğik olarak yontulması sonunda duvarlara meyilli bir şekil verildiği görülmektedir[103]. Bintepe nekropolünün en büyük tümülüsü olan ve Lidya kıralı Alyattes'e ait olduğu anlaşılan yığma tepenin altında üzeri düz olarak örtülmüş bir oda ve bu odaya isal eden bir dehliz bulunmuştur. Bu dehlizin üzerinde düz taşırma tekniğinde yapılmış bir tavan bulunmuş olması muhtemeldir[104].

İzmir yöresinde, Yamanlar dağında "Tantalos mezarı„ adını taşıyan büyük bir yığma tepenin altında 2,55 m. uzunluk ve 2,18 m. genişliğinde dik dörtgen şeklinde bir mezar odası bulunmuştur. Bu odanın kısa taraf duvarları şakulî olarak yükselmekte, uzun taraflarda ise taş dizileri zeminden itibaren biribirinin üzerinden taşmakta ve bu taşların iç cepheleri konkav olarak oyulmuş olduğundan bunlar, en büyük yüksekliği 2,85 m. yi bulan bir sivri kemer meydana getirmektedirler[105]. Bu oda, çok daha muahhar olmakla beraber, Giritteki İsopata tipi mezarlarına benzemektedir[106].

Yukarıda zikrettiğimiz Belevi mezarının ikinci odasının kısa taraf duvarları şakulî olarak yükselmekte, uzun taraf duvarları ise 1,55 m. yüksekliğe kadar yine şakulî olarak yükselmekte, bundan sonra iki taş dizisinin taşırılması ve taşların iç cephelerinin yuvarlak olarak oyulması sonunda vücude getirilen sahte bir beşik kemerle örtülmektedir[107] (res. 27).

Aşağı yukarı aynı tavan şekline Lidyadan başka Karyada Gereside de raslıyoruz[108]. Yine Paton tarafından araştırılmış olan bir mezar binası 4,75×3,60 büyüklüğünde dik dörtgen bir oda ve son kısmında genişliyen ince uzun bir koridordan ibarettir (res. 25). Odanın kısa taraf duvarları şakulîdir. Uzun taraf duvarları ise muayyen bir yüksekliğe kadar şakulî olarak yükselmekte, ondan sonra taşırma tekniğinde yapılmış bir sahte kemerle örtülmektedir. Bu kemerin en üst kısmında 4,35 m. uzunluk ve 0,40 m. kalınlığında büyük bir kapak taşı vardır. Odanın en büyük yüksekliği 3,74 m. yi bulmaktadır. Mükemmel orthogonal bir teknikte yapılmış olan bu binanın M. ö. V.-IV. asırdan daha eski olmadığı söylenebilir[109].

Karyada Orakbükü mevkiinde bulunmuş olan büyük mezar binası, üzerinde durulmağa değer[110]. Bu bina uzun bir koridorun sağında ve solunda bulunan üçer oda (I-VI) ve bu kompleksin dışında kalan hemen hemen kare şeklinde ayrı bir odadan (A) müteşekkildir. Odaların üzerleri uzun taraflardan taşırılmış taş dizilerin teşkil ettikleri sahte kemerlerle örtülmüş, koridorun yan duvarı ise, Tiryns kazematlarını hatırlatır bir şekilde, biri birinin üzerinden taşırılmış ve en üst kısmı yassı taşlarla örtülmüştür[111]. Dışı 5,50×5,30 m., içi 3,80×3,50 m. yi bulan A odasının üzeri ise her dört dıvardan taşan yedi taş tabakasının vücude getirdiği bir nevi "manastır kubbesi„ ile örtülmüş ve en üstte 1,60×1,70 m. yi bulan bir delik açık kal-

[102] Perrot-Chipiez V, sah. 277, res, 174-5.

[103] Perrot-Chipiez V, sah. 276, res. 171.

[104] Olfers, Abh-Berlin 1858, levha 3-4 ve Perrot-Chipiez V, sah. 270, res. 160 ve sah. 272, res. 162 de mezar odasının üzerinin ufkî taşlar, dehlizin üzerinin ise küçük taşlardan yapılmış bir beşik kemerla örtülü olduğu görülmektedir. Birinci tavan şekli Lidya mimarî geleneğine tamamiyle uymaktadır. Fakat dehlizin üzerinde bu devirde hakikî bir beşik kemer bulunabileceğine pek ihtimal verilemez. Onun için Schachermeyr'in yazdığı gibi (ismi geçen eser, sah. 103) burada bir sahte kemerin bulunmuş olması pek muhtemeldir.

[105] Ch. Texier, Description de l'Asie Mineure II, sah. 283-84. - G. Weber, Le Sipylos et ses monuments (Paris, 1880), sah. 19-20. - Perrot-Chipiez V, sah. 48 v. d. - OeJh. 1932, Beibl. sah. 149 v. d. - Schachermeyr'e göre (ismi eser, sah. 104) bu mezar odası M.ö. VIII inci asrın son senelerine aittir. Fakat odanın en çok kısa taraflarında görülen orthogonal teknik bu anıtın o kadar eski olmadığını tebarüz ettirmektedir. Bu mezar da belki M.ö. IV asra aittir.

[106] Yukarıda sah. 19, not 76 ya bakınız.

[107] Perrot-Chipiez V, sah, 283, res. 187.

[108] Paton, JHS. VIII, 1887, sah. 78 v. d.—Perrot - Chipiez V, sah. 318-19, res. 216-218.—Paton-Myres, JHS. XVI, 1896, sah. 246-47, res. 19-21.

[109] Schachermeyr'in Geresi mezar odasında konsantrik taşırma tekniğinde elde edilmiş ve köşelerdeki pandantifler üzerine oturmuş bir kubbe kabul etmesine şaşmamak mümkün değildir (Schachermeyr, ismi geçen eser, sah. 101). Esasen binanın dik dörtgen plânı böyle bir kubbeye imkân bırakmamaktadır. Bundan başka bu mezarın M. ö. VII inçi yahut VI ncı asırlara ait olması da, ilerlemiş taş tekniğinden dolayı, kabul olunamaz.

[110] AS Atene IV-V, 1921-22, sah. 442 v. d.

[111] Aynı yerde, sah. 444 res. 51.

mıştır ki bunu büyük ve yassı bir kapak taşı örtmeğe kâfi gelirdi[112] (res. 28). Orakada mevkiinde de aynı tipten sahte kemerlerle örtülü müteaddit koridor ve odalardan ibaret bir mezar binası vardır[113].

Dik dörtgen odaların üzerlerini bu şekilde örtme tarzına bir Karya sitadeli olan Alazeytin'deki bir ev açık olarak göstermektedir[114]. Bu ev 6,10×4,10 m. büyüklüğünde bir oda ve 3,70×2,75 m. eb'adında ikinci bir odadan ibaret bulunmakta ve bu odaların üzeri, muayyen bir yükseklikten sonra, uzun taraflar taş dizilerinin taşırılması sonunda meydana getirilen bir tavanla örtülmektedir. Taşan blokların iç cepheleri işlenmemiş olduğundan tavan kademeli bir şekil almıştır. Kısa taraf duvarlarının ise şakulî olarak yükseldikleri ve kademeli tavanı destekledikleri görülüyor[115] (res. 29).

Alazeytin nekropolünde tümülüs altı mezar binalarının üzerlerinin de aynı teknikte yapılmış tavanlarla örtülmüş olduğunu kabul edebiliriz[116].

Bu örtme tekniğinin Karyadan adalara, meselâ Rodosa geçmiş olmasını tabii olarak karşılamak lâzımdır. Lindos'ta, İtalyanlar tarafından "Tomba di Cleobulo„ olarak gösterilen yuvarlak mezar anıtının içinde 2,34×3,87 m. eb'adında dörtgen bir oda bulunmakta ve bu odanın üzerinin bir sahte kemerle örtülmüş olduğu anlaşılmaktadır[117].

III. *Konsantrik taşırma usulü ile düz taşırma usulünün birleştirilmesiyle örtülmüş mezarlar.* Bu çeşit tavanlara sahip mezar binalarının en mütekâmillerinden birine Mudanyada raslamak kabildir. 1942 senesi Haziran ayında, Galatasaray lisesi hocalarından E. Mamboury ile birlikte araştırmış olduğum bu enteresan bina Mudanya kasabasının cenubunda, Alçakbayır denilen yüksekçe bir sırtın ön taraf yamacına yerleştirilmiş olup bundan aşağı yukarı 15 sene önce açılmış ve soyulmuştur[118]. Bu bina 2,60×2,60 m. eb'adında kare bir oda ve 8,98 m. uzunluk, vasatî olarak 1 m. genişlik ve 2,10 m. yükseklikte, methali büyük taşlarla örülmüş bir koridordan ibaret bulunmaktadır. Mahallî siyah andezit taşından poligonal teknikte yapılmış, taşların araları beyaz bir harçla sıvanmış ve üzeri yassı ottaşı levhalariyle örtülmüş olan bu koridorun mihveri mezar odasının mihveverine tam olarak tekabül etmemektedir. Odanın kapısının yüksekliği 1,73, alt genişliği 0,79, üst genişliği ise 0,77 m. dir. 1,81×0,95 m. büyüklüğünde olan yekpare ottaşından yapılmış kapı kanadı bugün dahi açılıp kapanmaktadır. Asıl mezar odası (res. 31) ise biribirini takibeden 0, 25,m. ve 0,49 m. yüksekliğinde, mükemmel orthogonğl bir tehnikte işlenmiş kalker taşı dizilerinden müteşekkilldir. Oda duvarlarının yüksekliği 2,16 m. dir. Bu yükseklikten sonra kalın ottaşı levhaları, odanın köşelerine aykırı konmak suretiyle örtülecek sahayı küçültmekte, aynı usul dört defa tekrarlanmak suretiyle en üstte açık kalan deliği 0,88 ×0,28 m. eb'adında büyük bir kapak taşı örtmeğe kâfi gelmektedir. Bu suretle son kapak taşına kadar taşırma tekniğinde yapılmış olan tavanın yüksekliği 1,54 m. yi, odanın en büyük yüksekliği ise 3,70 m. yi bulmaktadır[119]. Odanın içinde bir yeraltı mezarı bulunmadığına göre bir lâhit yahut bir ölü yatağı kabul olunabilir. Mezek'teki Kurtkale mezar binasının ön odasının hemen hemen aynı olan bu mezarın içinde bulunmuş ve Bursa Müzesine götü-

112 Aynı yerde. sah. 443, res. 50.

113 JHS. XVI, 1896, sah. 254-56, res. 31.- ASAtene IV-V, 1921-22, sah. 444.

114 JHS. XVI, 1896, sah. 199. - ASAtene IV-V, 1921-22, sah. 433 v. d.

115 ASAtene IV-V, 1921-22, sah. 436 res. 43 deki rekonstrüksiyon ve sah. 437, res. 44 deki fotoğrafiye bakınız.

116 ASAtene IV-V, 1921-22, sah. 439 v. d.

117 Aynı yerde, sah. 457-58.

118 26 Temmuz 1926 tarihli «Yeni Bursa» gezetesinde bu mezarın keşfine dair tafsilât verilmektedir.

119 İki sene kadar önce bu binayı tetkik etmiş olan E. Mamboury (29-1-42 ve 5-11-42 tarihli «Ankara» gazetesinde çıkan makalelerine bakınız), poligonal teknikte yapılmış olan koridornn orthogonal teknikte yapılmış olan asıl mezar odasından daha eski olduğu, evvelce burada mevcut olan eski bir mezar odasının yerine bugünkü oda yapıldıkta koridorda bazı tamirat yapıldığı, Romalılar devrinde ise koridor taşlarının harçla sıvandığı mütaleasını ileri sürmüştür. Fakat bizzat yapmış olduğum tetkikler bu teorinin doğru olmadığını, binanın bir devirde, bir kül olarak yapılmış olduğunu göstermiştir. Koridorun esas mezar odasından daha itinasız bir teknikte yapılmasına ötedenberi mezar mimarisinde raslamak mümkündür (meselâ krş. Mikendeki Panagia ve Geniler mezarlarını). Koridor taşlarının arasındaki gayet ince kumlu ve kireçli harç ise Kırklareli B de kubbe tezyinatında kullanılmış olan harca benzemekte, Roma devri harçlarından büsbütün ayrılmaktadır.

rülmüş olan bazı toprak ve tunç eserlerden ve bu arada büyük bir tunç vazodan bu mezarın M. ö. IV üncü asrın ikinci yarısına ait olduğu anlaşılıyor.

Müteaddit defalar zikrettiğimiz Belevi mezar anıtının 2,72×2,50 m. eb'adında olan ilk odasının tavanı Mudanya tavanının daha sade bir şeklini göstermektedir: Burada odanın dört köşesine aykırı olarak geniş ve yassı taşlar konmuş, bu sayede elde edilen daha büyük ve kareye yaklaşan saha geniş bir taş levha ile kapatılmıştır[120] (res. 30).

Aynı tavan şeklinin Anadoluda uzun müddet yaşamış, hattâ bu ülkenin içerlerine kadar yayılmış olduğunu Ankaranın 60 km. şimal batısında, Karalar mevkiinde araştırılan ve hâfir tarafından C harfiyle gösterilen tümülüs altı binası göstermektedir[121]. Bu bina, biri dik dörtgen (2,10 × 1,70), diğeri kare (3,20 × 3,20) olmak üzere biri birine bitişik iki odadan ve kısa bir koridordan ibaret bulunmaktadır. Küçük odanın, Mudanyada olduğu gibi, orthogonal teknikte yapılmış olan duvarları 1,55 m. ye kadar şakulî olarak yükselmekte, bundan sonra köşelere aykırı konan taşlarla yukarı doğru darlaşan sekiz, dokuz, dokuz, sekiz, beş ve dört köşeli satıhlar elde edilmekte ve bu son boşluğu örtmeğe büyücek bir taş kâfi gelmektedir. Bu suretle meydana getirilen tavanın yüksekliği (kapak taşını da saymak şartile) 2,25 m., odanın en büyük yüksekliği ise 3,80 m. dir. Duvarları aynı orthogonal teknikte yapılmış olan büyük odada pandantif şeklinde, köşelere aykırı konmuş taşlar 1 m. yükseklikten başlamakta, bunların üzerine aynı şekilde daha büyük taşlar yerleştirilmiş bulunmakta ve asıl bundan sonra yedi kat üzere taşırma tekniğinde tertiplendirilmiş taş levhalardan ve en üstte büyük bir kapak taşından ibaret olan tavan gelmektedir. Odanın yüksekliği (kapak taşı dahil) 4,40 m. dir. - Galat kıral ailesine ve M. ö. I inci asra ait olduğu anlaşılan bu anıtı Mudanya mezar binasiyle karşılaştıracak olursak, tavanların yapılmasında aynı prensipe başvurulmuş olmasına rağmen, Karalardaki tavanın çok daha itinasız ve bu prensipi lâyıkile hazmedememiş, yahut bu prensipin tam olarak tatbikı için lüzumlu vasıfda malzeme bulamamış olan bir mimar tarafından yapılmış olduğunu görürüz. Bu mezarın hâfiri R. O. Arık bu tavanı "hiç beklemediğimiz ve Önasyada bugüne kadar eşini görmediğimiz iptidaî bir kubbe„[122] olarak tavsif etmiştir. Bugün ise bu tavan şeklinin evveliyatını Belevi, Mudanya ve Mezekte, devamını ise Milâstaki mezar anıtında görebiliyoruz.

Milâsın şimal tepelerinden birinin üzerinde, gösterişli bır yerde bugün dahi duran ve Pococke'tan itibaren birçok defalar tarif ve tasvir edilmiş olan bu mezar binası[123] plânı dörtgen ve içi boş yüksek bir kaide, bunun üzerinde, dört köşede Korint nizamında, aralarında ikişer direk bulunan dört paye ve bunların üzerinde düz bir arşitrav'dan müteşekkil bulunmaktadır. Dış şekli bakımından Halikarnas'taki Mavsolos'un türbesinin küçük bir modeli olan[124], işçilik bakımından ise tamamile Yunan geleneğine dahil bulunan bu binanın tavanı ötedenberi seyah ve arkeologların dikkat nazarlarını çekmiştir. Bu tavan, yukarıya doğru mütemadiyen küçülen dörtgenler yahut eşkenar dörtgenler teşkil etmek üzere biri birinin üzerine aykırı olarak konmuş beş taş hatıl dizisinden ibaret bulunmakta ve en son dörtgen boşluğun üzeri geniş bir taşla örtülmektedir. Hellenistik devrinin sonlarına ait olduğu anlaşılan[125] bu binanın Karyada ve yukarıda tarif ettiğimiz Asarlık nekropolüne pek uzak bir yerde bulunmaması bu bölgede pandantifli tavanların uzun müddet yaşamış olduğuna dair güzel bir misal teşkil eder.

[120] Perrot - Chipiez V, sah. 283, res. 185.

[121] R. Oğuz, Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi II, 1934, sah. 134 v. d. levha 15-17. - Aynı müellif, RA. 1935, II, sah. 137 v. d. - B. Filov, BIAB. XI, 1937, sah. 99.

[122] Dergi II, 1934, sah. 141.

[123] Bibliyoğrafya için: RE. XVI, 1, sah. 1063 (Ruge). Bu binanın mufassal plân ve kesimlerini «Antiquities of Ionia» cilt II, sah. 23 v. d. levha XXIV-XXX da bulmak kabildir. Bunlara göre Durm tarafından yapılmış olan resme de bakınız: J. Durm, Die Baukunst der Griechen (3. tabı) sah. 545.

[124] Bu tipteki mezar binaları ve bunların Isinda, Ksantos, (Harpiy'ler abidesi) mezar anıtlariyla olan ilgileri için bak. Arif Müfid, Stockwerkbau der Griechen und Römer (Istanbuler Forschungen, Bd. I), sah. 99 v. d.

[125] Springer-Wolters, Kunstgeschichte (12. tabı), sah. 492 de bu binanın Avgustus devrine aidiyetini kabul etmektedirler. Fakat F. Adler ile birlikte (AA. 1900 sah. 22), bu tarihi M.s. II nci asra kadar indirmenin doğru olmadığı kanaatindeyiz.

Bununla Anadolu için elimizde bulunan malzeme sona ermektedir. Aralarında bir ilgi olamıyacak hissini veren biri birinden pek uzak bölgelere ve devirlere ait bulunan bu anıtlar sahte kubbe, kemer ve pandantiflerden müteşekkil tavanların Anadoluda, şimdiye kadar zannedildiğinden çok daha geniş bir sahaya yayılmış olduğunu göstermekte, aynı zamanda buna benzer tavan şekillerine bir taraftan Kırımda, diğer taraftan Girit ve Etruryada raslanmasının bir tesadüf eseri olamıyacağını tebarüz ettirmektedirler.

VII. SURİYE

Burada kubbeli mezarlar bugüne kadar bulunmamıştır. Fakat buna mukabil üzerleri sahte kemerlerle örtülü dörtgen mezar odalarına en çok Ras-Şamra ve Minet-el-Beyda'da raslamak kabil olmuştur[126]. Bu mezar odaları evlerin alt kısımlarında bulunmakta ve taş merdivenler sayesinde evlerin üst kısımlariyle ilgili bulunmaktadır. Odalar ve bunların üzerlerini örten kemerler iyi bir orthogonal teknikte yapılmıştır. Sahte kemerler ekseriya uzun tarafların zeminden, yahut muayyen bir yüseklikten sonra odanın içine doğru taşırılmasiyle elde edilmiştir. Bu kemerlerin bazıları yuvarlak[127], bazıları ise sivri kemer[128] (res. 25) şeklindedir. Bazan taşan taş dizilerinin iç cepheleri eğik olarak yontulmuş olduğundan tavan, arzanî kesimi üçgen şeklini alan, iki tarafa meyilli bir şekil almakta[129], bazan uzun taraflardan başka kısa taraflarda odanın içine doğru eğilmektedir[130]. İkinci bine ait olan bu mezar odalarının Giritteki İsopata tipi mezarlarla yakından ilgili olduklarını yalnız sahte kemer tekniği değil, duvarların içinde bulunan höcreler de göstermektedir[131].

VIII. SAHTE KUBBE VE KEMERLERLE ÖRTÜLÜ MEZAR BİNALARINA TOPLU BİR BAKIŞ

Şimdiye kadar Trakyadan başlamak suretiyle, Kırımdan Etrurya ve Eğe bölgesinden, Anadolu üzerinden Suriyeye kadar uzanan geniş sahada gözden geçirdiğimiz, sahte kubbe ve kemerlerle örtülü mezar binalarını, plânlarına göre, üç grup halinde toplıyabiliriz[132].

a — *Dik dörtgen binalar.* Bu plândaki binaları, pek geniş olmadıkları takdirde, yassı taş levhalarla düz olarak örtmek en sade bir usüldür (Sardes yöresindeki Lidya mezarları, Karya ve Etrurya mezarları, Belevi, Geresi, Mudanya ve Eriklice mezarlarının koridorları) Bazan uzun taraflarda, zeminden yahut muayyen bir yükseklikten başlamak suretiyle, taş sıraları, iç kısımlarında basamaklar meydana getirmek üzere, biri birinin üzerinden taşırılmakta, ve böylece iki duvar biri birine kâfi miktar yaklaştıkta, bunların üzerleri yassı taşlarla örtülmektedir (Kerç kurganlarının koridorları, Etruryada "corridoio„ tipindeki mezarlar Karyada Orakbükü ve Orakada mezarları, Alazeytindeki ev). Bazan da duvarlar tavana yakın bir seviyede taştırılmakta, fakat taşların iç cephelerinin eğik olarak kesilmesi sonunda arzanî kesimi üçgen olan bir tavan şekli elde edilmektedir (Spata mezarlarının koridorları, Maltepenin koridor ve iki odası, Karyada Evce-ören tipine giren mezar anıtlarında kalın duvarın içine yerleştirilmiş olan odalar; bazı Ras-Şamra mezar odalarının tavanları da bu şekle yaklaşmaktadırlar). Bazan da karşılıklı biri birinin üzerinden kaydırılan taşların içleri konkav yahut yuvarlak olarak oyulmak ve böylece bir taşın üst kenarı üstteki taşın alt kenariyle imtizac ettirilmek suretiyle odanın üzeri zeminden, yahut muayyen bir yükseklikten sonra başlıyan bir sivri kemer (Giritte İsopata tipi mezarlar, Ras-Şamra ve Minet-el-Beyda mezarları, İyonyada Tantalos mezarı) yahut beşik kemere yaklaşan yuvarlak bir kemerle (bazı Ras-Şamra mezarları, Karyada Geresi, Lidyada Belevi'nin mezar odası) örtülmektedir. Bazan-

[126] Mufassal bibliyoğrafya için: Wiesner, ismi geçen eser, sah. 36, No. 292. Aynı eserde sah. 81 i karşılaştırınız.
[127] Syria XIV, 1933, levha XIV. - XV; 1934, sah. 111, res. 4.
[128] Syria XIV, 1933, levha XIV.
[129] Syria XV, 1934, levha XII.
[130] Syria XV, 1934, sah. 119, res. 6.
[131] Krş. Wiesner, ismi geçen eser, sah. 81.
[132] Bu bahis için krş. J. Durm, OeJh. X, 1907, sah. 230 v. d. - Schachermeyr, ismi geçen eser, sah. 179 v.d.

de her dört duvarın taş dizileri, üst kısımlarda biri birinin üzerinden merkeze doğru taşırılmak suretiyle "manastır kubbesi„ nev'inden piramidal şekilde bir tavan elde edilmektedir (Giritte Panagia mezarı, Etruryada Caere mezarı).

b - *Kare binalar.* Bu plândaki mezar odalarını yukarıda tarif ettiğimiz yuvarlak yahut sivri bir kemerle örtmek kabildir. Fakat bundan başka odanın üzerini, köşelere aykırı gelmek üzere konulan taş hatıllardan müteşekkil bir tavan (Mudanya, Mezekte Kurtkale, Belevi, Karalar, Milâs), yahut her dört duvardan üst kısım taş dizilerini biri birinin üzerinden merkeze doğru taşırmak suretile, elde edilen manastır kubbesi nev'inden bir tavanla (Kerçte Küloba, Karyada, Evce-ören'in I odası, Orakbükü'nün A odası) örtmenin mümkün olduğunu görüyoruz. Bazan da kare odanın üzerinde bir sahte kubbe bulunmaktadır. Köşelerde bulunan kürevî pandantifler kareden daireye (Kerçteki Çar Kurganı), düz pandantifler ise kareden poligonal kaideye (Karya, Girit, Etrurya) geçişi temin etmekte ve bu suretle meydana gelen kaidenin üzerinde konsantrik taşırma tekniğinde yapılmış dairevî bir kubbe oturmaktadır. Bazan ise kareden daireye geçiş taş dizilerinin yukarıya doğru tedrici surette yuvarlaklaştırılması sonunda pandantifsiz olarak elde edilmektedir (Etruryada Pietrera mezarı, belki Asarlık A ve B mezarları, bazı Thera mezarları).

c - *Yuvarlak binalar.* Bunlar zeminden (II. bin Yunanistan mezarları, Kerçte Altun Kurgan, Trakyada Maltepe, Kurtkale, Kırklareli B, Girit mezarlarının büyük bir kısmı, Tesalya mezarları, Thera), yahut muayyen bir yükseklikten sonra (Eriklice, Etruryada Casal Marittimo, Volterra, bazı Girit mezarları) yukarı doğru darlaşan konsantrik ufkî taş halkalardan müteşekkil kubbelerle örtülmektedir. Kubbelerin büyük bir kısmı kovan şeklinde (bütün Yunanistan ve bazı Girit mezarları, Trakya, Kırım, Belevi ve belki Karya), küçük bir kısmı ise yarım küre şeklindedir (Etrurya, Girit, Thera). Kubbelerin içi ekser hallerde düz (bütün Yunanistan, Trakya, Girit, Karyada Evce-ören tipi mezarları), bazan ise kademelidir (Kerçteki Altun Kurgan, Eriklice, Ekşioğlu, Belevi, ekser Etrurya mezarları, meselâ Casal Marittimo, Volterra). Bazan düz kubbelerin içinde harçla yahut madenden apliklerle yapılmış süsler bulunmaktadır (Yunanistanda meselâ Atrevs ve Orkhomenos mezarları, Trakyada Kırklareli B).

IX. NETİCE

Yukarıda topladığımız misaller sahte kemer ve kubbelerle örtülü mezar binalarının biri birinden etnik bünye, medeniyet ve coğrafî durum bakımından pek farklı ülkelerde bulunduğunu ve bu binalar arasında oldukça önemli kronolojik farklar olduğunu gösterdi. Birinci binde birçok ülkelerde tarih devirlerinin içerlerine kadar inkıtasız olarak devam etmiş olduğu anlaşılan konsantrik taşırma tekniğinde yapılmış kubbelere sahip yuvarlak mezarların prototipi olarak Miken şatosu yanındaki kubbeli mezarları kabul etmek lâzımdır. Bunlar burada M. ö. XVI ncı asırda *evveliyatsız olarak* meydana çıkmakta ve kısa bir zaman sonra bütün Yunanistana yayılmaktadır. Pek karakteristik olan bu mezar tipinin Yunanistana nereden geldiği problemi arkeolojide bir haylı münakaşaları mucip olmuş, fakat daha henüz kesin olarak çözülememiştir[133]. Kubbeli mezarlar abidevî ve büyük masraflarla

[133] Üzerleri taşırma tekniğinde yapılmış kubbelerle örtülü yuvarlak mezarler Akdeniz ırkına has karakteristik bir mezar şekli olarak kabul olunmakta ve bu grupa İberya yarımadasından ve İrlandadaki kubbeli mezarlardan başka (krş. C. Schuchhardt, Alteuropa, 4. tabı, sah. 71-72, res. 35-36) şimalî Afrikadaki yuvarlak mezarlar da ithal olunmaktadır (krş. Wiesner, sah. 58). Wiesner, adı geçen eser, sah. 87 de ölü evi prensipini bilmiyen İndogermanların Akdeniz ülkelerine geldikte ve buradaki eski kavimlerle karışdıkta bu prensipi öğrenmiş ve buna, Yunanistandaki oda ve kubbeli mezarların gösterdiği gibi, abidevî bir şekil vermiş olduklarını yazmaktadır. Wiesner'e göre belki kubbeli mezarlar oda mezarlarının daha abidevî bir şekle sokulmasıyla meydana gelmişlerdir (krş. G. Karo, RE. Suppl. - Bd. VI, sah. 588). Fakat bu kubbeli mezar tipinin menşe'i probleminde Önasyayı tamamile bir tarafa bırakmak her halde doğru değildir. Çünkü burada pek eski zamanlardan beri taşırma tekniğinde yapılmış kubbe ve kemerler biliniyordu (Wiesner, sah. 58 deki misallere bakınız). Bilhassa Arpaşiye yuvarlak mezarları, ön kısımlarında ihtiva ettikleri dörtgen odalar ve hiç şüphesiz konik kubbeleriyle, arada oldukça büyük kronolojik bir fark olmakla beraber, Mesara ve hattâ Praisos A mezarını hatırlatmaktadırlar (Mallowan - Rose, Prehistoric Assyria, 1933, sah. 24 v. d.). Karkemiş yöresinde Yunus mevkiinde bulnnmuş ve hâfir Woolley tarafından çömlekçi fırını olarak gösterilmiş olan, fakat mezar olmaları çok daha muhtemel bnlunan yuvarlak binaları da (Woolley, Iraq I, 1934, sah.146 v. d.) bu seriye ithal etmek mümkündür.

yapılan binalar olup bunlar II nci binde müstebit Aka kıralları ve prensleri yahut bunların aile efradı için yapılmışlardır. Daha alçak tabakalar için yapılmış mezarlarla kubbeli mezarlar arasındaki fark Yunanistanın hemen her tarafında kendini göstermektedir. Dor göçleri sonunda müstahkem şatolarda oturan kırallar ve prensler ortadan kalktıkta kubbeli mezarlar da unutulmağa başlanmıştır. Vakıa 1200 senesinden sonra da Tesalya ve Giritte bu kabil mezarlara rastlıyoruz. Fakat bu devirde kubbeli mezar mefhumu büsbütün değişmiştir. Kubbeli mezarlar çok pahalıya mal olan lüks bir anıt olmaktan çıkmış, bunlar çok miktarda, fakat küçük eb'adda ve itinasız bir teknikte yapılmağa başlanmıştır. Bunun sebebini de, yukarıda söylediğimiz gibi, Dor göçlerinden sonra müstebit kırallıklar yahut prensliklerin ortadan kalkmasında ve Yunanistanın Akalar devrine nazaran iktisab ettiği büsbütün başka siyasî ve içtimaî bünyede aramak lâzımdır [134]. Fakat bu mezar tipi II nci binde yalnız Yunanistana münhasır kalmamıştır. Aka medeniyetinin, belki II nci binin ortalarına doğru, yani en kuvvetli zamanında, şimdiye kadar zannedildiğinden çok daha geniş bir sahaya yayıldığı ve buralarda sürekli izler bıraktığı bir devirde kubbeli mezalar da komşu ülkelere geçmiş ve bilhassa feodal hayatın uzun müddet tutunduğu bölgelerde, meselâ Trakya, Cenubî Rusya ve bir dereceye kadar Anadoluda uzun müddet yaşamıştır. Bugün tesbit edemediğimiz bir takım sebepler yüzünden kubbeli mezar geleneği bu ülkelerde bazı devirlerde unutulmağa yüz tutmuş, bazı devirlerde ise yeniden canlanmış, fakat hiç bir zaman, hakikî kubbe ve kemerlerin icadına kadar, tamamile ortadan kalkmamıştır.

Aka medeniyetinin kuvvetli tesiri altında kalmış olan Avrupa ülkeleri arasında, Makedonyanın yanında, Trakya gelir. Bu ülke üzerinde Aka medeniyeti tesirlerinin kuvvet ve önemine Prof. B. Filov işaret etmiş [135] ve Yunanistanda kubbeli mezar geleneğinin tamamile unutulduğu bir devirde (yani M. ö. V. - IV. asırlarda) Trakyada kubbeli mezarların mütekâmil bir teknik ve şekilde yapılmalarının burada Aka medeniyeti tesirlerinin uzun müddet yaşamış olması ile izah olunabileceğini ileri sürmüş ve bunun da Trakyanın I inci binde büyük etnik değişikliklere uğramamış ve sür'atli bir kültür gelişimi geçirmemiş olduğundan muhafazakâr kalmış olmasiyle mümkün olduğu neticesine varmıştır. Hakikaten Trakya kubbeli mezarlarını II nci bin Yunanistan kubbeli mezarlariyle karşılaştıracak olursak, arada büyük kronoloji farkları olmakla beraber, dikkate değer birtakım benzerlikler bulunduğunu da görürüz. Bu benzerlikleri yedi noktada toplıyabiliriz :

1 — Akalar devrine ait birçok kubbeli mezarların üzerinde yığma tepeler vardır. Yamaçların içine yerleştirilmiş mezarlarda bile mezarın üst kısmı yamacın dışına çıktıkta, bunun küçük bir sunî tepe ile örtüldüğü görülüyor. Trakya kubbeli mezarlarının kâffesinin üzerinde de, bazan yükseklikleri 15 m. yi aşan (meselâ Maltepede olduğu gibi) tümülüsler vardır.

2 — Plân bakımından yuvarlak kubbeli odadan başka ince uzun bir koridora da sahip bulunan Maltepe mezarı Yunanistan kubbeli mezarlarına en fazla yaklaşmakta, fakat koridor ile yuvarlak oda arasında iki dörtgen oda ihtiva ettiğinden dolayı bunlardan ayrılmaktadır. Yuvarlak bir oda ve bir koridordan müteşekkil olan Kırklareli - Eriklice mezarı koridorunun kısalığı ve mezar odası mihverinde bulunmayışı yüzünden II nci bindeki normal tipten ayrılmaktadır. Mezar odasının önünde dörtgen bir dehliz ihtiva eden Kırklareli B ve Kurtkale mezarları Giritte III üncü bin Mesara kubbeli mezarını yahut bunlardan çok daha muahhar olan Giritte Praisos A ve Etruryada Volterra mezarlarını hatırlatmaktalarsada bu dehlizlerin "Makedonya tipi„ ndeki mezarlardan alınmış olmaları çok daha muhtemeldir. Bu tip mezarların Trakya kubbeli mezarları üzerindeki tesirlerine aşağıda temas edeceğiz.

3 — Trakya mezarları, taş işçiliğinin mükemmelliği yüzünden, Yunanistandaki ikinci ve hattâ eb'ad nazarı itibare alınmadıkta, üçüncü grup kubbeli mezarlarıyla boy ölçüşebilirler.

Önasya ve Anadolu mezar araştırmaları daha henüz başlangıç safhasında bulunduğundan bu hususta tabii kesin bir hüküm vermek bugün mümkün değildir. Fakat kubbeli mezarların şarkta arayan müdekkiklere bugün dahi raslamak kabildir (Annals of Archaeology and Anthropology, University of Liverpool XXI, 1934, say. 62 v. d. - Holland, Harvard Studies XXXIX, 1928, sah. 68) Biz dahi 1937 de İkinci Tarih Kongresinde okuduğumuz « Ege tarihinde Akalar meselesi » adlı tezimizde (aynı zamanda krş. A. M. Mansel, Mısır ve Ege tarihi notları, sah. 206) bu fikri müdafaa etmiştik.

[134] U. Wilcken, Griechische Geschichte (3. tabı), sah. 43 v. d. - Ed. Meyer, Geschichte des Altertums III, sah. 230 v. d.

[135] B. Filov, Revue des Études Balcaniques III, 1937, sah. 1 v. d. - B. Filov, BIAB. XI, 1937, sah. 103 v. d.

Bu işçilik, yuvarlak odalarda da, orthogonal tekniğe tam bir vukuf ile temayüz eder.

4 — Kubenin inşa tarzı (konsantrik taşırma tekniği) her iki tarafta da biribirinin aynıdır. Yunanistan mezarlarında görülen iç kısımları düz kubbelere Trakyada Maltepe, Kurtkale ve Kırklareli B de raslamak kabildir. Atrevs mezarı kubbesinin içindeki madenî süslere [136] Kırklareli B nin kubbesinde bulduğumuz süs kalıntıları güzel bir analoji teşkil ederler.

5 — Yunanistan kubbeli mezarlarında kubbe kutru ile kubbe yüksekliği arasında bazı nisbetlerin gözetilmiş olduğunu görmüş, büyük mezarlarda bu yüksekliğin kubbe kutrundan daha az olduğunu, ancak muahhar mezarlarda kubbe yüksekliğinin arttığını tesbit etmiştik. Sah. 11 deki listeden anlaşılacağı gibi ekser Trakya kubbeli mezarlarında kubbe yüksekliği kubbe kutrundan daha az olmakta, ancak en küçük kutra malik olan Maltepede kubbe-yüksekliği kubbe kutrunu aşmaktadır. Vakıa büyüklük bakımından Trakya mezarları, ilk ve son gruplardan sarfı nazar, ikinci grup mezarlarının bir çoğuyla bile boy ölçüşemezler. Bugün bilinen Trakya mezarlarının en büyüğü olan Kırklareli B, 6,80 m. yi bulan kutru ile Bodia (kutru: 6,85) yahut Vasiliko (kutru: 6,50) mezarlarına en çok yaklaşmaktadır. Diğer Trakya mezarları ise bundan daha küçük olup eb'ad bakımından Elevsis, Bellusia yahut demir devrine ait Tesalya mezarlarıyla beraber gitmekte, fakat teknik bakımından bilhassa sonuncuların üstünde bulunmaktadır.

6 — Trakya kubbeli mezarlarındaki üzerleri örtülü koridorlara Yunanistan kubbeli mezarlarından Elevsis ve Thorikos'ta raslamak mümkündür [137]. Yine bu devre ait Spata mezarlarında da arzanî kesimi üçgen şeklinde bir tavanla örtülmüş koridorlar bulunmuştur [138]. Bu şekli Akalar devri mimarisinde, mezarlardan başka, Tiryns şatosu kazematlarında [139], yahut Miken şatosu ve birçok kubbeli mezar kapılarının üzerindeki üç köşe boşluklarda [140] bulmak kabildir.

7 — Akalar devri kubbeli mezar kapılarının yan söğeleri tam şakulî olmayup içeri doğru hafif meyilli bir vaziyette durmakta ve bu suretle kapının umumî heyeti bir trapez şeklini almış bulunmaktadır [141]. Esasında inşai sebeplerden, kapının üst söğesinin genişliğini mümkün olduğu kadar azaltmak kaygusundan doğmuş olan bu usulün Trakya kubbeli mezarlarında da aynen tatbik edildiğini yukarıda gördük.

Fakat bütün bu benzerlikleri Yunanistan kubbeli mezarlarıyla Trakya kubbeli mezarları arasında direkt bir ilgi ile izah etmeğe imkân yoktur. Çünkü yukarıda da söylediğimiz gibi M. ö. V inci ve IV üncü asırlarda Yunanistanın hiçbir yerinde bu şekilde mezarlar yapılmıyordu. Bu mezar tipi Trakyaya belki II inci binin ikinci yarısında nüfuz etmiş ve burada tutunması ve gelişmesi için elverişli bir saha bulmuştur. Gerçi Trakyada V inci asırdan daha eski kubbeli mezarlara bu güne kadar raslanmamıştır. Fakat bunların bir gün meydana çıkacakları kuvvetle ümid olunabilir. Trakyada mezar mimarisinde pek muhafazakâr davranılmış olduğunu aşağıda birkaç bariz misalle göstermeğe çalışacağız.

Yukarıda birer birer saydığımız bütün bu benzerliklere rağmen Yunanistan kubbeli mezarlarıyla Trakya kubbeli mezarları arasında bir takım farklar da göze çarpar. Meselâ kubbeli odanın önünde ayrıca odalar bulunması, yahut bunlardan bir çoğunun içinde olü yataklarına raslanması kubbeli mezar tipinin Trakyada saflığını kaybetmiş ve başka tipte mezarların tesiri altında kalmış olduğunu gösterir. Bu tesirlerin en çok, pek te doğru olmıyan bir tabirle "Makedonya tipi„ olarak gösterilen mezarlar [142] tarafından yapılmış olduğu anlaşılıyor. Kırklarelinde aynı hizada yapılmış olan, binaenaleyh biri biriyle ilgili olması icabeden üç tümülüsten ikisinin (A ve C) Makedonya tipinde mezar odaları, bir tanesinin

136 Atrevs kubbesinin içindeki delikler ve bu delikler içindeki tunç çivi kalıntıları bu hususu bariz bir surette göstermekte, alt kısımlarda tunç şeridler, üst kısımlarda ise münferit rozetler bulunmuş olduğuna işaret etmektedir. Krş. Perrot - Chipiez VI, sah. 616 v. d. , res. 266 v. d. - Levha VII deki restorasyonu da karşılaştırınız.

137 Perrot - Chipiez VI, sah. 417-418 ve res. 148.

138 Perrot - Chipiez VI, sah. 413.

139 Meselâ Winter, Kunstgeschichte in Bildern, 74, 2.

140 Meselâ Perrot - Chipiez VI, levha IV.

141 Perrot - Chipiez VI, sah. 505 v. d.

142 Filov, BIAB. XI, 1937, sah. 104 v. d. - Sah. 105 de makalenin neşir tarihine kadar bilinen bu tipe ait mezarların tam bir listesi vardır.

ise bir kubbeli mezar ihtiva etmesi (B) bu iki mezar tipi arasında birtakım ilgiler bulunması icabettiğini gösterebilecek mahiyettedir. Nitekim Kirklareli B nin önündeki odanın, Kurtkalenin ön odasında olduğu gibi, Makedonya tipi mezarlarından alınmış olması bize pek muhtemel görünüyor. Bu suretle burada da, Makedonya tipi mezarlarda olduğu gibi, asıl mezar odasının önünde bir dehliz vücude getirilmiştir. Binaenaleyh bu odanın üzerinin taştan yapılmış hakikî bir beşik kemerle örtülmüş olması muhtemeldir. Res. 1 deki rekonstrüksiyonda bu şekil kabul edilmiştir. Fakat Mezek mezarlarından Maltepenin plânında bu tesirleri daha açık olarak görmek mümkündür[143].

Biz şimdi Kırklareli A ve C tümülüslerinde bulunmuş olan "Makedonya tipi„ndeki mezar binalarını gözden geçirecek ve bunlara dayanarak bazı mezar tiplerinin Trakyada uzun müddet yaşamış olduğunu göstermeğe çalışacağız.

Esas şeklini kaybetmiş ve çok alçalmış olan A tümülüsünün altında, Kristodulos'a göre 1874 senesinde define arayıcılar tarafından meydana çıkarılmış ve soyulmuş olan mezar binasının[144] genişliği 1,13 m. uzunluğu 1,80 m. ve en büyük yüksekliği 2,20 m. olan, üzeri hakikî bir beşik kemerle örtülü bir dehliz (res. 33) ve bu dehlizden, etrafında çerçeve taklidi bir silme ihtiva eden bir kapı ile ayrılmış (yüks. 1,55) 3×3 m. eb'adında kare bir mezar odasından ibarettir (res. 30). Bu odanın da üzerini örten hakikî beşik kemerin en büyük yüksekliği 2,66 m. dir[145]. Odanın içinde, methalin sol tarafında 3 basamak vardır. Kristodulostan burada ayrıca bir taş yatak bulunduğunu öğreniyoruz.

Kristodulos tarafından 1828 de Ruslar tarafından açılmış olarak gösterilen[146] C tümülüsünün altında bulduğumuz mezar binası aynı mihver üzerinde arka arkaya dört odadan müteşekkildir (res. 34-35). Bunlar yassı ve kapının icine doğru meyilli duran yan söğelerle çerçevelenmiş ve kısmen büyük taşlarla örülmüş kapılarla biribiriyle irtibatlıdırlar. İlk iki oda (1 inci oda: 2,28×1, 95; 2 inci oda: 2,20×2,10) arkadakilere nazaran daha dar olup bir nevi dehliz vazifesi görmektedirler. Üçüncü oda 3,12×2,13 m. asıl mezar odası olduğu anlaşılan dördüncü oda ise 3,12×3,05 m. eb'adındadır. Bu odanın üzerindeki beşik kemer kısmen muhafaza edilmiştir. Diğer odaların üzerinde de, belki methale doğru tedrici olarak alçalan beşik kemerler kabul edebiliriz. Mezar odasının içinde bir ölü yatağının ayakları palmetlerle süslü alt levhasına, bu odanın duvarlarında ise kırmızı ve mavi fresk kalıntılarına rasladık. İkinci odanın iki yanında, üçüncü odanın ise yalnız bir yanında duvar önünde taş sedirler vardır. — B tümülüsündeki kubbeli mezar gibi yerli kalker taşından yapılmış olan bu iki mezar binasının aşağı yukarı aynı devirde yapılmış olduğunu biribirinin hemen hemen aynı olan inşa tekniğini göstermektedir. Kapıların inşasında da büyük bir benzerlik vardır.

A ve C mezar binalarının plânlarını Bulgaristanda Sakar mevkiinde bulunmuş ve Mikov tarafından neşredilmiş olan "Dolmen mezarları„ nın plânlariyla karşılaştıracak olursak bunlar arasında dikkate değer bir benzerlik olduğunu görürüz. M. ö. VIII. - VI. asırlara ait oldukları anlaşılan bu oldukça iptidai bir şekilde yapılmış mezarlarda biri dar, diğeri geniş olmak üzere iki kompartiman (Res. 37) yahut arka arkaya sıralanmış, tedrici surette genişliyen üç kompartiman (Res. 38) buluyoruz[147]. A ve C tümülüsleri sayesinde ise bu mezar plânının M. ö. IV. - III. asırlarda Kırklareli yöresinde yaşamakta devam ettiğine şahit oluyoruz. Aynı hali kubbeli mezarlar için de kabul edebilir, bunların daha eski nümunelerinin birgün Trakyada bulunabileceğini umabiliriz.

Bu suretle Trakyanın mezar mimarisindeki muhafazakârlığını ve Trakya kubbeli mezarlarının Yunanistan kubbeli mezarlariyle ilgisini tesbit ettikten sonra daha şimale çıkıyor ve Cenubî Rusyadaki kubbeli mezarları ele alıyoruz. Kerç mezarlarını Trakya mezarlarıyla karşılaştıracak olursak kare odalar üzerinde pandantiflere dayanan sahte kubbelerin yahut "manastır kubbe„ lerinin Trakyada bulunmadığını görürüz. Altın Kurgandaki kubbeli mezar

[143] Filov, aynı yerde, sah. 106 da analoji olarak Pydna mezarını göstermektedir. (L. Heuzey - H. Daumet, Mission archéologique de Macédoine, 1878, sah. 246 v. d. , levha 17 v. d.)

[144] Yukarıda sah. 1 e bakınız.

[145] Kristodulos, ismi geçen eser, sah. 25, not 2.

[146] Yukarıda sah. 1 e bakınız.

[147] V. Mikov, Annuaire du Musée National Bulgare VI, 1932-34.

gerek plân, gerek kubbenin kademeli iç kısmından dolayı en çok Eriklice mezarına benzemektedir. Fakat Eriklicede kubbenin muayyen bir yükseklikten sonra başlamasına karşılık Altın Kurganda halkalar kaideden itibaren daralmağa başlamakta ve Eriklicede olduğundan çok daha yüksek ve narin bir kubbe meydana getirmektedir. Bundan başka Eriklicede taş halkaların biri birinin üzerinden taşmasından bir süs motifi olarak faydalanılmış, halbuki Altın Kurganda kademeler işlenmeden bırakılmıştır. Diğer taraftan Eriklicede yana kaymış olan koridora mukabil Altın Kurganda mezar binası muntazam bir plân göstermekte ve koridor binasının tam mihverinde bulunmaktadır. Trakya mezarlarında kubbe yüksekliğinin ekser hallerde kubbe kutrundan daha az olduğunu, yalnız en küçük kubbeye sahip bulunan Maltepede kubbe kutrunun kubbe yüksekliğinden daha küçük olduğunu görmüştük. Altın Kurganda 6, 40 m. kutra mukabil 9 m. bir yükseklik buluyoruz ki bu kutrun hemen hemen 1, 4 mislidir. — Trakya ile Cenubî Rusya arasında ötedenberi sıkı kültür ve sanat bağları mevcut olduğunu göz önünde bulunduran Prof. Filov kubbeli mezarların Trakyada Kırıma geçmiş olduklarına işaret etmekte [148], Schachermeyr ise bu mezar tipinin İyonyalı kolonistler tarafından Anadolunun batı kıyılarından Cenubî Rusya kıyılarına götürülmüş olduğu mütalaasında bulunmaktadır [149]. Bu hususta kesin bir hüküm verebilecek bir durumda değiliz; yalnız Kerç mezarlarıyla ne Trakya ve ne de Anadolu mezarları arasında direkt bir bağ olmadığını söyliyebiliriz. Karadenizin bu uzak kıyılarında, hiç şüphesiz çok eski bir kubbeli mezar geleneği teessüs etmiş, fakat bu gelenek bu uzak ülkede saflığını koruyamamış ve eğer tabir caizse "barbarlaşmıştır„. Ancak bu suretle Trakya ile Kerç mezar mimarisi arasındaki farkları izah edebiliriz.

Pek te doğru olmıyan bir terimle bir „geçit memleketi„ olarak gösterilen, fakat kültür ve din alanlarında olduğu kadar sanat alanında da pek eski ve kök salmış geleneklerin yurdu olarak karşımıza çıkan Anadolu [150], Hititler zamanından beri düz taşırma tekniğini biliyordu. Boğazköy kapıları bu hususta misal olarak gösterilebilir [151]. Dorlar göcünden önce ve sonra birçok Aka kafilelerinin Anadolunun batı ve cenup batı kıyılarına geçmiş ve buralarda, sonraları İyonya ve Aiolya adını almış olan bölgelere yerleşmiş oldukları göz önünde bulundurulacak olursa [152], bunlarla birlikte kubbeli mezarların Anadoluya girmiş olduğu kabul olunabilir. Muahhar Miken devrine ait Kolophon mezarı, yahut bu tipin daha muahhar mümessilleri olan Milet kubbeli mezarı ve Karya yuvarlak mezar binaları Anadolunun batı ve cenup batı kıyılarında bir kubbeli mezar geleneğinin muhtelif devirlerdeki tezahürleri olarak gösterilebilir. Diğer taraftan Lidya, Bithynia ve Paphlagonia'daki münferit kubbeli mezarlar, yahut kubbeli mezarlarla ilgili anıtlar bu tipin Anadolunun içerlerine de nüfuz etmiş olduğu gösteren misaller olarak zikrolunabilir. Bütün bu noktalarda kesin neticelere varabilmek için Anadoluda mezar araştırmalarına yeni bir hamle verüb yeni anıtlar meydana çıkarmak, fakat aynı zamanda şimdiye kadar bilinenleri esaslı bir surette tetkik ve neşretmek lâzımdır. Belki burada kare şeklinde odaların üzerlerini pandantiflere dayanan kubbelerle örtmek âdeti husule gelmiş, yani burada düz taşırma tekniği konsantrik taşırma tekniğiyle birleştirilmiştir. Her halde bu noktada bir taraftan Girit ve Etrurya, diğer taraftan Kırım mezarları arasında dikkate değer bir benzerlik bulunmakta ve bütün bu ülkeler arasında Anadolunun merkezî bir yer aldığı da göze çarpmaktadır.

Anadoluda Mudanya, Belevi, Karalar ve Milâsta, Trakyada, Kurtkalede bulduğumuz tavan şekli Schachermeyr'e göre [153] konsantrik taşırma tekniğinden neş'et etmiş olup bu tekniğin sade olduğu nisbette gelişmiş bir safhasını temsil etmekte. aynı zamanda pandantif inşaatiyle ilgili bulunmaktadır. Bu çeşit tavanlara İlk Çağda şimdiye kadar en çok Anadoluda raslanmış olduğundan bu şeklin ilk önce burada icad edilmiş ve buradan Trakyaya geçmiş olması muhtemeldir. Mudanya ile Mezek (Kurtkale) tavanları arasındaki büyük benzerlik

148 Filov, BIAB. XI, 1937, sah. 102 ve not 1.

149 Schachermeyr; Etruskische Frühgeschichte, sah. 194.

150 Bu hususa Prof. Bosch II inci Tarih Kongresine vermiş olduğu tezde bilhassa işaret etmiştir.

151 Meselâ K. Bittel, die Ruinen von Boğazköy (1937), sah. 18 v. d., res. 10 v. d. Boğazköy etrafını çeviren surlardaki yer altı yollarını dahi mukayese ediniz: Bittel, ismi geçen eser, ras. 8, res. 20.

152 A. Müfid Mansel, Mısır ve Ege tarihi notları, sah. 238 v. d.

153 Schachermeyr, ismi geçen eser, sah. 104.

biri birine nisbeten yakın iki bölgede bulunan bu şekiller arasında direkt bir ilgi bulunduğunu gösterebilecek mahiyettedir. Tahta tavan konstrüksiyonundan neş'et etmiş olduğu anlaşılan bu tavan şeklinin pek çeşitli ülkelerde ve pek çeşitli devirlerde yaşamak suretile zamanımıza kadar gelmiş olması bu gibi hususlarda tesirlerden yahut bağlardan bahsetmenin ne kadar tehlikeli olduğunu göstermeğe kâfidir [154].

Girit, kubbeli mezar probleminde hususî bir yer alır. Eski Minos devrine, yani III üncü bine ait Mesara kubbeli mezarları [155] II nci binde büsbütün ortadan kalkmaktadırlar. Bu devirde pek beceriksizce yapılmış olan bir kaç kubbeli mezar bu hususu açık olarak gösterir. II nci binde buna karşılık İsopata mezarı tarafından temsil olunan sahte sivri kemerlerle örtülü oda mezarları revaç bulmuştur. Bu tavan şeklini Giritliler ya Anadoludan [156], yahut pek sıkı kültürel ve ticarî ilgilerde bulundukları Mısırdan [157] almışlardır. Bu şekilde tavanların Suriye mezar mimarisine, Giridin tesiriyle girmiş ve burada oldukça önemli bir rol oynamış olduğunu Ras-Şamra ve Minet-el-Beyda mezar odaları göstermektedir. - Kubbeli mezarlar bu adada, aynen Tesalyada olduğu gibi, I inci binde, "submiken„ ve "protogeometrik„ devirlerde tekrar ortaya çıkmakta, fakat çok ve itinasız olarak yapılmış olan bu mezarlar kubbeli mezarların burada da abidevi binalar olmaktan çıkmış olduğunu açığa vurmaktadır. Bu yuvarlak mezarların yanında üzerleri pandantiflere dayanan sahte kubbelerle yahut bir nevi manastır kubbesiyle örtülmüş dörtgen ve kare mezar odalarının bulunmuş olması Giridin bu devirde Yunanistan - Tesalyadan başka Anadolunun batı kıyılariyle ilgili olduğunu gösterir. - Girit için en fazla üzerinde durulacak nokta III üncü bin kubbeli mezar geleneğinin burada II inci binde ortadan kalkması ve bu devirde (en çok XVI ncı asırdan başlıyarak) Yunanistan ile Girit arasında pek sıkı kültür ilgileri bulunması ve hattâ Akaların 1400 senesine doğru bu adayı istilâ etmelerine rağmen Miken kubbeli mezarlarının Giride girememesi ve ancak I inci binde, Yunanistandaki büyük kubbeli mezaların unutulmağa başlandığı bir devirde burada kubbeli mezar geleneğinin yeniden canlanmağa başlamasıdır. Pek çeşitli ve pek kuvvetli kültür tesirlerine uğramış ve büyük istilâlar yüzünden etnik bünyesi de bir hayli değişmiş olan bir adada bu hususu tabii olarak karşılamak lâzımdır.

Etrurya nekropollerinde bir istisna teşkil eden üzerleri basık kubbelerle örtülü gerek yuvarlak, gerek kare mezar odaları [158] Anadolu ve en çok Girit ile dikkate değer bir benzerlik göstermekte [159] ve bu mezar tiplerinin buraya ya doğrudan doğruya Giritten, yahut Girit vasıtasiyle Anadoludan geçmiş olduğuna işaret etmektedir. Etrurya ile Ege bölgesi arasındaki ilgilere Etrurya ve Thera adasında kubbeleri destekliyen direkler işaret eder. - Diğer Etrurya mezarlarında ince uzun koridorlar veyahut dörtgen odaların üzerlerinin düz taşırma tekniğinde örtülmüş olması ve Caere'de (meselâ Regolini Galassi mezarı) olduğu gibi tavanın kademeli bir şekilde bulunması belki Anadolu mimarisinin tesiri altında husule gelmiştir. Belki Etrüskler bu tekniği Anadoludaki yurtlarından Etruryaya götürmüşlerdir. Etruryada düz taşırma tekniğinin konsantrik taşırma tekniğinden daha eski olduğunu şimdiye kadar bilinen mezar anıtları göstermektedirler.

154 Fergusson, History of Architecture (1865), sah. 334 de Milâs mezar abidesini tetkik ettiği esnada bu abidede bulduğu tavan şeklinin Hindistanda Caina mabetleri tavanlarına benzediğini kaydetmiştir. Orta Çağ Ermeni mimarisinde aynı tavan şeklinin bulunduğuna işaret eden J. Strzygowski (Die Baukunst der Armenier und Europa II, sah. 621-2, res. 625-6) bu motifin gerek doğuya, gerek batıya yayılmış olduğunu beyan etmekte, doğudaki misaller arasında Kaşmir bölgesindeki Pandrethan mabedini, yahut Hindistanda bugün dahi mevcut olan bir ev tipini veyahut Türkistanda Ming-Oei mağaralarının tavan nakışlarını (aynı yerde, sah. 623-4, res. 627; A. Grünwedel, Altbuddhistische Kultsätten im Chinesisch-Turkestan, sah. 129), batı misali olarak ta Milâs anıtını göstermektedir. Diğer misaller için Mamboury'nin not 119 da gösterilmiş olan makalelerine başvurulabilir.

155 Sah. 29, not 72 ye bakınız.

156 İzmir yöresindeki Tantalos mezarı burada uzun müddet yaşamış olan bir geleneğin mümessili olarak kabul olunabilir.

157 Mısırda sahte kemer inşaatına dair: Perrot-Chipiez I, sah. 246 v. d., 111.536.

158 A. Akerström, Studien zu den etruskischen Gräbern, sah. 146.

159 G. Karo, RV. VII, sah. 196.

DIE KUPPELGRAEBER VON KIRKLARELİ IN THRAKIEN
und das Problem der «falschen» Kuppeln und Gewölbe

(Auszug)

I. Die Kuppelgraeber von Kırklareli und benachbarter Gebiete

Etwa 3 km südlich vom heutigen Kırklareli, dem alten Kırkkilise, an einem Aşağıpınar genannten Orte, rechts und links von der Strasse Kırklareli - Asilbeyli befinden sich mitten in den Feldern drei künstlich aufgeschüttete Hügel (Tumuli). Diese Hügel, die sich von Südwesten nach Nordosten in einer geraden Linie erstrecken, haben mit der Zeit ihre konische Form verloren. Christodulos sagt in seinem *Περιγραφὴ ἱστοριογεωγραφικὴ τῆs ἐπαρχίας Σαράντα Ἐκκλησίων* (Athen 1881) betitelten Werk, indem er die Altertümer von Kırıkkilise aufzaehlt (S. 23-26), dass im Süden der Stadt, in einer Entfernung von ungefaehr einer Viertelstunde, am Weg nach Kilisecik und bei Aşağıpınar von Bauern bei ihren Erdarbeiten zahlreiche antike Münzen, Grab- und Mauerreste, viele Geraete aus Stein und Knochen, grosse Vorratsgefaesse, verschiedenartige Werkzeuge aus Gold, Silber, Bronze und Eisen zutage getreten seien, und schliesst aus allen diesen Funden, dass diese ganze Gegend im Altertum bewohnt war. Ferner drückt er sich über die Grabhügel folgendermassen aus: "Bei Aşağıpınar befindet sich ein Hüyük, der von den Türken als "Tepe„ (Hügel), von den Griechen als "Tumba„ bezeichnet wird. Unter diesem Hügel wurde von den Russen, die im Jahre 1828 Kırkkilise besetzt und dort Ausgrabungen veranstaltet haben, ein Bauwerk entdeckt. Vor einigen Jahren wurde in unmittelbarer Umgebung desselben Hügels eine Reiterstatue gefunden, jedoch bald danach zerstört. Westlich von diesem Hügel, nur wenige Minuten entfernt, befindet sich ein zweiter kleinerer Hügel, unter welchem im Jahre 1874 eine aus weichem Kalkstein errichtete Grabkammer zutage getreten ist. Auf dem Felde dicht bei diesem Hügel kamen sehr viele antike Münzen zum Vorschein. Nach diesen Zeilen gibt Christodulos von dieser Grabanlage, die er selber besucht und sogar aufgenommen hat, eine ausführliche Beschreibung, die für uns darum so wichtig ist, weil sie einige interessante Details gibt, die heute nicht mehr feststellbar sind.

Der bekannte englische Forscher F. W. Hasluck schreibt in seinen Artikel " A Tholos tomb at Kırkkilise„ [1] über diese drei Tumuli folgendes:„ Die Denkmaeler lassen sich zahlreich in der Gegend von Kırkkilise, die 35 Meilen östlich von Adrianopel liegt, finden. Etwa eine halbe Stunde südlich von Kırkkilise befindet sich eine Gruppe von drei Tumuli. Diese Hügel erstrecken sich in einer geraden Linie von Südwesten nach Nordosten. Es wird berichtet, dass die Russen waehrend ihrer Feldzüge von 1828 und 1878 diese Hügel ausgegraben haben. Der südlichste von diesen drei Tumuli ist, nachdem er untersucht wurde, nicht wieder zugeschüttet worden, sodass man eine klare Vorstellung vom Plan der Grabkammer und des daran anschliessenden Vorraumes gewinnen kann. Die Kammer sowie der Vorraum sind aus grossen einheimischen Kalksteinquadern gebaut, die ohne Mörtel, jedoch in einer festen Technik übereinander geschichtet sind. Der mittlere von diesen drei Tumuli ist auf aehnliche Weise errichtet. Der Zugang ist vollkommen zerstört und die Grabkammer eingestürzt. Auch dieses Grab öffnet sich nach Süden". Nach diesen einleitenden Zeilen geht Hasluck auf das Hauptthema seines Artikels, naemlich auf das Kuppelgrab von Eriklice im Westen der Stadt, auf welches wir noch zurückkommen werden, über.

Prof. B. Filow erwähnt in seinem ausführlichen Artikel über die Kuppelgräber von Mezek, indem er die Gräber vom "makedonischen„ Typus bespricht, auch die Tumuli südlich von Kırkkilise [2] und fügt hinzu, dass über diese Gräber, die mit zylindrischen Gewölben bedeckt zu sein scheinen, noch keine ausführlichen Nachrichten vorliegen.

Als im Winter 1937-1938 aus dem mittleren dieser drei Hügel vom Ackerbesitzer grosse

[1] BSA. XVII, 1910-11, S. 76-79.
[2] BIAB. XI, 1937, S. 105.

Quadern herausgeholt wurden, griff das Vilâyet von Kırklareli energisch ein, machte der Zerstörung ein Ende und sandte mir zugleich einige Aufnahmen des Hügels, worauf ich beschloss, hier eine Untersuchung durchzuführen. Diese Ausgrabung, die, während wir selbst in Vize arbeiteten[3], vom Museumsdirektor in Adrianopel, Herrn Necmi Eye, unter meiner Aufsicht geleitet wurde, dauerte drei Wochen. Es wurden bei dieser Arbeit der südlichste der drei Hügel (von uns mit dem Buchstaben A bezeichnet), sowie der mittlere (Hügel B) untersucht und aufgenommen. Im Jahre 1939 wurde der nördlichste Hügel (Hügel C) ausgegraben und damit die Untersuchung dieser Gruppe vollendet.

In den Hügeln A und C wurden zwei Kammergräber vom "makedonischen„ Typus, die wir unten besprechen werden, freigelegt. Unter dem Hügel B kam dagegen ein Kuppelgrab, das wir hier näher betrachten werden, zutage,

Über dieses interessante Kuppelgrab, dessen oberer Teil leider zerstört ist, gibt der Plan, sowie der Querschnitt auf Abb. 1 eine Vorstellung. Die Grabanlage besteht aus einem rechteckigen Vorraum (L. 5, 53; Br. 4, 83) und einer runden Grabkammer (Durchm. 6, 80). Die Achse des Baues verläuft von Süden nach Norden. Die Wände der Vorkammer bestehen aus grossen, sorgfältig bearbeiteten Quadern aus einheimischem Kalkstein, die ohne Mörtel und Eisenklammern aufeinander geschichtet sind und Horizontalschichten von 40-45 cm. bilden (Abb. 2). Die Dicke beträgt 0,55 m. Heute sind nur noch fünf Schichten in situ erhalten, während von der Deke jegliche Spur verschwunden ist. Die bienenkorbartige Kuppel, die sich über der runden Grabkammer befindet, ist in derselben ausgezeichneten Quadertechnik gebaut (Abb. 3). Die Dicke beträgt 0,90-1 m. Die "falsche„ Kuppel besteht aus konzentrischen, nach oben zu sich verjüngenden Steinkreisen, deren Dicke, wie die des Vorraumes, 40-45 cm. beträgt. Erhalten sind von diesen Steinkreisen nur noch acht, die oberen jedoch in einem unvollständigen Zustand (Abb. 4). Die vorkragenden Steine sind an ihrer dem Inneren der Grabkammer zugewandten Seite schräg abgearbeitet, sodass das Innere der Kuppel nicht abgestuft, sondern glatt ist. Mit Hilfe der Kurve, welche die noch erhaltenen acht Schichten bilden (vgl. Abb. 5), ist es uns möglich geworden, die ganze Kuppel zu rekonstruieren. Nach dieser auf Abb. 1 wiedergegebenen Wiederherstellung besteht die Kuppel aus 14 konzentrischen Steinkreisen. Ihre Maximalhöhe beträgt 6,60 m, was sowohl in der Zahl der Kreise als auch im Verhältnis der Kuppelhöhe zum Durchmesser der runden Kammer durchaus im richtigen Einklang mit anderen benachbarten thrakischen Kuppelgräbern steht.

Die Ornamentik im Innern der Kuppel ist beachtenswert. Hier sind noch bedeutende Reste von acht Vertikalstreifen aus einem rötlichen Mörtel vorhanden, die durschnittlich 35-40 cm breit sind und sich am Scheitel der Kuppel vereinigten (Abb. 3-4). Auch die Flächen zwischen diesen Streifen waren mit einer dünnen weissen Kalkschicht bedeckt. Auf diesen Flächen bemerkt man in einer Höhe von 1,80, 0,86 und 1,20 m. drei horizontale Reihen von kleinen Löchern, zwischen den zwei obersten jedoch grosse Löcher, deren Reihen von den Vertikalstreifen durchschnitten sind. Es is klar, dass diese Löcher zur Befestigung eines Metallschmuckes gedient haben, die kleinen wahrscheinlich zur Befestigung von friesartigen Horizontalplatten, die grossen dagegen von Rosetten oder ähnlichen Ornamenten.

Die Aussentür des Vorraumes, die sich nach Süden öffnet und 1,05 breit ist, wird durch Steinpfosten umrahmt, die aus grossen und flachen Kalksteinbalken bestehen und etwas nach dem Inneren der Tür zu geneigt sind. Die Höhe des einen Seitenpfostens betraegt 2,35 m, was, wie unten gezeigt werden wird, höchst wahrscheinlich der Türhöhe entspricht. Die Tür zwischen dem Vorraum und der Grabkammer ist 1,10 m breit, 1,50 m tief und ist bis zu einer Höhe von 2,08 m erhalten. Im Innern der Seitenpfosten ist eine sehr wenig tiefe und 13 cm breite Rille zu sehen. Da an beiden Türen irgend welche Einrichtungen für Türflügel fehlen, ist anzunehmen, dass diese Türen, wie es beim Kammergrab C noch deutlich zu sehen ist, mit grossen und flachen Steinen zugemauert gewesen sind.

[3] Ueber meine Ausgrabungen in Vize vgl. Belleten IV, 1940, S. 94 ff. — AA. 1941, Sp. 152 ff.

Im Innern der Grabkammer und zwar im Hintergrund befindet sich ein Sarkophag aus einheimischem Kalkstein. Der 2,18 m lange, 0,97 m breite und 0,77 m hohe Sarkophagkasten ist umgedreht und auf den Fussboden der Grabkammer gesetzt worden (vgl. Abb. 3). Er wurde von Russen oder von Schatzgraebern in seiner Mitte zerschlagen und seines kostbaren Inhaltes beraubt. Bei unserer Untersuchung fanden wir noch einige Scherben, die zu der bekannten griechischen Schwarzfirnisware gehören, daneben einige Reste einheimischer roter oder rotbrauner Keramik. Dicht beim Sarkophag kamen Reste eines Pferdeskelettes zutage.

Das Kuppelgrab von Kırklareli steht nicht vereinzelt da. Im Jahre 1897 kam bei Befestigungsarbeiten unter einem Hügel westlich von Kırklareli, in der Umgebung des Dorfes Eriklice, gleichfalls ein Kuppelgrab zutage. Dieses von Christodulos [4] und Degrand [5] kurz beschriebene, von Hasluck in seinem oben zitierten Aufsatz [6] ausführlich behandelte Grabmal besteht aus einem runden Kuppelraum (H. 3. 45; Durchm. 3,62) und einem kurzen Korridor (L. 2.06), der aber merkwürdigerweise nicht in der Achse der Grabkammer liegt (Abb. 9). Auffallend bei diesem Grabmal ist, dass die Waende der Grabkammer zuerst bis zu einer bestimmten Höhe (3 Schichten) senkrecht aufsteigen und das konzentrische Vorkragen erst von dieser Höhe an beginnt, dass ferner die vorkragenden Schichten profiliert sind und damit das Vorkragen als ein ornamentales Motiv benutzt worden ist.

Zwei weitere Kuppelgraeber sind in Bulgarien beim Dorfe Mezek, dicht an der früheren griechischen Grenze, entdeckt und von Prof. Filow ausführlich beschrieben worden [7]. Die Grabanlage von Maltepe besteht aus einem 21,50 m langen Korridor, zwei rechteckigen Vorraeumen und einem Kuppelraum, dessen Durchmesser 3,30 m und dessen Höhe 3,40 m betraegt (Abb. 8). Dieses Grabmal gehört nach den Funden, die darin gemacht worden sind, in die erste Haelfte des 4. Jh. v. Chr. — Das Kuppelgrab von Kurtkale besteht dagegen aus einem mit einem " Laternendach „ versehenen Vorraum und der eigentlichen Grabkammer, die mit einer " falschen „ Kuppel gedeckt ist (Durchum. 3,25; H. 3,45) (Abb. 6-7). Die Tendenz, auf die Filow hinweist, diesen Bau mit Sockel und Profilen zu versehen, zeigt, dass er etwas jünger als Maltepe sein muss und etwa in die zweite Haelfte des 4. Jh. zu setzen ist. — Die Kuppelgraeber von Rahmanli bei Philippopel und im Gebiet der Rhodopen sind leider sehr mangelhaft untersucht worden, sodass wir über Einzelheiten fast nichts wissen [8].

Bevor wir nun einige allgemeine Bemerkungen über die bisber in Betracht gezogenen thrakischen Kuppelgraeber machen, stellen wir diese Grabbauten in einer Liste zusammen.

GRAB	Durchm. der Kuppel	Höhe der Kuppel	Zahl der Steinringe	Das Innere der Kuppel	VORRAEUME		Länge des Dromos	Form der Beisetzung
					Zahl	Maasse		
Kırklareli B	6,80	6,60 (?)	14 (?)	Glatt	1	4,83 × 5,53	—	Steinsarkophag
Kırklareli-Eriklice	3,92	3,45	14	Profiliert	—	—	2,06	Kline
Kurtkale	3,75	3,45	11	Glatt	1	2 × 1,75	—	?
Maltepe	3,30	3,40	13	„	2	1,50 × 1,26 2,12 × 1,22	21,50	Kline
Rahmanlı	?	?	?	?	?	?	?	Vielleicht Steinsarkophag
Gegend v. Laskovo	?	3	?	?	?	?	?	?

[4] Christodulos, *Η Θράκη καὶ αἱ Σαράντα Ἐκκλησίαι* (İstanbul 1898), S. 268.

[5] Vgl. G. Perrot, RA. 1892, S. 35. P. Perdizet, BCH. XXII, 1898, S. 344, Anm. 2. W. Hasluck, BSA. XVIII, 1912-13, S. 216.

[6] Hasluck, BSA. XVII, 1910-11, S. 76 ff. — Ueber dieses Grabmal vgl. noch Filow, BIAB. XI, 1937, S. 92 ff. — Arif Müfid Mansel, Trakya'nın Kültür ve Tarihi (İstanbul 1938), S. 17, Abb. 9-11. — RE. VI, A, 1, Sp. 533 (G. Kazarow).

[7] B. Filow, BIAB. XI, 1937, S. 1 ff.

[8] Rahmanli: H. u. K. Şkorpil, Mogili, S. 124 ff. B. Filow, Die Grabhügelnekropole bei Duvanlij in Südbulgarien, S. 158 ff. — Rhodopen: I. Welkow, Bulgarski Misal III, 1934, S. 418. — Filow, BIAB. XI, 1937 S. 94.

Saemtliche thrakischen Kuppelgraeber zeichnen sich durch eine ausgezeichnete Steintechnik aus. Ihr Plan besteht aus einer runden Kammer, die als eigentliche Grabkammer aufzufassen ist, und einem davor gelegten Korridor (Eriklice, Maltepe) oder einer richtigen Vorkammer (Kırklareli B, Kurtkale) oder zu gleicher Zeit aus Korridor und Vorkammer (Maltepe). Die runden Kammern, deren Durchmesser zwischen 3,30 und 6,80 m schwanken, haben als Decke eine in konzentrischer Vorkragungstechnik gebildete "falsche„ Kuppel, deren Maximalhöhe etwas kleiner zu sein pflegt als der Durchmesser. Nur die Rundkammer von Maltepe, die mit ihrem 3,30 m betragenden Durchmesser die kleinste der auf uns gekommenen ist und eine 3,40 hohe Kuppel besitzt, weicht von dieser Regel ab. Das Innere der Kuppel ist meistens glatt (Kırklareli B, Maltepe, Kurtkale). In Kurtkale ist jedoch der Sockel der Grabkammer profiliert, in Eriklice dagegen die ganze Kuppel abgestuft und profiliert. Dass die Kuppel unter Umstaenden mit Mörtel und Bronzeplatten verziert werden kann, zeigt Kırklareli B. In Eriklice war auf dem Scheitel der Kuppel eine in flachem Relief ausgeführte Rosette. In Maltepe und Rahmanli sind an den Waenden verschieden grosse Naegel gefunden worden, die zum Aufhaengen von Gegenstaenden bestimmt waren. Die Korridore sind verschieden lang. So beträgt z. B. die Laenge des Korridors von Maltepe das zehnfache der Laenge des Korridors von Eriklice. Auch die Maasse der Vorraeume sind verschieden. Das grösste bisher bekannte Vorzimmer besitzt Kırklareli B. Die Korridore sind in Eriklice mit flachen Steinplatten, in Maltepe mit einer aus vorkragenden Steinen gebildeten Decke gedeckt. Bei der letzteren Grabanlage sind jedoch die Aussenseiten der vorspringenden Quader schraeg abgearbeitet, sodass die Decke im Qurschnitt ein Dreieck bildet. Auch die Decken der Vorzimmer von Maltepe sind in der gleichen Weise gebildet. Die Decke des Vorraumes von Kurtkale besteht dagegen aus starken, quer über die Ecken gelegten Steinbalken, welche die offene Flaeche nach oben zu immer verkleinern und so einen merkwürdigen Abschluss bilden, den man gewöhnlich als "Laternendach„ zu bezeichnen pflegt. Wie die Decke des Vorraumes von Kırklareli B gestaltet war laesst sich leider nicht mehr mit Sicherheit feststellen.

Die Türen der verschiedenen Grabbauten fassen wir in einer Liste zusammen.

Grab	Tür	Höhe	Unt. Br.	Ob. Br.	Beobachtungen
Kırklareli (B)	Aussentür	2,35 ?	1,05	?	Rillen auf Seitenfposten
	Innentür	2,08 ?	1,10	?	
Erkilice	Aussentür	1,82	1,15	1,11	Profil über dem Türsturz
Maltepe	Aussentür	2,62	1,50	1,55	Mit Steinen zugedeckt
	1. Tür	1,66	0,83	0,78	Vielleicht Steinflügel
	2. Tür	1,34	0,78	0,72	„ „
	3. Tür	1,42	0,73	0,69	Bronzeflügel
Kurtkale	Aussentür	1,17	0,66	0,64	Oben porfiliert
	Innentür	1,20	0,65	0,53	Rahmenartig profiliert

Diese Tabelle zeigt, dass die Türbreiten oben und unten verschieden sind, dass also die Seitenpfosten nicht ganz senkrecht, sondern ein wenig nach Innen zu geneigt stehen und dass der Unterschied zwischen der unteren und oberen Türbreite in Eriklice 4 cm, in Maltepe 4-6 cm., in Kurtkale dagegen nur 2 cm beträgt. Wir sehen auch, dass die Türhöhe nicht ganz das Doppelte der unteren Türbreite erreicht. Nur einmal in Maltepe (1. Tür) beträgt die untere Breite die Hälfte der Türhöhe. Daher glauben wir, dass in Kırklareli (B) der uns erhaltene 2,35 m hohe Seitenpfosten der Höhe der Aussentür entspricht. Die Höhe der Innentür wird wohl auch 2,08 m gewesen sein. Manchmal ist der Türsturz (Eriklice, Kurtkale, Aussentür), manchmal sowohl der Türsturz als auch die Seitenpfosten (Kurtkale, Innentür) profiliert. Die Tür der Grabkammer von Maltepe hat zwei Flügel aus Bronze. Die anderen Türen hatten Flügel aus Stein oder waren mit grossen und flachen Quadern geschlossen. Da in Kırklareli B weder Pfostenlöcher noch andere Einrichtungen festgestellt

werden konnten, wird man wohl annehmen müssen, dass die Eingaenge, aehnlich wie in Kırklareli C und in Rahmanli, mit grossen Steinen zugemauert gewesen sind.

Was den Inhalt der thrakischen Kuppelgraeber betrifft, so muss betont werden, dass keines dieser Graeber von Fachleuten in unberührtem Zustand gefunden worden ist. Das Kuppelgrab von Rahmanli ist im Jahre 1851 entdeckt und ein Teil seines Inhalts von türkischen Behörden nach Philippopel überführt worden. Wir wissen nur, dass der Tote unverbrannt, wahrscheinlich in einem Sarkophag beigesetzt war. Neben dem Leichnam waren eine ganze Anzahl von Luxus - oder Gebrauchsgegenstaenden, die der Tote zu seinen Lebzeiten geliebt und benützt hatte und die ihm auch weiter in einer anderen Welt dienen sollten, vorhanden. Das Kuppelgrab von Eriklice tauchte bei Befestigungsarbeiten im Jahre 1891 auf. Die kostbaren Gegenstaende wurden, ohne dass über die Fundumstaende naehere Beobachtungen gemacht wurden, ins Istanbuler Museum überführt. Christodulos spricht von einem Totenbett, vom verbrannten Leichnam und von einem Pferd, das dicht daneben beigesetzt war. — Das Grab von Maltepe wurde als Familiengrab mehrere Male benützt. Das ursprüngliche Grab in der Rundkammer war wahrscheinlich schon im Altertum durchwühlt und ist dann zum zweiten Male im Jahre 1931 von Bauern seines kostbaren Schatzes beraubt worden. Ein ausführliches Inventar der von den bulgarischen Behörden beschlagnahmten Stücke gibt Filow (a. a. O. S. 28 ff.). Die zwischen den beiden Fussböden der Vorraeume entdeckten Brandgraeber sind durch Münzen in die Zeit Alexanders des Grossen datiert. Es wurde schon oben erwaehnt, dass das Grab von Kurtkale schon in sehr früher Zeit geöffnet und geplündert worden ist.

Die Tatsache, dass keines der thrakischen Kuppelgraeber unberührt entdeckt worden ist, erschwert die Datierung dieser Graeber. Immerhin kann heute gesagt werden, dass die bisher in Thrakien zutage getretenen Kuppelgraeber nicht aelter als das 5. und nicht jünger als das 4. — 3. Jh. v. Chr. sind, dass keine bestimmte Regel bei den Bestattungen herrscht, dass der Tote manchmal verbrannt (Kırklareli B, Eriklice, Maltepe), manchmal unverbrannt (Rahmanli) bestattet wird, dass bei einigen Graebern ein steinernes Totenbett (Eriklice, Maltepe), bei anderen ein Steinsarkophag (Kırklareli B, vielleicht Rahmanli) vorhanden ist. Trotz diesen Verschiedenheiten in der Bestattung, sowie im Plan und in einigen architektonischen Details laesst sich nicht leugnen, dass saemtliche hier in Betracht gezogenen Kuppelgraeber eine einheitliche Gruppe bilden.

Unter den thrakischen Kuppelgraebern nimmet das Grab von Kırklareli B durch seine Maasse sowie durch die eigentümliche Verzierung der Kuppel einen wichtigen Platz ein. Dieses Grabmal ist in der Tat mit seinem 6,80 m betragenden Durchmesser das grösste und monumentalste der bisher entdeckten thrakischen Kuppelgraeber und ist unseres Erachtens geeignet, bei der Beurteilung dieser Gruppe eine wichtige Rolle zu spielen.

II. Südrussland

Nachdem wir gesehen haben, dass die thrakischen Kuppelgraeber eine einheitliche Gruppe bilden, dürfen wir uns fragen, ob es in anderen Gebieten Europas ungefaehr aus derselben Zeit Kuppelgraeber gibt. Um diese Frage beantworten zu können, müssen wir uns nach Norden wenden und einige Grabanlagen betrachten, die sich auf der Krimhalbinsel, in der Umgebung von Kertsch, dem alten Pantikapaion, befinden. Von diesen Grabanlagen, die sich unter monumentalen Tumuli befinden, kann in Wirklichkeit nur eine, die von den Russen als "Altın Kurgan„ (Gold - Tumulus) bezeichnete als ein regelrechtes Kuppelgrab gelten (Ab. 11). Das Grabmal besteht aus einer runden Kammer (Durchm. 6,40) und einem Korridor (L. 4,80), der genau in der Achse des Gebaeudes liegt. Die Kuppel, die aus 17 konzentrischen Kreisen besteht, hat eine Höhe von 9 m. Das Innere der Kuppel ist abgestuft. Die Decke des Korridors ist auch durch Vorkragen der Quaderschichten gebildet[9].

Der "Königskurgan„ hat dagegen eine fast viereckige Grabkammer und einen 20 m

[9] S. Reinach, Antiquités du Bosphore Cimmérien², S. 31-32, Taf. Aa. — J. Durm, OeJh. X, 1907, S. 237 ff. — M. Ebert, Südrussland im Altertum (1921), S. 94. — B. Filow, BIAB. XI, 1937, S. 100 ff., Abb. 109-110.

langen Korridor. Die "falsche„ Kuppel, die die Kammer deckt, ruht auf sphaerischen Pendentifs [10] (Abb. 10,12). - Das Grabmal von "Kül Oba„ das ebenfalls aus einer fast rechteckigen Kammer und einem Korridor besteht, besitzt über der Grabkammer eine pyramidal abgestufte Decke, die durch lineares Vorkragen der Quadern aller vier Waende entstanden ist [11].

Die südrussischen Graeber, die wegen ihrer Vorkragungstechnik und der langen Korridore auffallende Analogien mit den thrakischen Kuppelgraebern aufweisen, bilden jedoch keine einheitliche Gruppe wie die thrakischen und können mit diesen nicht in direkten Zusammenhang gebracht werden. Die falsche Kuppel, die vermittelst Pendentifs auf einem Rechteck sitzt, oder die pyramidal abgestuften Decken sind Dachformen, die bisher in Thrakien nicht in Erscheinung getreten sind. Diese südrussisehen Graeber gehören, wie die reichen Fund, die in ihnen gemacht worden sind, zeigen, ins 4. Jh. v. Chr.

III. Etrurien

Kuppelgraeber, die um einige Jahrhunderte aelter sind als die thrakischen und südrussischen, lassen sich in Italien in den Gebieten nachweisen, die einst von Etruskern bewohnt gewesen sind (wie z. B. Populonia, Casal Marittimo, Corneto, Volterra, Quinto Fiorentino) [12]. Diese Kuppelgraeber, die aus dem 7.—6. Jh. v. Chr. stammen und sich unter künstlich aufgeschütteten Hügeln befinden, bestehen aus einer runden oder ovalen Grabkammer und einem Korridor oder Vorraum, der in der Achse des Gebaeudes liegt. Die Grabkammer deckt eine aus konzentrisch vorkragenden Steinschichten gebildete, meist flache Kuppel. Es kommt jedoch auch vor, dass, wie in Eriklice, die Waende zuerst senkrecht aufsteigen und dass die Kuppel erst von einer bestimmten Höhe ab einsetzt (vgl. Abb. 13—14). In den meisten Faellen wird die Kuppel durch eine Steinsaeule oder einen Steinpfeiler gestützt (Abb. 15). Die Decken der Korridore und Vorzimmer bestehen aus horizontal gelegten flachen Steinplatten; es liegen aber auch solche vor, bei denen die Decken in linearer Vorkragungstechnik gebaut sind. Aber keine von diesen Grabanlagen weist die ausgezeichnete Steintechnik auf, die wir in Thrakien oder in Südrussland bewundern konnten. - Die Maasse der Graeber sind meistens bescheiden. Eines der kleinsten Graeber in der Nekropole von Poggio delle Granate [13] hat einen Durchmesser von 2,38 m, bei einer Kuppelhöhe von 1,15 m. Das grösste der bisher bekannt gewordenen etruskischen Kuppelgraeber ist das Grab von Quinto Fiorentino (Durchm. 10 m; H. 5 m). [14]

Eine ganze Anzahl von Graebern, die nicht als reine Kuppelgraeber aufzufassen sind, aber in ihrer Deckenkonstruktion die Vorkragungstechnik aufweisen, finden sich in den Nekropolen von Populonia und von Vetulonia. Bei diesen Graebern sitzt die Kuppel entweder vermittelst Eckzwickel auf Quadrat [15] (Abb. 16) oder der Übergang vom Rechteck zur Kuppel wird durch Steinschichten der Grabkammer ermöglicht, die

[10] S. Reinach a. a. O, S. 32 ff., Taf. Ab. — Durm a. a. O. S. 238 ff. Abb. 72-76.— C. Tolstoi-S. Reinach-N. Kondakow, Antiquités de la Russie Méridionale (1892), S. 28, Abb. 24. — Minns, Skythians and Greeks, S. 194, Abb. 86-87. — M. Ebert a. a. O. S. 318-319, Abb. 10. — F. Schachermeyr, Etruskische Frühgeschichte, S. 92.

[11] S. Reinach a. a. O. S. 30, Taf. A. — Durm a. a. O. S. 241, ff. Abb. 77. — Ebert a. a. O. S. 319, Abb. 108. — Minns a. a. O. S. 196, Abb. 89. — Es sei erwähnt, dass das von Schachermeyr unter den in linearer Vorkragungstechnik bedeckten Grabbauten angeführte Grabmal aus Olbia aus dem Ende des 2. Jh. n. Chr. (Grab des Heuresibios und der Arete) mit einem richtigen Tonnengewölbe bedeckt ist (vgl. Minns a. a. O. S. 417 ff., Abb. 308-309), mit Bauten dieser Serie also nichts zu tun hat.

[12] Ueber Populonia allgemein: Minto, Populonia (Firenze 1922). Schachermeyr a. a. O. S. 123 ff. — Casal Marittimo: Petersen, RM. XIII, 1898, S. 409 ff. Minto, Studi Etruschi IV, S. 58 ff. Schachermeyr a. a. O. S. 126. — Corneto: Schachermeyr a. a. O. S. 130. Vgl. die in Anm. 4 gegebene Bibliographie. Volterra: Schachermeyr a. a. O. S. 170. — Ueber Quinto Fiorentino vgl. unten Anm.

[13] A. Akerström, Studien über die etruskischen Graeber (Skrifter utvigna av Svenska Institutet i Rom III), Lund 1934, S. 141, Abb. 34, I.

[14] Petersen, RM. XIX, S. 244 ff. — Akerström a. a. O. S. 194. — Schachermeyr a. a. O. S. 170.

[15] Akerström a. a. O. S. 130 ff.

sich noch oben zu allmachlich abrunden [16].- Die Graeber, die von italienischen Archaeologen als "corridoio„ - Graeber bezeichnet werden, haben eine Decke, die wie in Maltepe, aus vorkragenden, an den Aussenseiten schraeg abgearbeiteten Steinschichten besteht [17]. Als charakteristisches Beispiel dieser Gattung kann das "Regolini Galassi„ - Grab bei Caere angeführt werden [18]. — Interessant ist ferner ein Grab von Caere, das aus einem Korridor, einem Vorraum und zwei Grabkammern, die in einer Achse hintereinander liegen, besteht und als Decke des rechteckigen Vorraumes ein "Klostergewölbe„ hat [19].

Wie aus diesen Beispielen zu sehen ist, bilden die Kuppelgräber, obwohl die lineare Vorkragungstechnik auf ein ziemlich weites Gebiet verbreitet ist, in den etruskischen Nekropolen eine Ausnahme [20]. Diese Grabform muss also nach Etrurien aus einem fremden Kulturgebiet übertragen worden sein. Ähnlichkeiten, aber auch Abweichungen, die diese Gräber gegenüber den thrakischen und südrussischen aufweisen, zeigen, dass dieser Typus nicht von der Balkanhalbinsel oder den Nordufern des Schwarzen Meeres nach Italien gekommen sein kann, sondern dass für beide Gruppen ein gemeinsames Ausgangszentrum vorhanden sein muss. Dieses Zentrum liegt in Griechenland und der Ägäis.

IV. Griechenland

Die grössten und ältsten Kuppelgräber sind, wie bekannt, bei Mykene gefunden worden, die vom Ende des 16. Jh. bis ins 14. Jh. hineinreichen. Aber auch in anderen Gegenden Griechenlands lassen sich Kuppelgräber bis ins 12. Jh. hinein verfolgen. Ja sogar nach der dorischen Wanderung stirbt dieser Grabtypus nicht völlig aus und hält sich, obwohl in dekadenter Form, in Thessalien bis ins 8. Jh. v. Chr. Auf S. 14-15 sind in Anlehnung an die Fundstatistik von Wiesner (Grab und Jenseits, S. 1. ff) und die Angaben von Karo (RE. Suppl. -Bd. VI, S. 604 ff.) und unter Berücksichtigung der Dreigruppeneinteilung von Wace [21] die wichtigsten Kuppelgräber von Griechenland in einer Liste zusammengestellt worden, wobei auf den Durchmesser und die Höhe der Kuppel besonderer Wert gelegt worden ist.

Aus dieser Liste ist zu ersehen, dass Mykene die meisten (9 Beispiele) und die grössten Kuppelgräber besitzt. Sonst sind in Vasiliko-Kopanaki 4, in Kakovatos 3, in Bodia 2, in Dimini 2, in Thorikos 2, in Pylos 2 und an allen anderen Orten nur ein einziges Kuppelgrab vorhanden. Gräber der ersten Gruppe sind in Mykene und Euboia, der dritten Gruppe in Mykene und Orchomenos zu treffen. Am meisten verbreitet sind die Gräber der zweiten Klasse, die anscheinend gegenüber den technisch unvollendeten der ersten und den sehr kostspieligen der dritten Gruppe von den mykenischen Architekten bevorzugt worden sind.

Man kann die Kuppelgräber nach ihrer Grösse in drei Klassen teilen. Die erste Klasse enthält Gräber, deren Durchmesser zwischen 5,50 - 7 oder 8 - 9 , die zweite Klasse solche, deren Durchmesser zwischen 10-12, die dritte Klasse solche deren Durchmesser zwischen 13-14 m schwankt. Ein Meisterwerk dieser Serie ist das sogenannte Grab des Atreus, bei dem die Kuppelhöhe 13 m erreicht hat (Abb. 17). Die vom Zentrum des Kuppelgrabbaues, d. h. von Mykene, entfernt liegenden Graeber, wie z. B. das Grab von Kopanaki (Durchm. 5,35) oder von Bellusia (Durchm. 4,20), zeichnen sich durch ihre bescheidenen Maasse aus. Diese Grabform ist verhaeltnismaessig spaet (S. H. III) nach Thessalien eingedrungen, hat aber hier noch ein paar Jahrhunderte weiter gelebt.

Bei den meisten Graebern pflegt die Kuppelhöhe etwas kleiner zu sein als der Durch-

16 So beim Pietrera-Grab bei Vetulonia: Akerström a. a. O. 132 ff., Abb. 32, 1-2. Schachermeyr a. a. O. 157 und die dort Anm. 8 wiedergegebene Bibliographie. Falchi (NSc. 1893, S. 158) und v. Duhn (RV. XIV, S. 163-4) behaupten mit Unrecht, dass dieses Grab eine richtige Kuppel gehabt habe. Vgl. Minto, Populonia, S. 111 ff.

17 Schachermeyr a. a. O. S. 132 ff.

18 v. Duhn, RV. II, S. 254 ff. Taf. 116 b-118 a-b. Schachermeyr a. a. O. S. 134 ff. Vgl. die dort Anm. 3 zusamengestellte Bibliographie.

19 Schachermeyr a. a. O. S. 136.

20 Akerström a. a. O. S. 146.

21 Wace-Heurtley, BSA. XXV, 1921-22, S. 284 ff. — Vgl. ausserdem Persson, The Royal Tombs of Dendra, S. 140 ff. G. Karo, RE. XVI, I, Sp. 1018 ff. — J. Wiesner, Grab und Jenseits, S. 75 ff.

messer der runden Kammer. Nur einige spaetere Kuppelgraeber (z. B. Tiryns, Dimini, Menidi) weichen von dieser Regel ab. Das elastisch geschwungene Profil der Kuppel von Tiryns ist besonders beachtenswert.

Saemtliche Kuppel sind in konzentrischer Vorkragungstechnik errichtet; das Innere der Kuppel pflegt glatt zu sein. In Mykene (Atreusgrab) und Orchomenos sind Löcher und Reste von Bronzenaegeln zur Befestigung eines Metallschmuckes noch vorhanden. Beim Grab A von Kakovatos und beim Grab I von Bodia, die sich durch eine aeusserst sorgfaeltige Technik auszeichnen, sind die Lagerfugen nach Innen etwas geneigt, sodass sich die falsche Kuppel einer echten Kuppel naehert.

Ein wichtiger Punkt ist noch bei diesen Graebern hervorzuheben, dass sie naemlich bis zu ihrer Spitze mit Erde zugeschüttet gewesen sein müssen[22]. Hügeliges Gelaende, besonders die Hügelabhaenge, waren zur Errichtung solcher Gebaeude besonders geeignet. Wenn ein Teil des Grabes trotzdem aus der Erde hervorragte, so wurde er mit einem künstlich aufgeschütteten Hügel zugedeckt (z. B. Kyklopengrab, Epano Phurnos, Kato Phurnos und Löwengrab bei Mykene, Grab von Dendra). Aber haeufig sind Kuppelgraeber auch frei auf ebenem Gelaende errichtet und dann mit einem künstlichen Hügel bedeckt worden, wordurch sie besser geschützt wurden und dadurch noch monumentaler wirkten (z. B. Bodia, Kopanaki, Osmanağa, Patras, Menidi, Marathon, Thorikos, Kapaklı). Auf eine Fernwirkung berechnet scheinen die Graeber von Tragana, Kakovatos - Pylos und Vaphio zu sein.

Die meisten dieser Graeber sind schon in sehr frühen Zeiten geplündert worden. Das Atreusgrab lag schon zur Zeit von Pausanias offen (vgl. Paus. II, 16,2). Dass die festlaendischen Graeber aehnlich wie die thrakischen und südrussischen, reiche Beigaben enthielten, haben mehrere, vor einiger Zeit entdeckte Graeber gezeigt[23]. In der Grabkammer ruhten die Toten in einfachen Gruben, in Steinkisten oder gar in Schachtgraebern, die im Innern der Kammer unregelmaessig verteilt sind.

Nach der dorischen Wanderung sind die Kuppelgraeber in Griechenland nicht, wie lange vermutet worden ist, gaenzlich verschwunden. Es laesst sich heute feststellen, dass in nachmykenischer Zeit einige Kuppelgraeber weiter benutzt (z. B. Heraion, Tragana) und dass in einigen Handlungen des Totenkultes weiter gepflegt worden sind (Menidi, Kopanaki). In der Peloponnes, in Bartholomio und in Chalandritsa sind sogar einige Graeber dieser Art erst in spaeter Zeit neu errichtet worden. Doch bildeten die Kuppelgraeber damals in Südgriechenland eine Ausnahme. Im Norden, in Thessalien dagegen laesst sich heute nachweisen, dass diese Grabform sich bis ins 8. Jh. v. Chr. gehalten hat. Auf S. 17. sind in einer Liste die wichtigsten thessalischen Kuppelgraeber zusammengestellt. Aus dieser Liste laesst sich entnehmen, dass die Grabbauten aus einer runden oder ovalen Kammer und einem kurzen Korridor bestehen. Der Durchmesser schwankt zwischen 2,30 und 5,20 m. Die Kuppel ist aus unregelmaessigen kleinen Steinen gebaut; es kommt aber auch vor (z. B. in Marmariani), dass die untersten Schichten aus grossen, ziemlich sorgfaeltig bearbeiteten Quadern bestehen. Um den oberen Schichten eine grössere Festigkeit zu verleihen ist auch Erde oder Ton verwendet. Aber trotz dieser Bemühüngen sind fast alle Kuppeln eingestürzt, sodass man von den Kuppelformen und Kuppelhöhen keine klare Vorstellung gewinnen kann. Bei einigen Graebern in Sesklo laesst sich jedoch feststellen, dass die Höhe der Haelfte des unteren Durchmessers entspricht, dass also auch hier, wie in Etrurien, die Kuppeln halbkugelig gewesen sind. Die Korridore liegen teils in der Achse der Grabanlage; teils sind sie durch Verlaengerung der Grabkammermauern entstanden und stehen daher schraeg zur Kammer. Die Dromoi sind aus kleinen unregelmaessigen Steinen gebaut. In vielen Faellen ist nur ein Ende mit flachen Steinen bedeckt. Der Zugang vom Korridor zur Grabkammer besitzt gewöhnlich keine Tür. Dass dieser Eingang mit grossen Steinen zugemauert werden konnte, zeigen die Graeber 3 und 6 von Marmariani.

[22] Chr. Belger, Die griechischen Kuppelgraeber. Berlin. Progr. 1887, S. 7. Ueber künstlich aufgeschüttete Hügel über diesen Grabbauten vgl. noch die ausführliche Behandlung von N. Valmin, Tholos tombs and tumuli. Corolla Archaeologica princip. Hered. regni Sueciae Gustavo Adolpho dedicata (Lund 1932), S. 216 ff.

[23] G. Karo, RE. Suppl. - Bd. VI, Sp. 590 ff.

Man darf wohl im Allgemeinen annehmen, dass die thessalischen Kuppelgraeber nachmykenischer Zeit nicht mehr als monumentale Anlagen empfunden wurden, sind sie doch gleich ganz gewöhnlichen Graebern in grosser Anzahl und in unsorgfaeltiger Technik errichtet. Es ist klar, dass ein so dekadenter Grabtypus sich nicht lange halten konnte. So sehen wir denn, dass diese Graeber auch in Thessalien im 8. Jh. v. Chr. völlig verschwinden.

V. Kreta und die anderen Aegeischen Inseln

Es ist auffallend, dass Kreta, welches im 3. Jt. v. Chr. die Rundgräber der Messara hervorgebracht hat[24], im 2. Jt. diesen Grabtypus nicht mehr verwendet hat. Ganz vereinzelt und in einer nachlässigen Bauweise sind hier die Kuppelgraeber des 2. Jts. gebaut (wie z. B. Hagios Theodoros oder Platy-Psychro[25]). Dagegen lassen sich in den Gräbern von Muliana, die viereckigen Grundrisses sind, Eckzwickel und darauf sitzende falsche Kuppel nachweisen[26]. Gegenüber dem Zurücktreten der konzentrischen Vorkragungstechnik scheint im 2. Jt. die lineare Vorkragungstechnik verbreitet gewesen zu sein. Diese Gruppe von Graebern, von denen das "Königsgrab„ oder das Grab Nr. 1 von Isopata typische Beispiele bilden[27] (Abb. 24), bestehen aus einer rechteckigen Grabkammer, die mit einem durch Vorkragen der Langseiten gebildeten spitzen Gewölbe gedeckt ist, und aus einem langen Dromos.

In nachmykenischer Zeit sind dagegen Kuppelgräber in Kreta ziemlich weit verbreitet. Wir stellen auf S. 19 die wichtigsten Gräber dieser Zeit zusammen. Es geht daraus hervor dass diese submykenischen sowie protogeometrischen Gräber, genau wie in Thessalien, sehr klein sind, dass ihr Durchmesser zwischen 1 und 2 m schwankt und dass diese Grenzen nur in einigen Ausnahmefällen überschritten werden (wie z. B. in Praisos A) (Abb. 18). Die Grundrisse sind nicht sehr regelmässig. In Kurtes gibt es einige Grabkammern ovalen Grundrisses; ein Grab ist aussen halboval, ein anderes weist im Inneren die Form eines griechischen Ω auf. Vor der Grabkammer befindet sich ein kurzer Dromos (Kamares, Kavusi, Erganos) oder, wie bei den Gräbern der Messara, ein rechteckiger Vorraum (Praisos A). In einigen Gräbern sind weder Dromoi noch Vorräume vorhanden (wie z. B. in Kurtes). Die Kuppel ist, wie in Thessalien, in einer schlechten Technik aus wenig bearbeiteten Steinen errichtet. Trotzdem diese Kuppeln eingestürzt sind, lässt sich doch in einigen Fällen nachweisen, dass manche halbkugelig (Praisos A), andere bienenkorbartig waren. Über diesen Grabanlagen befindet sich meistens kein Tumulus. Da wo er vorhanden ist, erstrebt er in keinem Fall Monumentalität.

In der Nekropole von Thera kann eine einzige Grabanlage (Nr. 42) als Kuppelgrab bezeichnet werden[28]. Der Durchmesser beträgt 2 m; vor dem Eingang, der mit grossen Pfosten umrahmt ist, befindet sich weder Korridor, noch Vorkammer.

Sonst lassen sich auf Kreta Grabanlagen feststellen, die, wie in Etrurien, aus einer quadratischen oder rechteckigen Kammer und einem Dromos bestehen. Die falsche Kuppel, die auf Eckzwickeln ruht, ist die übliche Dachform (Praisos B und E) (Abb. 19-20); durch lineares Vorkragen aller vier Seiten gebildete, pyramidal abgestufte Decken kommen gleichfalls vor (Panagia)[29].

In der Nekropole von Thera sind, ausser dem oben erwaehnten richtigen Kubbelgrab noch solche Graeber vorhanden, die ovalen, hufeisenförmigen oder viereckigen Gundrisses sind; auch diese haben auf Eckzwickeln sitzende falsche Kuppeln. In einem Grab ist in der

[24] St. Xanthudidis, The vaulted tombs of Messara (London 1934). Vgl. noch für die Bibliographie Wiesner a. a. O. S. 4-6, Nr. 11-24, 27-28, 30-31, 34-38, 39-40, 43-44, 49-52.

[25] Hagios Theodoros: Wiesner a. a. O. S. 32, Nr. 135. — Platy (Psychro): Wiesner a. a. O. S. 43, Nr. 47.

[26] Wiesner a. a. O. S. 31, Nr. 254.

[27] Königsgrab von Isopata: A. Evans, Archaeologia LIX, 1906, S. 136 ff. Evans, The Palace of Minos IV, 2, S. 771 ff. Wiesner a. a. O. S. 31, 79, 80.- Grab Nr. 1 von Isopata: Archaeologia LXV, 1914, S. 6 ff. Evans a. a. O. IV, 3, S. 775 ff.

[28] Thera. Untersuchungen, Vermessungen und Ausgrabungen in den Jahren 1895-1898. Hrsgb. v. Frhr. Hiller von Gaertringen. Bd. II (Dragendorff). E. Pfuhl, AM. XXVIII, 1903, S. 45-46, Abb. 11.

[29] Praisos B und E: BSA. VIII, 1901-02, S. 245 ff. , 254. — Panagia: AJA. 1901, S. 284-5, Abb. 12.

Mitte der Hauptkammer die Basis einer Holzsaeule gefunden worden, die wie in Etrurien, als Stütze der Kuppel diente[30]. Alle diese Grabbauten haben keine Aufschüttung.

VI. Anatolien

In Anatolien ist bis jetzt ein einziges mykenisches Kuppelgrab gefunden worden. Es ist das Grab, welches bei den amerikanischen Ausgrabungen zu Kolophon in der Nekropole von Değirmendere im Jahre 1922 zutage getreten, aber leider bis jetzt nicht publiziert worden ist[31].

Da Graeber von diesem Typus, die dem 1. Jt. angehören, bisher nicht genügend untersucht oder gewürdigt worden sind, so begnügen wir uns hier damit, die Grabbauten nach der Art der Vorkragungstechnik in bestimmte Gruppen zu gliedern und in dieser Ordnung aufzuzaehlen.

I — *Graeber, die konzentrisches Vorkragen aufweisen.* In Milet soll ein Kuppelgrab aus dem 8. Jh. v. Chr. gefunden worden sein. Ueber dieses Grab ist jedoch ausser der kurzen Notiz von G. Karo im "Reallexikon der Vorgeschichte, Bd. VII, S. 196„ nichts bekannt[32].

Das Grabmal von Belevi in Lydien, von einem maechtigen Tumulus bedeckt, besteht aus einem langen, nach dem Ende zu breiter werdenden Korridor und zwei rechteckigen Kammern, von denen die erste als Decke ein einfaches "Laternendach„ die zweite ein falsches Gewölbe besitzt. Ueber den beiden Kammern befindet sich je ein runder Hohlraum, der mit einer im Innern abgestuften falschen Kuppel gedeckt ist[33]. Das Grabmal, auf das wir unten zurückkommen werden, wird von manchen Forschern ins 6., von anderen ins 3. Jh. v. Chr. datiert, gehört jedoch m. E. nach seiner ganzen Bauart in das 5. — 4. Jh. v. Chr. [34].

Der oberste Teil eines Kuppelgrabes ist von Dr. F. K. Dörner in Ekşioğlu (Şemseddin) in der Umgebung von İzmit gefunden und gründlich beschrieben worden. Es sind heute nur drei konzentrische Steinringe und ein Deckstein zu sehen. Ob der Grundriss der Grabkammer runde oder wie in Kreta und Etrurien rechteckige Form hat, kann nur durch eine Ausgrabung festgestellt werden[35].

Ein von R. Leonhard als " kyklopisches Bauwerk „ bezeichnete Anlage auf dem Işıkdağ in Paphlagonien besteht aus einer runden Kammer (Durchm. 6 m), einem Korridor (L. 8 m) und einem angebauten rechteckigen Raum, in dessen Waende Nischen eingebaut sind (Abb. 21). Die untersten Schichten der übereinander vorkragenden Steinkreise, die die Kuppel der runden Kammer gebildet haben, sind noch z. T. erhalten. Es ist sehr wahrscheinlich, dass wir es hier mit einer Grabanlage zu tun haben[36].

Es müssen an dieser Stelle noch einige merkwürdige karische Rundbauten besprochen werden, deren Mauern nach der einen Seite zu sich verdicken und in diesem Teil eine ganze Anzahl von Kammern, Korridoren und bei mehrstöckigen Anlagen, Treppen enthalten. Der Hauptraum ist rund, die Aussenwaende steigen senkrecht aufwaerts. Die Innenwaende dagegen bestehen aus vorkragenden Quaderschichten und scheinen an-

[30] AM. XXVIII, 1903, S.242.

[31] AA. 1922, Sp. 339. AJA. 1923, S. 68. VJb. 1,1926, S. 105. Wiesner a. a. O. S. 36, Nr. 290. Schachermeyr a. a. O. S. 89.

[32] Vgl. Schachermeyr a. a. O. S. 90.

[33] G. Weber, Tumulus et Hiéron de Bélevi, sur l'ancienne route d'Ephèse à Smyrne (*Μουσεῖον καὶ Βιβλιοθήκη* 1878-80, S. 89 ff.). Perrot - Chipiez, Histoire de l'Art dans l'Antiquité V, S. 280 ff., Abb. 182 ff. — Ueber die letzten Forschungen, wobei über der Vorkammer auch ein Hohlraum festgestellt wurde, vgl. OeJh. XXVIII, 1933, Beibl. Sp. 28 ff. (J. Keil).

[34] Nach Perrot-Chipiez gehört diese Grabanlage ins 6. Jh. v. Chr. Keil dagegen datiert den Bau aus geschichtlichen Gründen in das Jahr 250 v. Chr. Dieses interessante Grabmal wird hoffentlich bald gründlich publiziert werden.

[35] F. K. Dörner, Inschriften und Denkmaeler aus Bithynien (Istanbuler Forschungen. Bd. 14.), S. 16-17. Abb. 3 und Taf. XI, 1-2.

[36] R. Leonhard, Paphlagonia, S. 226 ff. , Abb. 71 und Taf. XV. — Leonhard führt als Analogie zwei Rundbauten an, die E. Boré seiner Zeit bei Iflani gesehen hat (Correspondances et mémoires d'un voyageur en Orient I, S. 293-4).

zudeuten, dass über dieser Rundkammer eine falsche Kuppel vorhanden war [37]. Als ein typisches Beispiel dieser Gruppe kann der Rundbau von Evce-ören in der Nekropole von Gökçağlar angeführt werden [38] (Abb. 23). Es ist jedoch mit Recht bezweifelt worden, ob über der runden Kammer, deren Durchmesser 22 m betraegt, eine falche Kuppel gesessen hat, die in diesem Falle eine Höhe von 18-20 m besessen haben müsste [39]. Zur Lösung dieses Problems müssen diese karischen Rundbauten, die wohl Grabbauten gewesen sind, gründlich aufgenommen werden. Die Anlagen zeigen aber deutlich, dass die konzentrische Vorkragung in Karien im 1. Jt. ausgeübt worden ist. — In derselben Nekropole von Gökçağlar sind auch Grabbauten quadratischen Grundrisses gefunden worden, die Eckzwickel und darauf sitzende falsche Kuppel aufweisen [40]. — Dass rechteckige Raeume auch ohne Eckzwickel mit einer Kuppel gedeckt werden können, zeigen die von Paton mit den Buchstaben A und B bezeichneten Grabanlagen von Asarlık aus protogeometrischer Zeit [41] (Abb. 22).

II — *Grabbauten, die lineares Vorkragen aufweisen.* Einige Graeber in der lydischen Nekropole von Bintepe bei Sardes weisen bereits diese Technik auf. Der Korridor des Alyattes - Grabes ist höchst wahrscheinlich mit einem falschen Gewölbe gedeckt [42]. Ein durch lineares Vorkragen gebildetes spitzes Gewölbe zeigt das "Tantalosgrab„ auf dem Yamanlar Dağ bei Smyrna [43], ein halbrundes Gewölbe dagegen die Grabbauten von Belevi (zweite Kammer) [44] und von Geresi [45] (Abb. 26) Dieses letzte, leider nur durch ganz ungenügende Plaene bekannte Gebaeude gehört nach seiner ganzen Bauart höchst wahrscheinlich in das 5. — 4. Jh. v. Chr.

Interessante Varianten der durch lineares Vorkragen gebildeten abgestuften oder im Querschnitt dreieckigen Decken zeigt die grosse Grabanlage von Orakbükü in Karien [46]. Ein quadratischer Raum (im Plane A) hat eine pyramidale, abgestufte Decke, gebildet aus sieben Schichten, die von allen vier Wänden vorkragen [47] (Abb. 28).

In Karien kommen ähnliche Decken auch bei Wohnbauten vor. Als Beispiel kann das Haus in Alazeytin angeführt werden, dessen zwei Kammern abgestufe Decken zeigen [48] (Abb. 29).

III — *Bauten, die eine Verbindung von konzentrischer und linearer Vorkragungstechnik zeigen.* Ein neues Beispiel dieser Gruppe bildet das Grabmal von Mudanya in Bithynien, das vom Verfasser dieser Zeilen gemeinsam mit Prof. E. Mamboury im Juni 1942 untersucht

37 W. R. Paton - J. L. Myres, JHS. XVI, 1896, S. 248 ff.

38 JHS. XVI, 1896, S. 250-1. ASAtene IV-V, 1921-22, S. 429 ff.

39 Paton und Myres haben sich sicherlich geirrt, indem sie über dem Rundraum eine Kuppel von 7-8 m angenommen haben. Eine solche Kuppel über einem Raum, dessen Durchmesser 22 m erreicht, ist konstruktiv gar nicht möglich, Aber dass über diesem Raum eine 18-20 hohe Kuppel gesessen hat, ist auch schwer anzunehmen. Vielleicht bestand der obere Teil der Kuppel, falls es überhaupt je vorhanden war, aus Holz. Vgl. die Ausführungen von Paton in JHS. XVI, 1896, S. 251, Anm. 1.

40 ASAtene IV-V, 1921-22, S. 428 ff.

41 Paton, JHS. VIII, 1887, S. 66 ff. Perrot - Chipiez a. a. O. V, S. 317, Abb. 213-5.

42 Lydische Kammergraeber: Perrot - Chipiez a. a. O. V. S. 275 ff. Abb. 17. Alyattes - Grab: Olfers, Abh Berl. 1858, Taf. 3-4. Perrot - Chipiez a. a. O. V, S. 270, Abb. 160 und S. 272, Abb. 162. Dass dieser Korridor kein richtiges, sondern ein falsches Gewölbe besitzt, ist, wie Schachermeyr mit Recht betont hat (a.a. O. S. 103) höchst wahrscheinlich. Auch dieses interessante Grabmal müsste gründlich aufgenommen werden.

43 Ch. Texier, Description de l'Asie Mineure II, S. 283-84. G. Weber, Le Sipylos et ses monuments, S. 19-20. Perrot - Chipiez a. a. O. V, S. 48 ff. - Oe Jh. 1932, Beibl. Sp. 149 ff. — Die Ansetzung von Schachermeyr in das 8. Jh. v. Chr. (a. a. O. S. 104) ist sicherlich zu hoch. Nach seiner orthogonalen Technik und seiner ganzen Bauart gehört auch dieses Grabmal m. E. in das 5. - 4. Jh. v. Chr.

44 Perrot - Chipiez a. a. O. V, S. 283, Abb. 187.

45 Paton, JHS. VIII, 1887, S. 78 ff. Perrot - Chipiez a. a. O. V, S. 318-19, Abb. 216-218. Paton - Myres, JHS. XVI, 1896, S. 246-47, Abb. 19-21. — Schachermeyr hat sich gewiss geirrt, wenn er über der Grabkammer eine durch konzentrisches Vorkragen gebildete Kuppel annimmt, die auf Eckzwickeln ruht (a. a. O. S. 101). Die Datierung dieses Baues in das 7. — 6. Jh. v. Chr. halte ich für viel zu früh.

46 ASAtene IV-V, 1921-22, S. 442 ff. — Aehnliche grosse Grabanlage bei Orakada: JHS. XVI, 1896, S. 254 ff. Abb. 31. ASAtene IV-V, 1921-22, S. 444.

47 ASAtene IV-V, 1921-22, S. 443, Abb. 50.

48 JHS. XVI, 1896, S. 169. ASAtene IV-V, 1921-22, S. 433 ff.

maehlich in Vergessenheit zu geraten. Zwar lebt dieser Typus in Thessalien bis zum 8. Jh. v. Chr. weiter, aber die ganze Auffassung des Kuppelgrabes hat sich vollkommen veraendert. Das Kuppelgrab ist jetzt nicht mehr nur an eine besondere Gesellschaftsschicht gebunden. Es werden in dieser Periode zwar viele, jedoch kleine und unsorgfaeltig ausgeführte Grabanlagen dieser Art errichtet. Aber die Kuppelgraeber des 2. Jts. scheinen nicht nur auf Griechenland beschraenkt gewesen zu sein. Die mykenische Kultur hat sich in ihrer Glanzperiode, d. h. um die Mitte des 2. Jts., auf ein viel breiteres Gebiet ausgedehnt und hier viel dauerhaftere Spuren hinterlassen, als man es bisher ahnen konnte. So ist denn die Sitte des Kuppelgrabes auch in benachbarte Laender eingezogen und hat sich in Gegenden, wo der Feudalismus lange Zeiten überdauert hat, z. B. in Thrakien, Südrussland und Anatolien erhalten. In diesen Laendern ist die Tradition der Kuppelgraeber aus Gründen, die heute nicht mehr festzustellen sind, in gewissen Perioden stark fühlbar gewesen, in anderen ist sie zurückgegangen, ohne jedoch bis zur Erfindung richtiger Kuppeln vollkommen zu verschwinden.

Unter den Laendern, die starken mykenischen Einflüssen ausgesetzt gewesen sind, ist an erster Stelle, neben Makedonien, Thrakien zu nennen. Auf die Wichtigkeit und die Kraft dieses Einflusses hat Prof. B. Filow hingewiesen[56] und das Vorhandensein der Kuppelgraeber in Thrakien zu einer Zeit (5. — 4. Jh. v. Chr), als dieser Typus in Griechenland schon seit langem erloschen war, durch das Weiterleben der mykenischen Kulturwirkungen in einem Land, das keinen grossen ethnologischen Umwaelzungen unterworfen war und keine allzu rasche Kulturentwicklung durchgemacht hatte, erklaert. Wenn wir in der Tat die thrakischen Kuppelgraeber mit denen des griechischen Festlandes vergleichen, so sehen wir, dass trotz des grossen Zeitabstandes zwischen beiden Gruppen gewisse auffallende Aehnlichkeiten vorhanden sind. Diese Übereinstimmungen können wir in sieben Punkten zusammenfassen.

1 — Ueber vielen mykenischen Kuppelgraebern befindet sich eine stattliche Aufschüttung. Selbst in Faellen, wo diese Grabanlagen in die Abhaenge natürlicher Hügel eingeschnitten sind, wird der aus dem Gelaende hervortretende Teil mit einem kleinen Hügel überdeckt. Saemtliche thrakischen Kuppelgraeber befinden sich unter Tumuli, die bis zu 15 m hoch sein können (z. B. Maltepe).

2 — Das Grab von Maltepe mit seinem langen Korridor stimmt am ehesten mit griechischen Kuppelgraebern überein, unterscheidet sich jedoch von diesen dadurch, dass zwischen Rundkammer und Korridor zwei Vorraeume eingeschoben sind. In Eriklice ist der Korridor kurz und liegt nicht in der Achse der Grabanlage. Die Grabmaeler von Kırklareli B und von Kurtkale, die an Stelle des Korridors eine Vorkammer besitzen, weisen Aehnlichkeiten mit den Rundgraebern der Messara, mit dem Grab A von Praios oder mit den etruskischen Graebern von Volterra auf. Es ist jedoch wahrscheinlicher, dass diese Vorkammer unter dem Einfluse der "makedonischen„ Graeber, auf die wir unten noch zurückkommen werden, entstanden sind.

3 — Die thrakischen Kuppelgraeber können wegen ihrer ausgezeichneten Steintechnik mit mykenischen Graebern der zweiten oder, wenn man von den Grössenverhaeltnissen absieht, mit denen der dritten Gruppe verglichen werden.

4 — In beiden Laendern sind die Kuppeln in konzentrischer Vorkragungstechnik errichtet und im Innern glatt. Zum Schmuck des Atreusgrabes[57] bildet das Grab von Kırklareli B eine interessante Analogie.

5 — Wir haben oben gesehen, dass bei mykenischen Kuppelgraebern bestimmte Verhaeltnisse zwischen dem Durchmesser und der Höhe der Kuppel vorhanden sind, dass bei grossen Grabbauten die Höhe den Durchmesser nicht übertrifft und dass nur einige verhaeltnismaessig kleine Graeber der Spaetzeit von dieser Regel abweichen. Wie aus der Liste von. S. 39 zu ersehen ist, berücksichtigen auch die thrakischen Kuppelgraeber diese Regel. Nur Maltepe, das die kleinste Kuppel besitzt, bildet eine Ausnahme. Die thrakischen Grabbauten sind zwar in ihren Maassen viel bescheidener als die mykenischen. Das bisher be-

[56] Revue des Etudes Balcaniques III, 1937 S. 1 ff. BIAB. XI, 1937, S. 103 ff.
[57] Vgl. Perrot-Chipiez a. a. O. VI, S. 616 ff., Abb. 266 ff. und Taf. VII.

kannte grösste Grab (Kırklareli B), mit seinem Durchmesser von 6,80 entspricht etwa dem Kuppelgrab von Bodia (Durchm. 6,85) oder dem von Vasiliko (Durchm. 6,50 m). Die anderen kleineren thrakischen Kuppelgraeber stehen etwa mit den Grabbauten von Eleusis, Bellusia oder von Thessalien in einer Reihe, weichen jedoch von den letzteren durch ihre viel sorgfaeltigere Steintechnik ab.

6 — Die gedeckten Korridore der thrakischen Kuppelgraeber lassen sich in Griechenland in den Kuppelgraebern von Eleusis und von Thorikos oder den Kammergraebern von Spata nachweisen[58]. Auch in Griechenland sind diese Decken, wie bei Maltepe, im Querschnitt dreieckig. Diese Deckenform laesst sich übrigens in der mykenischen Architektur öfters nachweisen, z. B. an den berühmten Kasematten von Tiryns[59].

7 — Die Seitenpfosten der Türen mykenischer Kuppelgraeber stehen nicht ganz senkrecht, sondern sind nach dem Innern der Tür zu etwas geneigt, sodass die Türöffnung trapezförmig erscheint[60]. Eine aehnliche Einrichtung, die in letzter Linie auf eine technische Notwendigkeit, naemlich auf die Verringerung der Türspannweite zurückzuführen ist, findet sich auch in Thrakien.

Aber alle diese Uebereinstimmungen kann man durch eine direkte Beziehung der thrakischen Kuppelgraeber zu denen von Griechenland nicht erklaeren. Denn Grabbauten dieser Art wurden, wie schon oben betont worden ist, im 5. oder 4. Jh. v. Chr. in Griechenland nicht mehr errichtet. Es ist höchst wahrscheinlich, dass diese Grabform gegen die Mitte des 2. Jts. von Griechenland nach Thrakien übertragen wurde und dass sie dort für ihr Weiterleben und ihre Entwicklung einen günstigen Boden fand. Zwar sind die bisher zutage getretenen thrakischen Kuppelgraeber nicht aelter als das 5. Jh. v. Chr. Aber dass auch aeltere Typen eines Tages in Erscheinung treten werden ist sehr wahrscheinlich. Die sehr konservative Haltung Thrakiens in der Grabarchitektur werden wir durch einige typische Beispiele zu beweisen versuchen.

Trotz der oben aufgezaehlten Aehnlichkeiten sind zwischen thrakischen und mykenischen Kuppelgraebern auch erhebliche Unterschiede vorhanden. Die Vorraeume, die sich vor der eigentlichen runden Grabkammer befinden, oder Totenbetten, die wir in einigen Graebern festgestellt haben, zeigen, dass dieser Grabtypus in Thrakien mit der Zeit seine Ursprünglichkeit verloren hat und von anderen Grabtypen beeinflusst worden ist Diese Einflüsse scheinen hauptsaechlich von Graebern, die mit einem nicht sehr glücklichen Ausdruck als " makedonische Graeber „ bezeichnet werden[61], ausgegangen zu sein. Für die wechselseitigen Beziehungen bilden die Grabbauten A, B und C von Kırklareli typische Beispiele. Denn die Hügel, welche diese Grabbauten enthalten, liegen in einer geraden Linie und zeigen deutlich, dass gewisse Beziehungen zwischen dem Kuppelgrab B und den Kammergraebern von A und C bestanden haben. So ist der grosse rechteckige Vorraum von Kırklareli B m. E. von makedonischen Kammergraebern entlehnt worden. Daher ist es nicht unwahrscheinlich, dass dieser Vorraum wie bei A und C mit einem richtigen Tonnengewölbe versehen war, das in der Rekonsruktion auf Abb. 1 zu sehen ist. Dieser Einfluss laesst sich vielleicht noch klarer in Maltepe feststellen, wo zwischen der Grabkammer und dem Korridor zwei Vorkammer vorhanden sind[62].

Wir werden jetzt die Grabanlagen A und C von Kırklareli etwas naeher betrachten und zu zeigen versuchen, wie gewisse Grabtypen Jahrhunderte lang sich in Thrakien gehalten haben.

Der Bau unter dem Tumulus A, der nach Christodulos im Jahre 1874 entdeckt und ausgeplündert worden ist[63], besteht aus einem mit einem Tonnengewölbe überdeckten recht-

[58] Eleusis und Thorikos: Perrot-Chipiez a. a. O. VI, S. 417-18, Abb. 148. Spata: Ebenda S. 413.

[59] F. Winter, Kunstgeschichte in Bildern ², S. 74, 2.

[60] Perrot-Chipiez a. a. O. VI, S. 5C5 ff.

[61] B. Filow, BIAB. XI, 1937, S. 104 ff. Auf S. 105 ist eine Liste der bis zum Jahre 1937 bekannt gewordenen makedonischen Graeber gegeben.

[62] Vgl. das von Filow als Analogie angeführte Grab von Pydna (L. Heuzey-H. Daumet, Mission archéologique de Macédoine, S. 246 ff., Taf. 17 ff.).

[63] Vgl. oben S. 37.

eckigen Vorraum (L. 1,80; Br. 1,13; grösste Höhe 2,20) (Abb. 33) und aus der eigentlichen Grabkammer, die einen quadratischen Grundriss (3X3 m.) und zugleich eine Decke in Form eines Tonnengewölbes besitzt (grösste Höhe 2,66)[64] (Abb. 32). Zwischen den beiden Räumen befindet sich eine Tür, deren Pfosten rahmenartig profiliert sind. In der Grabkammer, die sich heute in einem stark beschädigten Zustand befindet, sind links vom Eingang drei Stufen zu sehen. Nach Christodulos befand sich hier ein steinernes Totenbett.

Unter dem Tumulus C, der nach Christodulos im Jahre 1828 von Russen ausgegraben sein soll[65], liegt ein Bau, der aus vier hinter einander gereihten Kammern besteht (Abb. 36). Zwischen diesen Raeumen sind mit grossen Steinpfosten umrahmte Türen vorhanden. Diese waren, nach einigen Resten zu urteilen, mit grossen Steinen zugemauert. Die zwei vorderen Kammern, die im Vergleich zu den zwei hinteren schmäler sind (1. Raum: 2,82×1,95. 2. Raum: 2,20×2,10), darf man als Vorräume auffassen (Abb. 35). Die dritte Kammer ist 3,12 m lang und 2,13 m breit, die vierte, die als eigentliche Grabkammer gedient hat, 3,12 m lang und 3,05 m breit (Abb. 34). Ein Teil des Tonnengewölbes der Kammer ist noch erhalten. In dieser Kammer wurde der Vorderteil eines Totenbettes gefunden, dessen Füsse mit in Relief ausgeführten Palmetten geschmückt war. An den Wänden waren bei der Ausgrabung deutliche Reste von rot und blau bemalten Fresken zu sehen. Auf den beiden Längsseiten der zweiten, jedoch nur auf der einen Längsseite der dritten Kammer sind steinerne Bänke vorhanden. Sowohl A als auch B, die aus einheimischem Kalkstein in sorgfältiger Steintechnik errichtet sind, zeigen auffallende Ähnlichkeit mit dem Kuppelgrab B und dürften daher zeitlich von dem letzteren nicht allzu weit entfernt sein.

Wenn wir nun die Grundrisse der Grabanlagen von A und C mit den Grundrissen der von Mikov in Sakar Planina ausgegrabenen „Dolmengräbern" vergleichen (Abb. 37-38), so sehen wir, dass zwischen beiden Gruppen eine auffallende Ähnlichkeit besteht. Die „Dolmengräber", die dem 8.-6. Jh. v. Chr. angehören und in einer ziemlich primitiven Technik errichtet sind, bestehen aus zwei oder drei hintereinander gereihten Räumen, die immer breiter werden und die aus grossen senkrecht gestellten und darüber horizontal gelegten Steinplatten bestehen[66]. Dass dieser Grundriss im 4.-3. Jh. v. Chr. in Thrakien noch weiterlebt, zeigen die Kammergräber A und C von Kırklareli. Einen ähnlichen Vorgang können wir auch für die Kuppelgräber annehmen und hoffen, dass Vorstufen eines Tages in Thrakien auftauchen werden.

Wir wenden uns nun weiter im Norden den südrussischen Kuppelgraebern zu. Ein Vergleich zwischen diesen und den thrakischen zeigt, dass gewisse Dachformen, wie z. B. auf Eckzwickel sitzende Kuppel oder in Form einer abgestuften Pyramide durchgeführte "Klostergewölbe„ in Thrakien nicht vorhanden sind. Die im Innern abgestufte Kuppel des Altın Kurgan aehnelt am ehesten der Kuppel von Eriklice, weicht jedoch von der letzteren dadurch ab, dass sie gleich von der Grundflaeche und nicht wie in Eriklice erst in einer bestimmten Höhe ansetzt, dass sie das Vorkragen der Steine nicht als dekoratives Motiv benutzt und ausserdem viel höher und schlanker ist als die Kuppel in Thrakien. Prof. Filow, der auf enge kulturelle Beziehungen zwischen Thrakien und Südrussland hinweist, ist der Meinung, dass dieser Grabtypus von Thrakien nach Südrussland gekommen sei[67]. Schachermeyr behauptet dagegen, die Kuppelgraeber seien durch jonische Kolonisten von den Küsten Westanatoliens nach der Krimhalbinsel gebracht worden[68]. Wir können nur sagen, dass zwischen den Knppelgraebern beider Laender keine direkte Verbindung besteht, dass in diesen abgelegenen Gegenden des Schwarzen Meeres gewisse seit sehr alter Zeit eine Kuppelgrabtradition gepflegt wurde und dass diese Tradition ihre Blütezeiten gehabt hat (wie z. B. im 4. Jh. v. Chr.), ohne jedoch ihre Ursprünglichkeit voll bewahren zu können.

Kleinasien, das mit einem irreführenden Ausdruck als " Durchgangsland „ bezeichnet

64 Christodulos a. a. O. S. 25, Anm. 2.
65 Vgl. oben S. 37.
66 V. Mikow, Annuaire du Musée National Bulgare VI, 1932-34. S. 99 ff.
67 Filow, BIAB. XI, 1937, S. 102 und Anm. 1.
68 Schachermeyr a. a. O. S. 194.

wird, das uns aber als ein Land uralter und origineller Kulturen und Traditionen entgegentritt [69] kannte die lineare Vorkragungsteeknik bereits in hethitischer Zeit. Die Tore von Boğazköy bilden hierfür typische Beispiele [70]. Wenn man bedenkt, dass sowohl vor wie nach der dorischen Wanderung die spaeter als Aiolien und Ionien bezeichneten Gebiete an der Westküste Kleinasiens von Achaeern besetzt worden sind [71], so kann man annehmen, dass die Kuppelgraeber mit diesen Kolonisten nach Kleinasien gebracht worden sind. Das spaetmykenische Grab von Kolophon, das Grab von Milet und die karischen Rundbauten können als Repräsentanten dieser Tradition an der West - und Südwestküste Kleinasiens gelten. Aber vereinzelte Beispiele in Lydien, Bithynien und sogar Paphlagonien zeigen, dass dieser Grabtypus auch in das Innere des Landes eingedrungen ist und hier einige Umaenderungen erfahren hat. Um in allen diesen sehr interessanten Punkten volle Klarheit zu erzielen, müssten neue Grabanlagen entdeckt, aber auch die bereits bekannten gründlich aufgenommen und publiziert werden. Es ist wahrscheinlich, dass die Verbindung zwischen linearer und konzentrischer Vorkragungstechnik sich hier vollzogen hat, dass naemlich Kuppeln, die mittels Eckzwickel auf dem Quadrat sitzen, hier erfunden worden sind. Es ist jedenfalls nicht zu leugnen, dass Kleinasien zwischen Südrussland einerseits und Kreta und Etrurien andererseits eine Mittelstellung einnimmt.

Die "Laternendaecher„ die wir in Kleinasien in Mudanya, Belevi, Karalar und Mylasa, in Thrakien dagegen nur bei Mezek (Kurtkale) kennen lernten und die nach Schachermeyr als eine vereinfachte, damit aber zugleich fortgeschrittene Form konzentrischer Vorkragungstechnik aufzufassen sind [72], stehen zugleich mit Eckzwickel in Verbindung. Diese Dachform, die mit der Holzkonstruktion in Verbindung steht, hat sich höchst wahrscheinlich in holzreichen Gegenden Kleinasiens beim Hausbau entwickelt und ist dann auch auf die Graeber übertragen worden. Zwischen Mudanya und Kurtkale ist wohl eine direkte Verbindung anzunehmen. Die Tatsache aber, dass solche Daecher in sehr verschiedenen Laendern auch heute noch vorkommen, zeigt nur, dass man bei gewissen Architekturformen mit dem Nackweis von Einflüssen oder Beziehungen sehr vorsichtig verfahren muss [73].

Kreta nimmt in der Kuppelgraeberfrage eine Sonderstellung ein. Die Rundbauten der Messara aus dem 3. Jt. v. Chr. leben hier im 2. Jt. nicht weiter. Einige in dieser Periode ungeschickt errichtete Kuppelgraeber zeigen, dass die Tradition geschwunden ist. Waehrend dieser ganzen Periode verwendet Kreta mit Vorliebe das lineare Vorkragen (Graeber vom Isopatatypus). Die Kreter haben diese Technik entweder von Aegypten [74] oder was wahrscheinlicher ist, von Kleinasien übernommen. Das Tantalos-Grab bei Smyrna kann als Repräsentant dieser an der Westküste Kleinasiens jahrhundertelang lebendigen Tradition gelten. Kreta hat Syrien in der Grabarchitektur stark beeinflusst, wie die Kammergraeber von Ras-Schamra und Minet-el-Beida es zeigen.

Im ersten Jahrtausend, in der submykenischen und protogeometrischen Periode, treten auch in Kreta, wie in Thessalien, die Kuppelgraeber in Erscheinung, jedoch, wie schon oben angedeutet wurde, in einer veraenderten Auffassung. Kuppel auf Quadrat, sowie pyramidal abgestufte Decken weisen wieder nach Kleinasien. —Für Kreta kann man zusammenfassend sagen, dass die Kuppelgraeber des 3. Jts. hier im 2. Jt. völlig verschwinden, dass trotz den engen kulturellen Beziehungen zwischen Griechenland und Kreta und trotz der Eroberung der Insel durch die Achaeer gegen 1400 v. Chr. Graeber dieser Form nicht eindringen, dass aber Bauten dieser Gruppe im 1. Jt., als sie anfingen in Griechenland in Vergessen-

69 Auf diese wichtige Tatsache hat Prof. Bosch in seinem Vortrag während des II. Türkischen Geschichtskongresses hingewiesen.

70 Vgl. z. B. K. Bittel, Die Ruinen von Boğazköy (1937), S. 18 ff., Abb. 10 ff. Vgl. auch die unterirdischen Gaenge bei den Mauern von Boğazköy: Bittel a. a. O. Abb. 8 und 20.

71 U. Wilcken, Griechische Geschichte³, S. 39 ff. A. M. Mansel, Mısır ve Ege tarihi notları, S. 238 ff.

72 Schachermeyr a. a. O. S. 104.

73 Schon Fergusson (History of Architecture, 1865, S. 334) hat auf die Verwandtschaft der Decke von Mylasa und einiger indischen Heiligtümer hingewiesen. Für weitere Belege, sowohl aus Indien und Turkistan, als auch aus der mittelalterlichen armenischen Architektur vgl. J. Strzygowski, Die Baukunst der Armenier und Europa II, S. 621 - 22 und 625 - 26 und die oben in Anm. 49 angeführten Artikel von E. Mamboury.

74 Z. B. Perrot - Chipiez a. a. O. I, S. 246 ff. und 536.

hei zu geraten, wieder auftauchen. Die im ersten Augenblick merkwürdig erscheinende Tatsache ist aber gerade bei einer Insel erklaerlich, die starken kulturellen Einflüssen ausgesetzt war und starke ethnische Verschiebungen und Veraenderungen erfahren hat.

Die mit falschen Kuppeln überdeckten runden oder rechteckigen Grabanlagen bilden in etruskischen Nekropolen eine Ausnahme [75], stehen jedoch mit kretischen Graebern dieser Art in engster Verbindung, sodass dieser Typus entweder von Kreta oder was wahrscheinlicher ist, von Kleinasien nach Etrurien gelangt sein muss. Vielleicht haben die Etrusker sowohl die konzentrische als auch die lineare Vorkragungstehcnik aus ihrer kleinasiatischen Heimat nach Italien gebracht.

Die Grabbauten, deren Decken in konzentrischer oder linearer Vorkragungstechnik oder in Verbindung beider Techniken errichtet sind, waren, wie oben ausgeführt wurde, im Altertum über ein ziemlich weites Gebiet verbreitet. Diese Grabbauten zeigen, dass gewisse von höheren Kulturen geschaffene Architekturtypen auf benachbarte Laender einwirken können und hier so Fuss fassen, dass sie imstande sind, sich sehr lange zu halten. Hierfür bilden die Kuppelgraeber von Kırklareli oder allgemeiner die Graeber von Thrakien markante Beispiele. Die Arbeit hat ferner gezeigt, dass das Kuppelgrabproblem noch lange nicht als gelöst zu betrachten ist, dass aber bei der Lösung dieses Problems Kleinasien geeignet ist, eine wichtige Rolle zu spielen. So fühlen wir uns denn berechtigt, sowohl von der Türkischen Geschichtskommission wie von unseren jüngeren Archaeologen viel grössere Aufmerksamkeit für die Graeberforschung in Kleinasien zu erwarten, als es bisher der Fall war.

Dezember 1942.

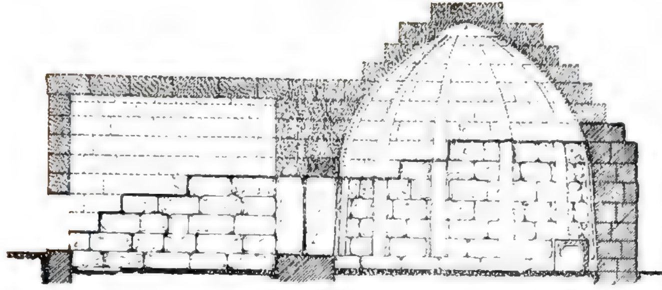
Dr. ARİF MÜFİD MANSEL

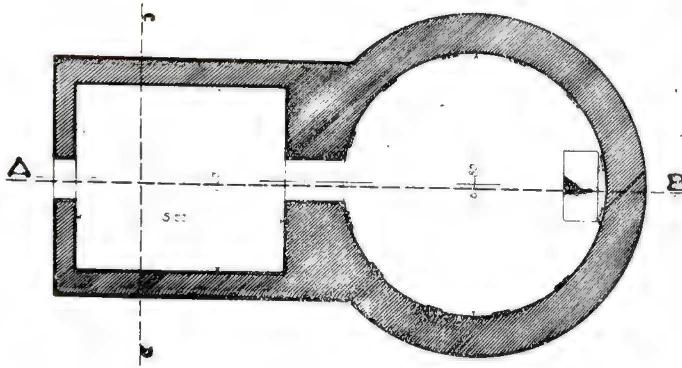
---

75 Akerström a. a. O. S. 146.

LEVHALAR

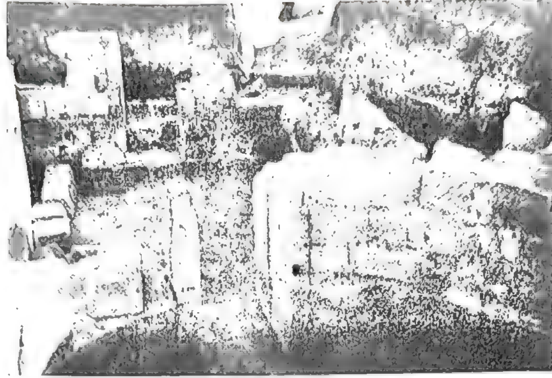
Kırklareli: Asılbeyli yolundaki
A Höyüğünde meydana çıka-
rılan Mezar odası A-B Kesimi
5-10-958

Duvarların bugünkü durumu (yüz ve kesimde)
" " Rekonstürüksiyon şekli " "

Res. 1 — Kırklareli. B kubbeli mezarı

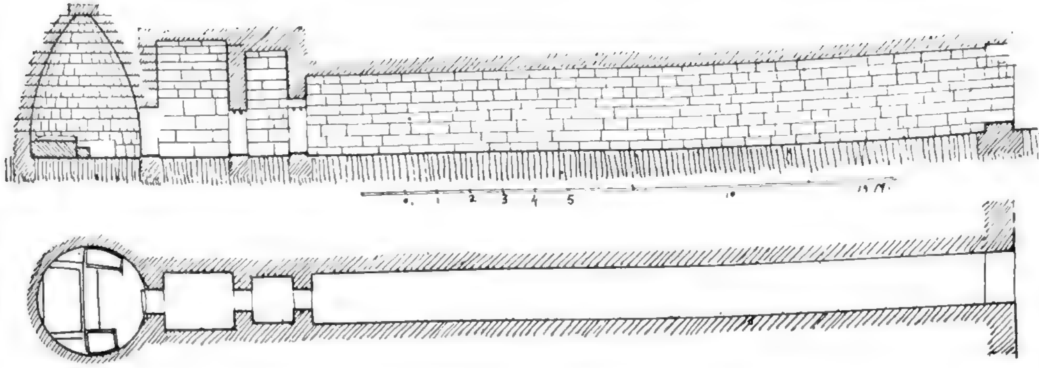
Res. 2 — Kırklareli B. Ön oda ve yuvarlak odanın kapısı

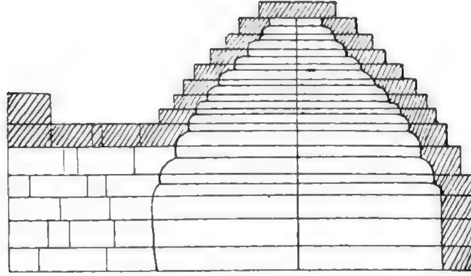
Res. 3 — Kırklareli B. Yuvarlak oda

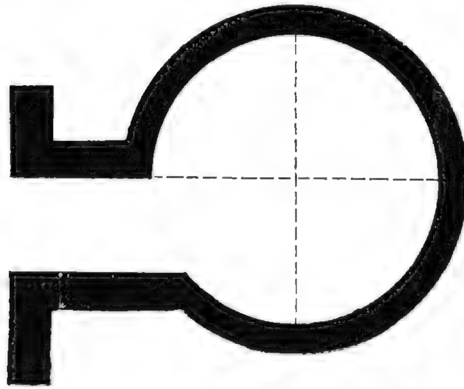

Res. 4 — Taş kubbe ve iç süsleri

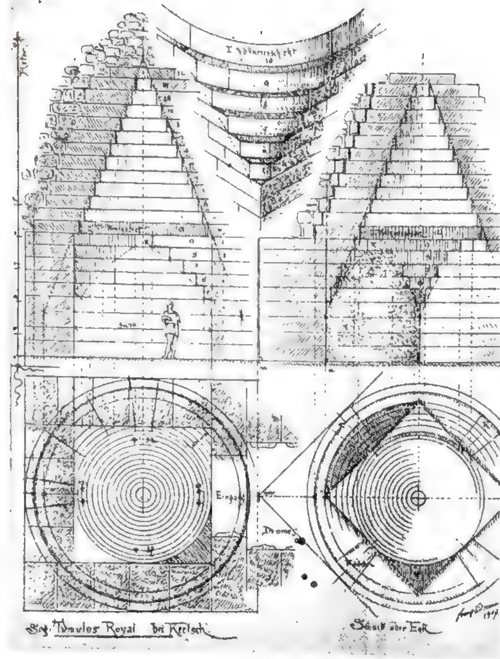

Res. — 8 Mezek. Maltepe kubbeli mezarı (Filov'a göre)

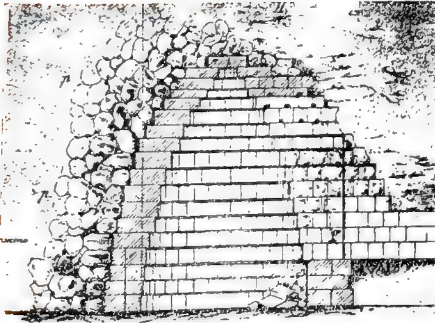

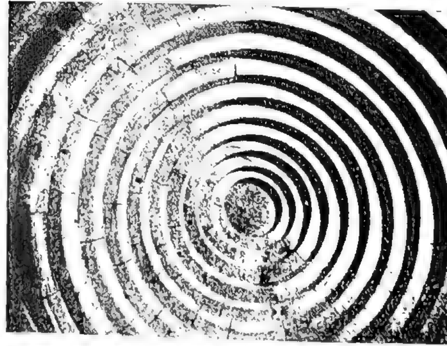
Res. 9 — Eriklice kubbeli mezarı (Hasluck'a göre)

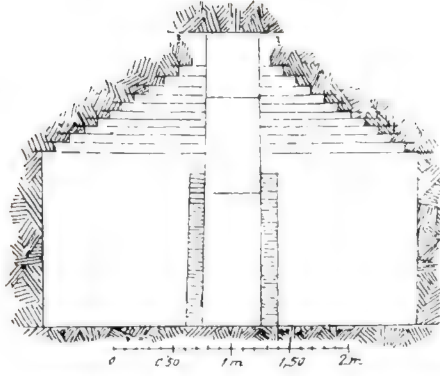
Res. 10 — Kerç civarında "Kıral Kurganı„ (Durm'a göre)

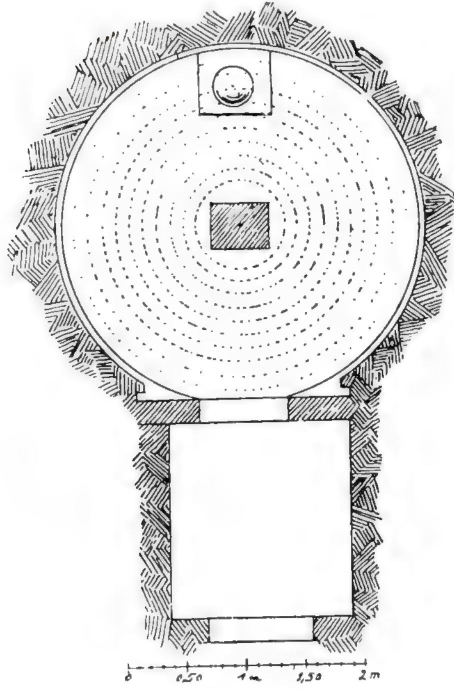

Res. 11 — Kerç civarında "Altun Kurgan„ (S. Reinach'a göre)

Res. 12 — Kıral Kurganı'nın kubbesi

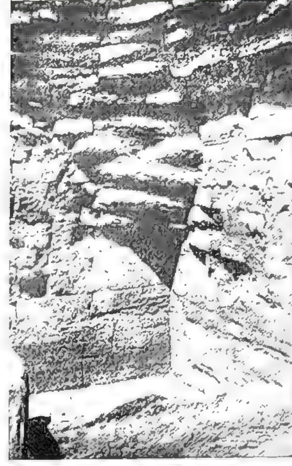

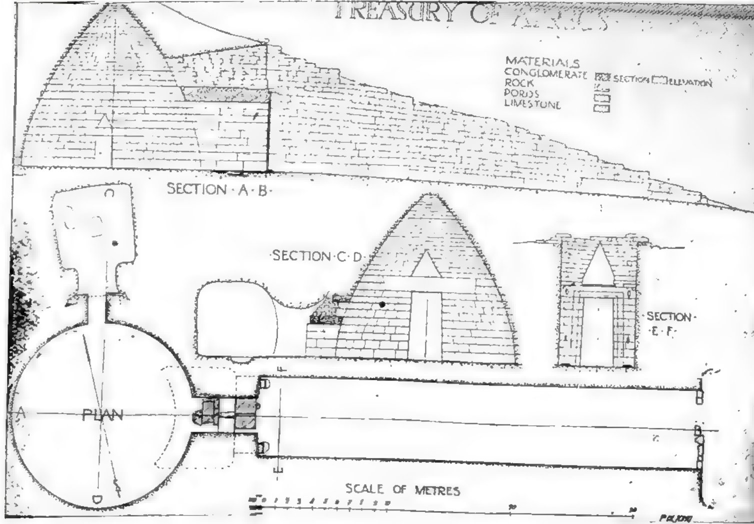
Res. 13-14 — Volterra'daki Etrüsk kubbeli mezarı (Petersen'e göre)

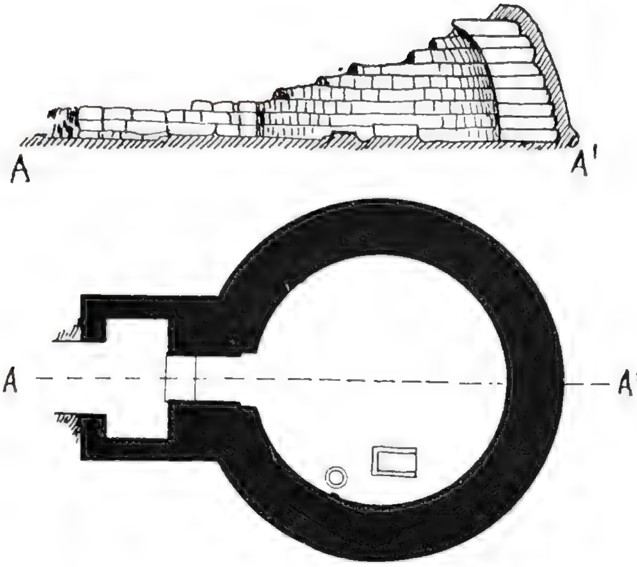
Res. 15 — Casal Marittimo kubbeli mezarının içi (Akerström'e göre)

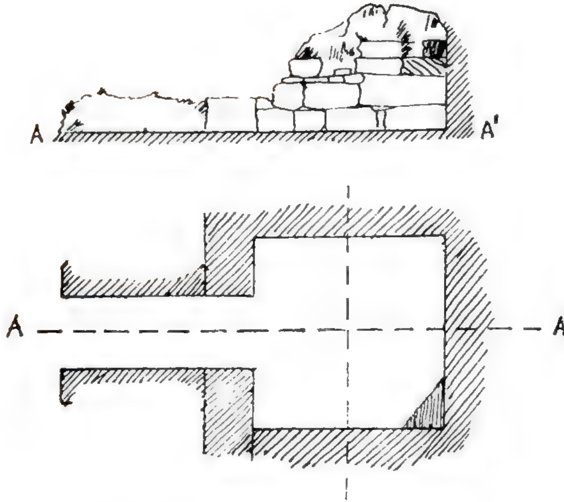
Res. 16 — Populonia mezarlarından birinin içi (Akerström'e göre)

Res. 17 — Miken civarındaki Atrevs kubbeli mezarı (Wace'e göre)

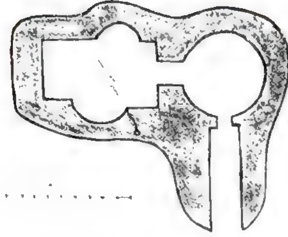
Res. 18 — Girit-Praisos A mezarı
(Bosanquet'e göre)

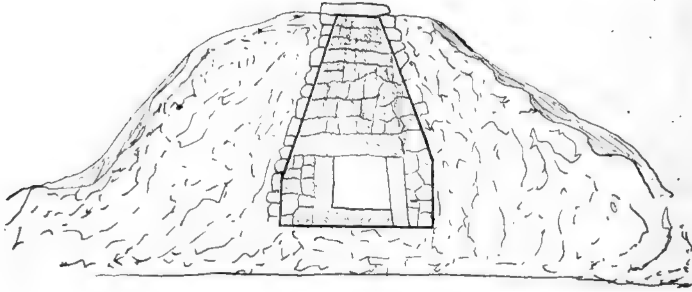
Res. 19 — Girit-Praisos B mezarı
(Bosanquet'e göre)

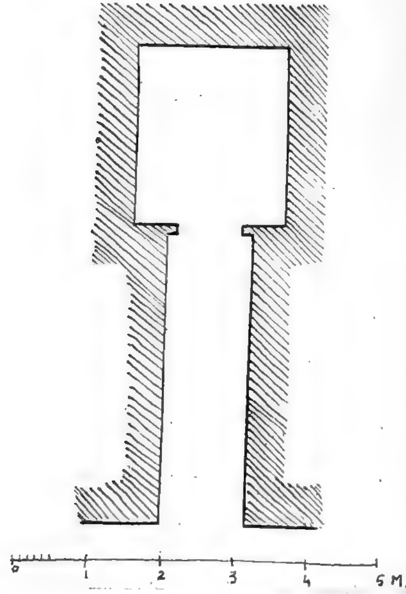

Res. 20 — Girit-Praisos B mezarının
köşesindeki pandantifler

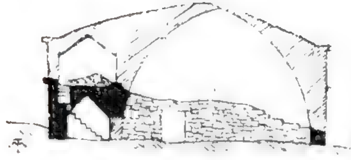

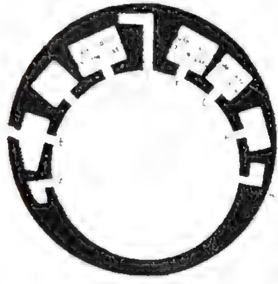
Res. 21 — Işıkdağı anıtı (Leonhard'a göre)

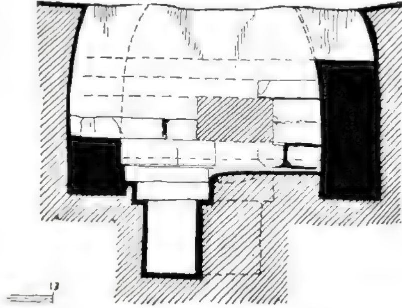

Res. 22 — Asarlık nekropolündeki A mazarı (Paton'a göre)

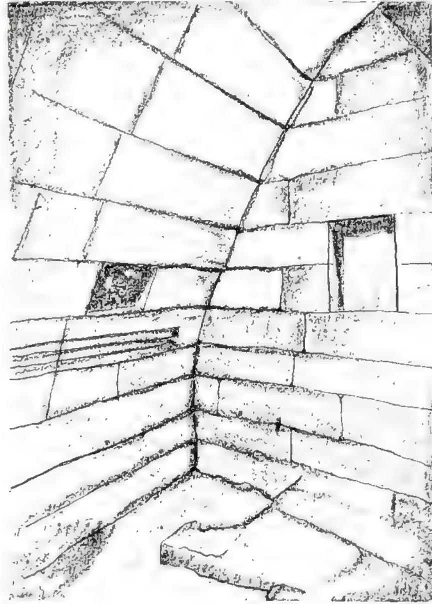

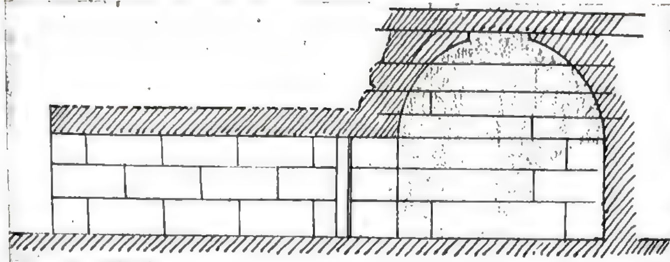
Res. 23 — Gökçağlar'daki yuvarlak mezar binası (Myres-Paton'a göre)

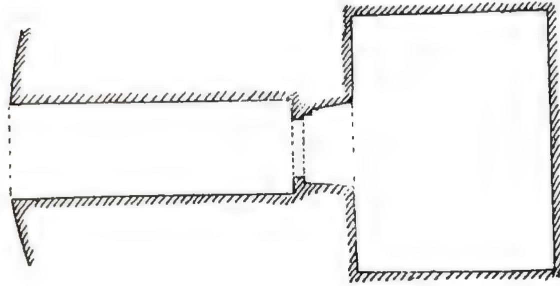

Res. 24 — İsopata'da 1 No. lu mezar (Evans'a göre)

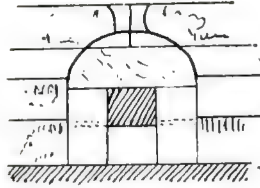

Res. 25 — Ras- Şamra oda mezarlarından biri (Evans'a göre)

Res. 26 — Geresi mezar anıtı (Perrot-Chipiez'ye göre)

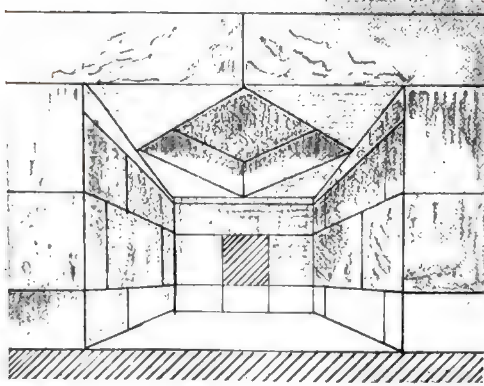
Res. 27 — Belevi mezar odasının kesimi (Perrot-Chipiez'ye göre)

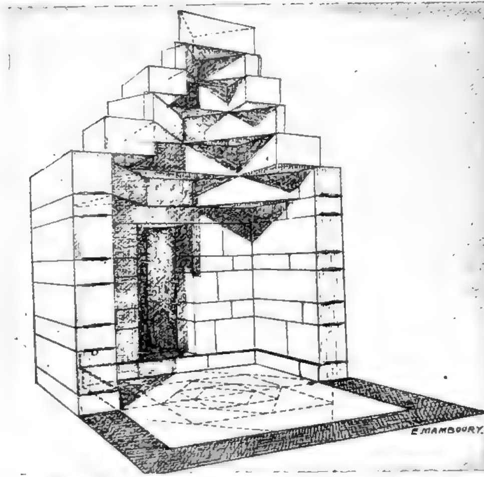
Res. 28 — Orakbükü mezarı A odasının tavanı

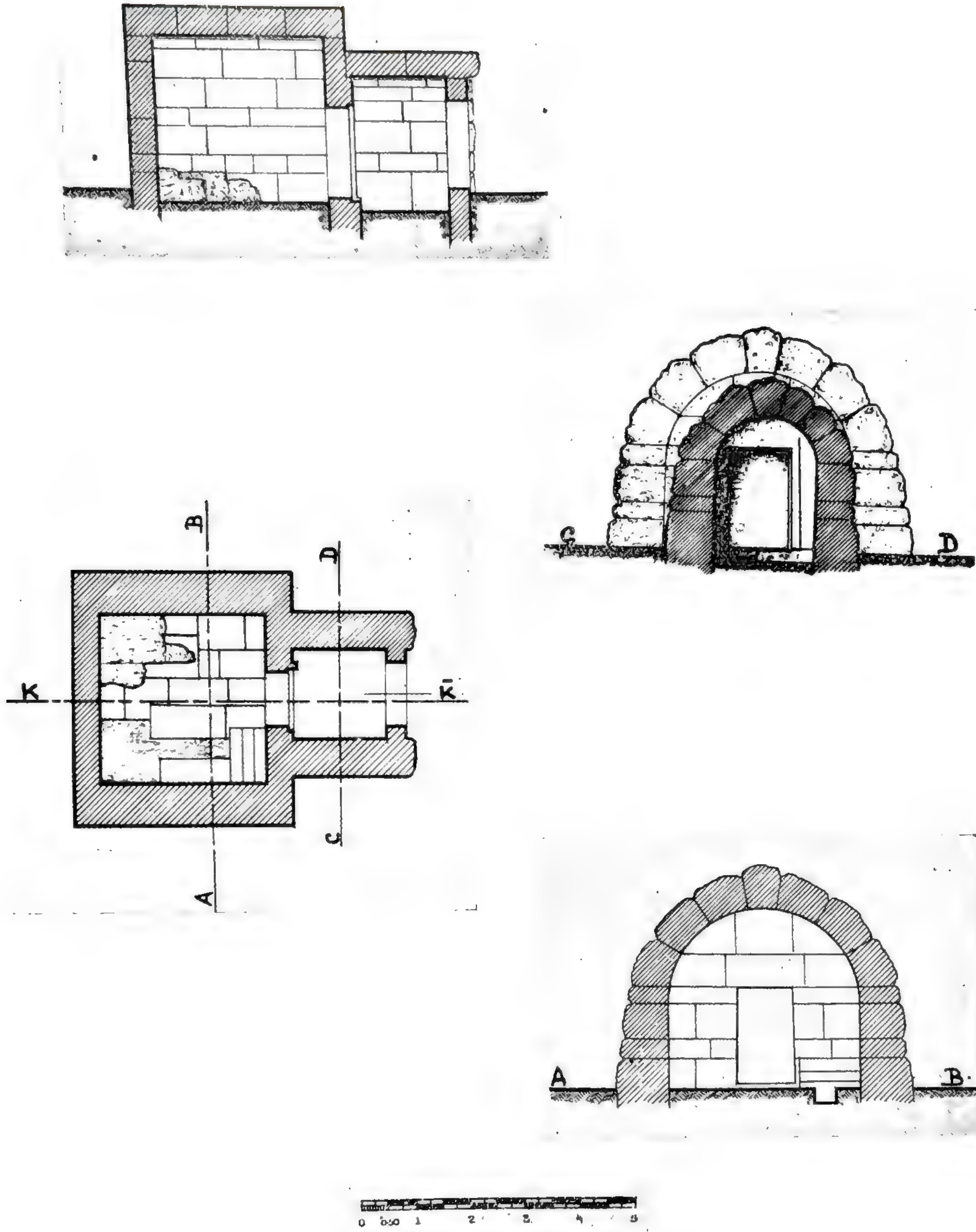
Res. 29 — Alazeytin'deki evin içi

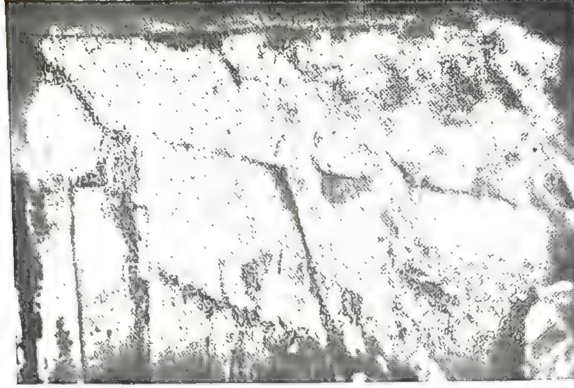
Res. 30 — Belcvi mezar binasının ön odası (Perrot-Chipiez'ye göre)

Res. 31 — Mudanya mezar odasının kesimi

Res. 32 — Kırklareli, A tümülüsünde bulunan mezar binasının plân ve kesimleri

Res. 33 — Kırklareli A dehlizi üzerindeki kemer

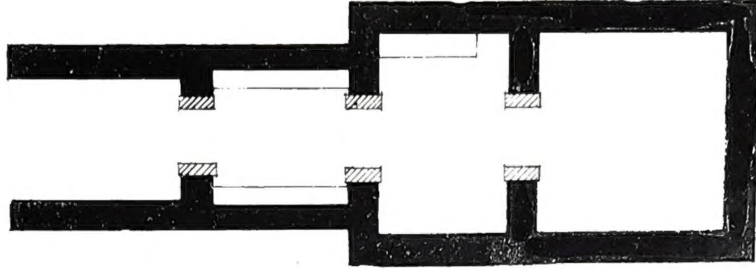

Res. 34 — Kırklareli C mezar binasının genel manzarası

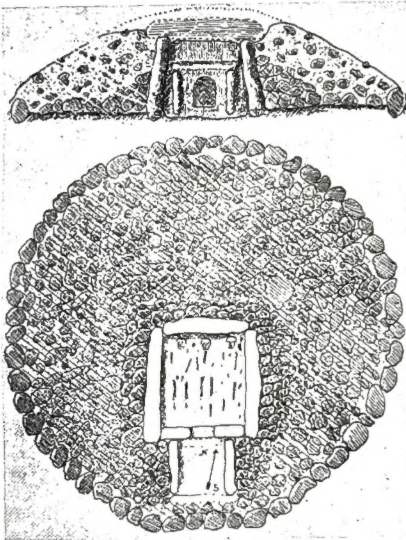

Res. 35 — Kırklareli C mezar binasının ilk iki odası

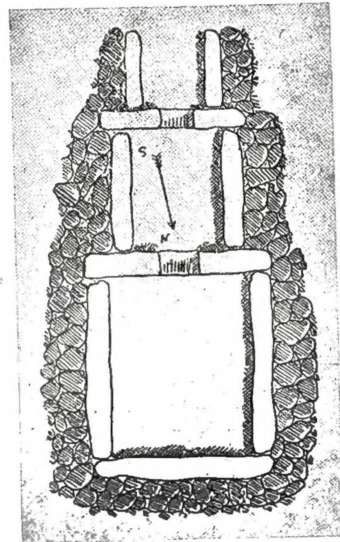

Res. 36 — Kırklareli C. mezar binasının plânı

Res. 37 — Sakar. Dolmen mezarı (Mikov'a göre)

Res. 38 — Sakar. Dolmen mezarı (Mikov'a göre)

Değeri:
250 Kr.